

K POČÁTKŮM HRADU KŘIVOKLÁTU

(VÝSLEDKY ARCHEOLOGICKÉHO VÝZKUMU TZV. DOLNÍHO HRADU
V LETECH 2004-2006)

JAN KYPTA - BARBARA MARETHOVÁ - ZDENĚK NEUSTUPNÝ

Obr. 1: Křivoklát (okres Rakovník), hrad. Celkový pohled od jihozápadu, v levé části snímku zachycena budova později zbořeného tzv. nového pivovaru (foto D. Kusák, 50.–60. léta 20. století, pohlednice).

ÚVOD

Siluenta Křivokláta (okres Rakovník) s mohutnou válcovou věží a okolní zalesněné kopce, znatelně převyšující obrysy hradu, vytvářejí jednu z nejpůsobivějších krajinných scenérií v okolí středního toku Berounky. Přestože poloha výstavně, původně zeměpanské rezidence, o jejímž významu výmluvně vypovídá umístění v jádru rozlehlého loveckého hvozdu, se zdálky může jevit jako nevýhodná, při bližším pohledu nelze o důvodech dané volby pochybovat. Jako staveniště posloužilo temeno skalnaté ostrožny se strmými svahy a úzkou přístupovou šíjí. Stavební podoba i dějiny hradu nabízejí historickému bádání celou řadu podnětů k řešení závažných témat. K nejzajímavějším patří role zeměpanského sídla v kontextu loveckého hvozdu či třeba postupné utváření kamenného hradu v době vlády posledních Přemyslovců.

Současné poznání Křivokláta zdaleka nemůžeme považovat za ucelené. Cítně postrádáme nový souhrnný pohled na středověký stavební vývoj.¹⁾ Velké rozpaky vzbuzuje povaha dosavadních publikací výsledků rozsáhlého archeo-

logického výzkumu hradu, který mezi lety 1973 a 2001 realizoval Archeologický ústav AV ČR. Podle vedoucího výzkumu T. Durdíka (1997, 217) se jedná o jeden „z nejdlohodobějších i nejpřínosnějších výzkumů české archeologie středověku“, jenž z lokality prý „učinil jeden z nejdůležitějších poznání českých hradů i jeden z hlavních informačních zdrojů o české středověké hradní každodennosti“ (Durdík – Hazlbauer 2006, 281). Ale ve skutečnosti má pro dnešní bádání jen malý význam, jelikož adekvátní publikaci ohromného množství důležitých zjištění stále nahrazují z valné většiny předběžná sdělení. Předestřené, dosud zpravidla neověřitelné závěry o vývoji hradu proto můžeme využívat přinejmenším s povinnou obezřetností. O to více je nutné zdůraznit, že odkryvy provedené v minulém století neměly výhradně záchranný charakter. Takřka kompletně byl zkoumán areál tzv. manského domu (Durdík 1988), jehož plocha stále není ohrožena stavebními úpravami.

Velký dluh archeologického bádání se snaží umenšit předkládaný příspěvek seznamující s výsledky záchranného výzkumu provedeného v letech 2004–2006 středočeským pracovištěm Národního památkového ústavu na ploše a v okolí jižního parkánu tzv. dolního hradu.²⁾ Prezentuje relikty masivní dřevohliněné hradby raně středověkého

1) Nejdůležitější se vývoji hradu věnovali autoři souhrnného stavebně-historického průzkumu (Libal et al. 1987). Vzhledem k metodickým souvislostem si zaslouží pozornost diskuse o klasifikaci velké válcové věže. Její neodůvodněné zařazení mezi obytné donjony francouzského původu (jak navrhuje Durdík 1989; k tomu kriticky Razím 1994) ji v kontextu střední Evropy povýšilo na zcela výjimečný projev architektury 13. století.

2) Za vydatnou pomoc při dokumentaci patří poděkování Zv. Dragounovi (mj. zaměřil výškopisné veškeré sondy), L. Holíkovi a F. Lavalovi. Okolnosti a důvody záchranného výzkumu jsou podrobně uvedeny na jiném místě (Neustupný 2005, 2006, 2007).

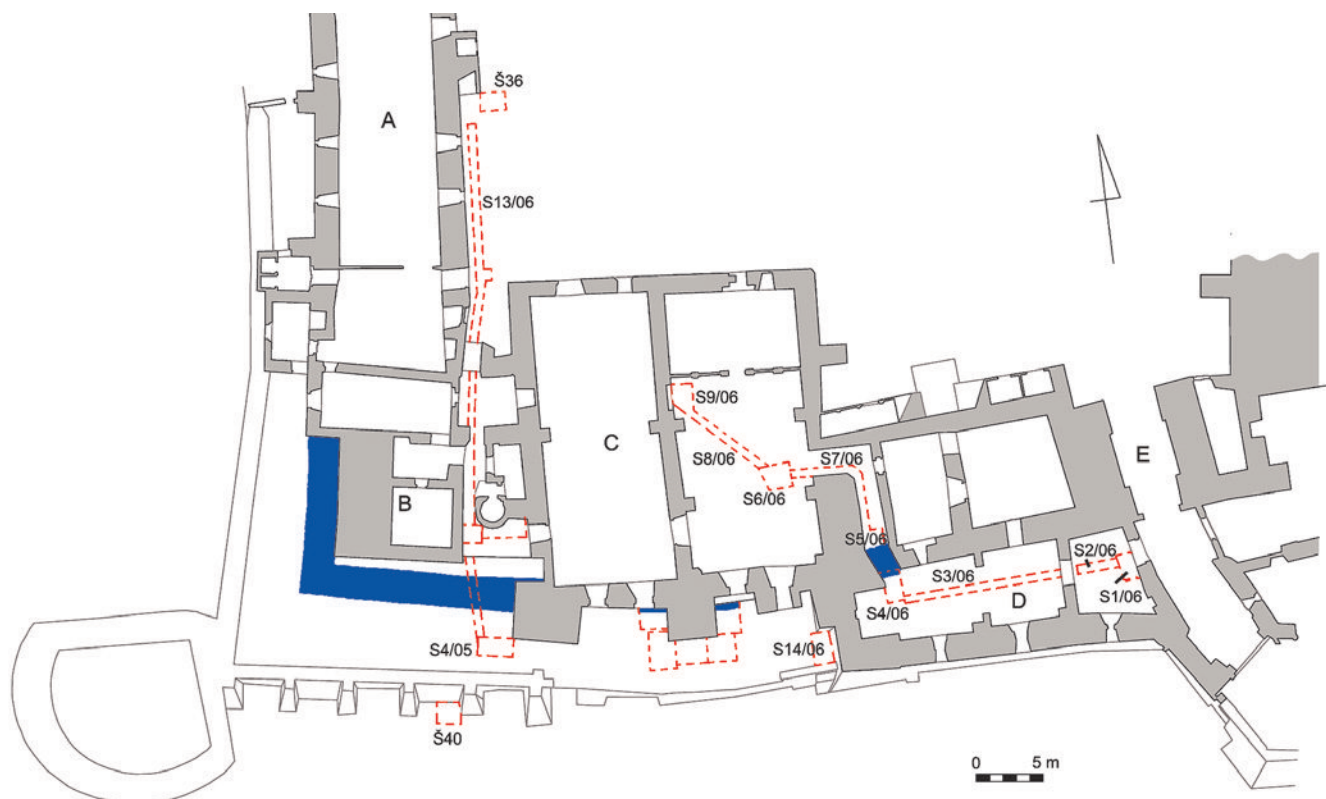
REKAPITULACE DOSAVADNÍCH NÁZORŮ O RANÝCH DĚJINÁCH KŘIVOKLÁTU

Diskuse o počátcích Křivoklátu se potýká zejména s otázkou, zda sídlo zaznamenané v Kosmově kronice k roku 1110 pod označením *castrum Krivoplat* (MGH NS, 205) se nacházelo na místě nynějšího hradu, nebo zda bylo založeno v jiné (dnes neznámé) lokalitě a zaniklo někdy ve 13. století, přičemž teprve do 1. poloviny 13. věku spadá novostavba dnešního hradu Křivoklátu. Argumentaci usilující o prokázání druhé varianty nejpodrobněji rozvinul T. Durdík, který se domnívá, že tomuto závěru nasvědčuje výpověď písemných pramenů. Existenci dvou (následných) Křivoklátů by údajně měly dokládat souběžně zaznamenané názvy dvou (doděme, že možná jen zdánlivě) stejnojmenných, leč pouze obecně označených rezidencí, v nichž panovník ve 40. letech 13. století vydal několik listin. Jedná se o sídla uvedená jako *Castellum Novum*, které podle předpokladu T. Durdíka (1978, 304) „je možné ... ztotožnit s Křivoklátem“, a *Castel-*

stáří a nálezové situace ze 13. století, které se stratigraficky vážou ke kamenným fortifikacím (hlavní i parkánové hradbě a hranolové věži v jihozápadním koutě hradu).³⁾

3) Samostatné články budou věnovány poznatkům o pozdně středověkém a raně novověkém vývoji zástavby a artefaktech pravěkého stáří.

ně měly dokládat souběžně zaznamenané názvy dvou (doděme, že možná jen zdánlivě) stejnojmenných, leč pouze obecně označených rezidencí, v nichž panovník ve 40. letech 13. století vydal několik listin. Jedná se o sídla uvedená jako *Castellum Novum*, které podle předpokladu T. Durdíka (1978, 304) „je možné ... ztotožnit s Křivoklátem“, a *Castel-*

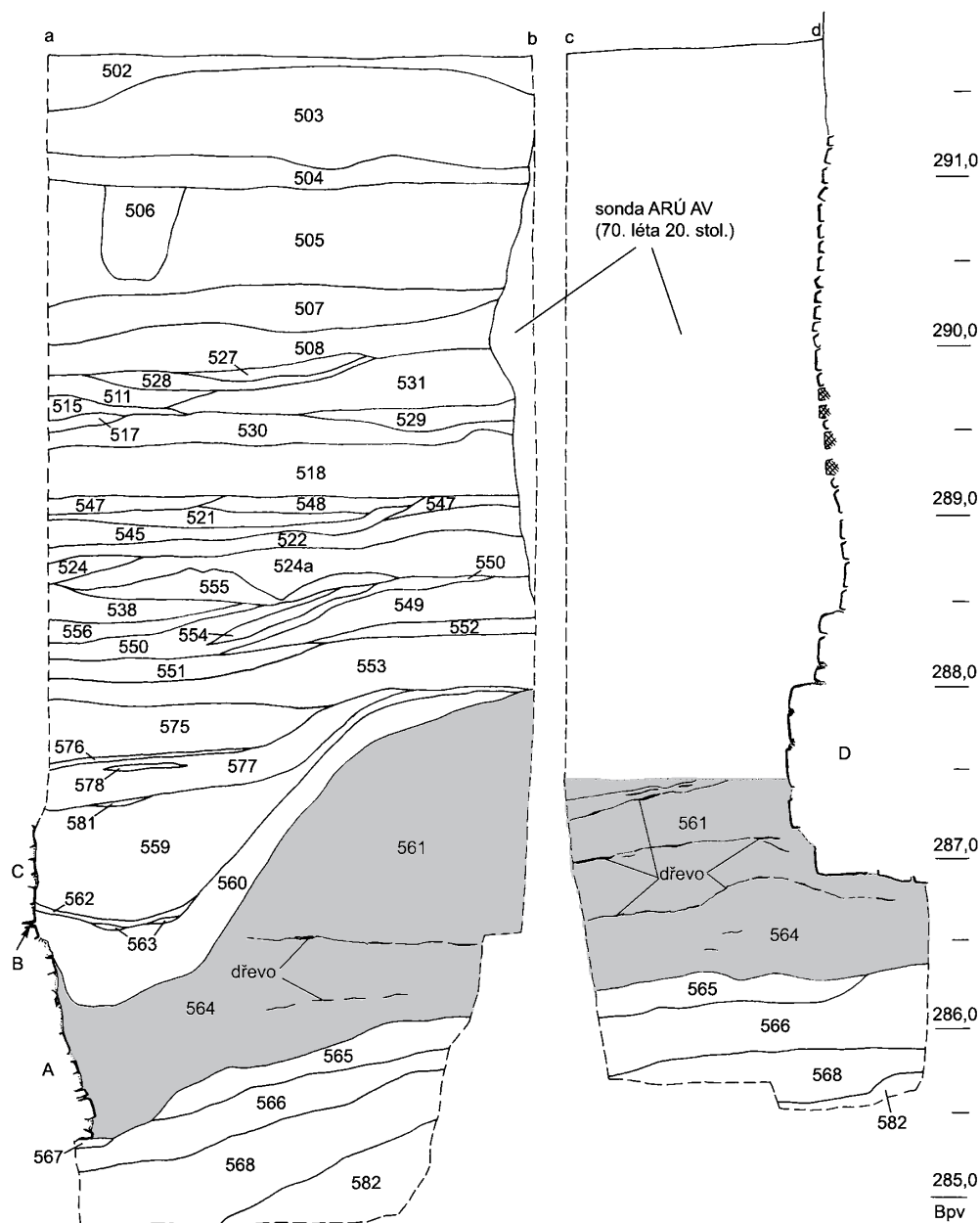
Obr. 3: Křivoklát, hrad. Výřez půdorysu hradu (srov. obr. 2, jihozápadní část půdorysu). Červeně vyznačen rozsah archeologického výzkumu z let 2004–2006 (sondy bez popisů viz obr. 4, 22) a sond (S 36, 40) geologického průzkumu z let 1973–1974. Modře vyznačeny pojednávající úseky hlavní hradby. A – tzv. purkrabství; B – hranolová věž v jihozápadním koutě hradu; C – tzv. hejtmanství; D – bývalý pivovar; E – tzv. Prochoditá věž (jako podklad využito zaměření Ústavu geodesie a kartografie Praha z roku 1966 uložené v archivu Národního památkového ústavu – územního odborného pracoviště středních Čech v Praze, zaměření sond autoři a Zv. Dragoun, kresba Z. Neustupný).

lum Vetus, při jehož identifikaci „je kromě Krivoklátku nutno ještě uvažovat zaniklý hrad Hlavačov u Rakovníka“.⁴⁾ Snad bychom mohli považovat za pravděpodobné, že ve více písemnostech vydaných králem byl pod názvem *Castellum* (popř. *Castellum Vetus*; viz CDB IV.2, 46 [rejstřík]) míněn Krivoklát jako místo stvrzení právních ujednání.⁵⁾ Určení lokality, kterou písař v letech 1240 (CDB III.2, 308, 344) a 1245 (CDB IV.1, 169) charakterizoval přívlastkem *Novum*, ovšem nelze zúžit na jediné možné řešení. Jestliže obě rezidence (a opět podotkneme, že hypoteticky) vložíme do kontextu loveckého hvozdu, důvodně se naskytá úvaha o časové následnosti dvou blízkých sídel. Již (krátce) před rokem 1240 ale mohla být zahájena výstavba dalších královských hradů v okolí dnešního Krivoklátku. Byť se nejstarší zprávy o existenci Týřova a Nižboru vztahují až k letům 1249 (Týřov: FRB II, 308) a 1265 (Nižbor: CDB V.1, 676), nemůžeme je vyloučit z diskuse o lokalizaci rezidence *Castellum Novum*, jelikož nedokážeme přesně stanovit dobu jejich založení. V této souvislosti se také nabízí rozlehlý, v odstupu asi 5 km od Krivoklátku situovaný hrad Jivno, přestože neznáme dobu jeho výstavby, stavebníka ani historický název. Upozornění na možnou vazbu jmenovaných lokalit se sídlem *Castellum Novum* se může oprávněně jevit jako až příliš odvážné. Dobře zřejmá míra problematičnosti takových úvah nás ale zároveň utvrzuje v tom, že jakékoli snahy o určení této rezidence nemohou překro-

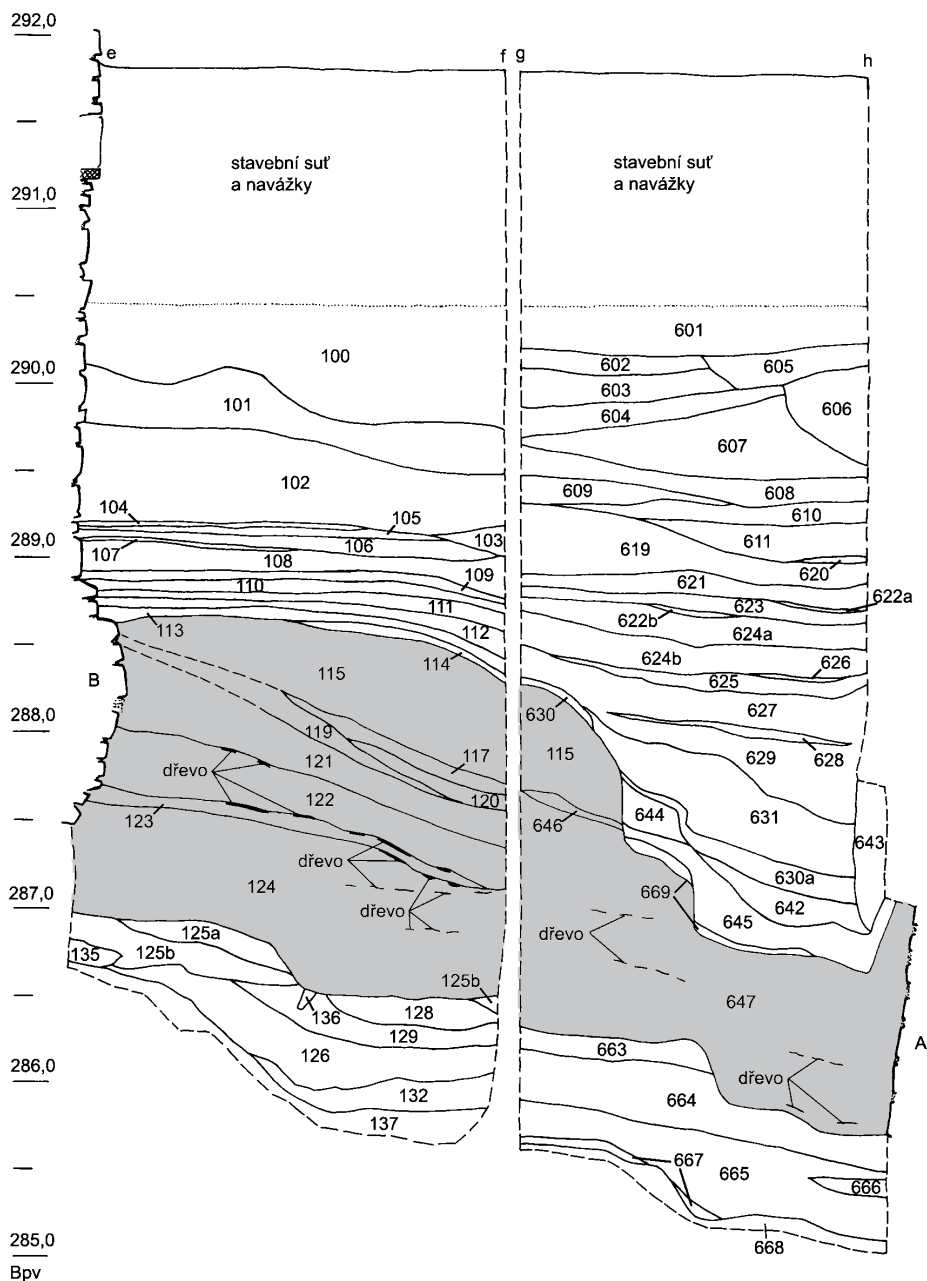
4) I v současnosti T. Durdík (2007, 8–9) pokládá možnost ztotožnění sídla *Castellum Vetus* s hradem neznámého jména, jenž označujeme jako Hlavačov u Rakovníka, za relevantní hypotézu (obdobně již Kočka 1918, 8). Tato domněnka ale postrádá věrohodné argumenty (Kypta 2008; Razín 2005b).

5) Lze tak hypoteticky usuzovat např. podle názvu *Castellum Criwoplat* uvedeného k roku 1245 (CDB IV.1, 153).

Obr. 5: Krivoklát, hrad. Západní profily S 2, 5/05. Vr. 582 – skála; vr. 565–568 – souvrství z pozdní doby bronzové; vr. 561, 564 – násep raně středověké fortifikace (šedě); vr. 559, 560, 562, 563, 575 až 578, 581 – výplň výkopu v tělese raně středověké fortifikace, jenž souvisí s nadezděním parkánové hradby; A – úsek parkánové hradby přizdřený k tělesu raně středověké fortifikace; B – úroveň vodorovné spáry; C – nadezděný úsek parkánové hradby; D – hlavní hradba (dokumentace autoři a L. Holík, kresba J. Kypta).

Obr. 4: Krivoklát, hrad. Detail situace sond při jižním průčelí tzv. hejtmanství (zaměření autoři, kresba J. Kypta).

Obr. 6: Křivoklát, hrad. Východní profily S 3, 6/05. Vr. 137, 668 – skála; vr. 125, 126, 128, 129, 132, 135, 663 až 667 – souvrství z pozdní doby bronzové; vr. 115, 117, 119–124, 646, 647 – násep raně středověké fortifikace (sedě); vr. 627–629, 630a, 631, 644, 645, 669 – výplň výkopu v tělese raně středověké fortifikace, jenž souvisí s nadezděním parkánové hradby (viz obr. 5: C); vr. 113, 114 – vrstvy písku a hrudek malty – tzv. stavební horizont hlavní hradby; A – úsek parkánové hradby přizděný k tělesu raně středověké fortifikace; B – hlavní hradba (dokumentace autoři, F. Laval a L. Holík, kresba J. Kypta).

čít rámec neprokazatelných hypotéz. Naproti tomu T. Durdík (2007, 9) míní, „že hrad *Castellum novum* písemných zpráv je možno spolehlivě ztotožnit s dnešním Křivoklátem“. Se shodnou mírou nejistoty bychom však mohli předpokládat, že označení *Castellum Novum* se týká kupříkladu Nižboru, byť v listině z roku 1265 jmenovaného jako *Misemburk* (CDB V.1, 676). Připomeňme nejednotná uvádění jmen Křivokláta⁶ a Týřova (Týřov, Angerbach; např. Durdík 2001, 8–9; Razím 2005b, 368–369) v písemných prameňech 13. století.

6) Zmínit můžeme označení Burglin (např. *Burgelin*; *castello Burglin*), Křivoklát (např. *Creoplath*; *Castello Crivoplath*), snad i *Castellum Vetus* (viz CDB IV.2, 45 [rejtřík]; k problematice srov. např. Durdík 1978, 304).

Ve studii, která stručně seznámujeme se zjištěními archeologického výzkumu hradu v 70. letech 20. století, T. Durdík (1978, 306) konstatuje „se značnou dávkou pravděpodobnosti, že se původní Křivoklát nacházel skutečně jinde“, neboť „nebyly zachyceny stopy fortifikací starších 13. stol. a že dvě století života objektu by se na zkoumané ploše projevila cca 30 střepy“. Takřka totožnou argumentaci používá i v současnosti, a to v reakci na závěry M. Ježka (1999, 292), jenž na základě dosud publikovaných informací o výzkumu Křivokláta shledává, že „nemáme opory pro předpoklad jiné než polohové a majetkoprávní návaznosti Křivokláta Přemysla Otakara I. na stejnojmennou polohu, počátkem 12. století již opevněnou, o níž zpravuje Kosmas“.⁷ T. Durdík (2000, 451) upozorňuje na údajnou pomýlenost východisek M. Ježka, jehož úsudky jsou formulovány „bez ohledu a kontaktu s početnými v současné době dostupnými informacemi o lokální chronologii keramiky Přemyslovského loveckého hvozdu, získanými dlouhodobým archeologickým výzkumem jak vlastního hvozdu, tak jeho okolí“. Avšak autor citovaného tvrzení čtenáře mate. Má sice pravdu, že M. Ježek vyzovuje své závěry „bez ohledu a kontaktu s početnými ... informacemi o lokální chronologii keramiky“, zato užitá formulace „v současné době dostupné informace“ se ocitá v příkrém rozporu s dosavadní literaturou i dokumenty v archivu náleзовých zpráv Archeologického ústavu AV ČR, které poznatky

rozsahem olbřímích výzkumů zpřístupňují jen v minimální míře.⁸ Dále T. Durdík (2000, 451) znovu uvádí, že v průběhu třicetiletého výzkumu Křivokláta byly pouze v nepatrném počtu evidovány artefakty („cca 20 střepů“) a nálezové situace („nejvýše 1 fragment vrstvy a cca 3 jamky“) datova-

7) O polohové návaznosti dnešního Křivokláta na raně středověký hrad rovněž uvažuje D. Menclová (1972, 250–251).

8) Přestože při výzkumu Křivokláta byly získány soubory keramiky s ohlasy „statisíce až miliony zlomků datovatelných do 13. století“ (Durdík 2000, 451), publikace se dočkala jen nepatrná část artefaktů zařaditelných před rok 1300 (Durdík 1978). S keramikou z dlouhodobého a systematického výzkumu Týřova se můžeme seznámit jen ve velice omezené míře (Durdík 2001). Nálezy z nedávných záchranných výzkumů Nižboru nebyly dosud zveřejněny.

telné do 11.–12. století, které prý „zjevně dokládají nějakou zcela episodickou lidskou přítomnost“. Námi prezentovaná nálezová situace reliktnů raně středověké fortifikace tedy vnáší do dosavadní diskuse nový podnět.

Skoupá výpověď písemných pramenů dovoluje jen v náznaku charakterizovat význam a účel raně středověkého Křivoklátu. Aktuálně stěží rozšíříme poznámky J. Slámy (1988, 30): „Jedním z mála východisek k opatrným úvahám v tomto směru může být Kosmovo označení Křivoklátu jako *castrum*. Historické bádání již vícekrát upozornilo, že kronikář používal uvedeného termínu především pro méně důležité objekty, které ve srovnání s jinými soudobými hrady měly význam pouze druhořadý. Budyšínský rukopis Kosmovy kroniky obsahuje navíc proti všem ostatním rukopisům této kroniky ještě upřesnění, že Křivoklát bylo *firmissimum castrum*; takto kronikář zpravidla charakterizoval hrady výborně chráněné nepřístupností terénu.“ Sídlo obklopené masou lešů pravděpodobně nebylo úzce svázáno se správou země, jeho role ale zřejmě nebyla zanedbatelná, jak napovídá Kosmova zmínka o přestavbě hradu (MGH NS, 205). Jediná zpráva o raně středověkém Křivoklátu spíše než o malém významu lokality (jak se domnívá Sláma 1988, 30) může svědčit o jejím specifickém účelu.⁹⁾ Odvodíme-li ze Slámovy rozboru domněnku o strategickém účelu Křivoklátu, nepřekvapuje vzhledem k povaze raně středověkých písemných pramenů chudost informací o tomto hradu. Kontrastní srovnání nabízí nedaleké Zbečno s nepoměrně vyšší frekvencí vstupů do psané historie ve 12. století, svědčících o tamních pobytech panovníků i s celou řadou světských urozenců a vysoce postavených církevních hodnostářů. Funkce sídel se ale mohly doplňovat. Zatímco dobře chráněný Křivoklát sloužil jako výtečná pevnost využitelná i jako vězení,¹⁰⁾ Zbečno skýtalo Přemyslovcům pohodlí.

Obr. 7: Křivoklát, hrad. Detail západního profilu S 2/05 s náspeem raně středověké fortifikace (vr. 561). Šípky vyznačují relikty dřevěné výztuhy (foto Z. Neustupný).

Obr. 8: Křivoklát, hrad. Detail S 3/05. Šípky vyznačují relikty dřevěné výztuhy náspeu raně středověké fortifikace (foto Z. Neustupný).

CHARAKTERISTIKA A INTERPRETACE NÁLEZOVÝCH SITUACÍ

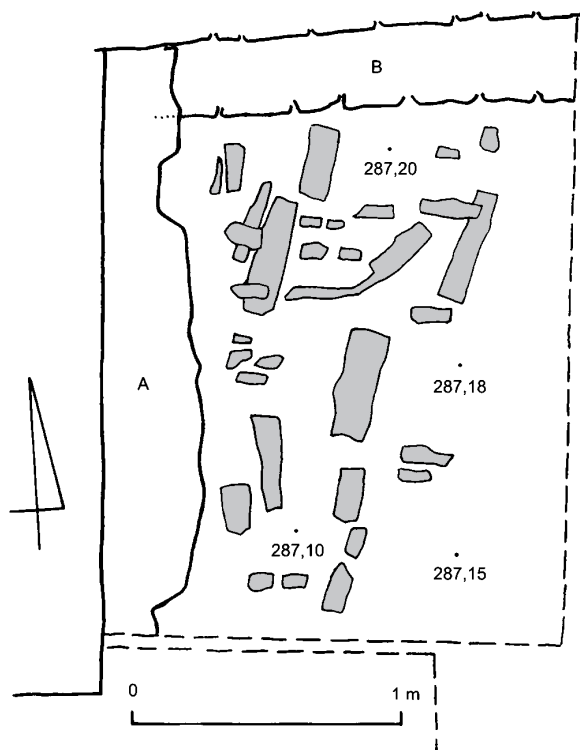
Jižní parkán tzv. dolního hradu

Z důvodu statického zajištění (pomocí celkového podezděnění) mohutného opěráku, situovaného zhruba v ose jižního průčelí tzv. hejtmanství, byly po celém jeho obvodu postupně vyhloubeny šachtovité sondy (dále jen S) 2-3/05, 5-7/05, jejichž dna dosahovala povrchu skalního podloží (obr. 4).¹¹⁾

11) V textu používáme následující zkratky: S – sonda; vr. – vrstva.

9) Podruhé dokládá existenci Křivoklátu listina vydaná v roce 1222 (CDB II, 234).

10) Kosmova kronika zpravuje o uvěznění olomouckého úředního knížete Oty II. na Křivoklátě z příkazu Vladislava I. (MGH NS, 205).

Obr. 9: Křivoklát, hrad. Půdorys S 3/05. Šedě vyznačeny pozůstatky dřevěné výztuhy tělesa raně středověké fortifikace; A – základové zdivo opěráku; B – předzáklad hlavní hradby (dokumentace autoři, kresba J. Kypťáka).

Vzhledem k objemu odkopaného náspu a charakteru odbíraných vrstev (v horní polovině vesměs nesoudržných, ve spodní naopak značně ulehých, přičemž bylo možné použít pouze krumpáč) měl archeologický výzkum jen zčásti formu plošného odkryvu. Po celou dobu výkopových prací byl přítomen archeolog, jenž průběžně dokumentoval stěny sond a určoval nálezový kontext artefaktů.

Nepravidelný povrch rostlé (popř. na drobné kameny rozpadlé) skály (obr. 5: vr. 582; obr. 6: vr. 137, 668) je překryt výrazným souvrstvím s vysokým podílem jílu, které obsahuje výhradně keramické zlomky z pozdní doby bronzové (obr. 5: vr. 565–568; obr. 6: vr. 125, 126, 128, 129, 132, 135, 663–667). Je pozoruhodné, že na skloněném povrchu podloží nedošlo k sesutí těchto vrstev (obr. 35). Hypoteticky proto můžeme uvažovat o existenci pravěké fortifikace vystavěné zhruba v místech současné parkánové hradby. Její těleso, které by zabráňovalo erozi, mohlo být příčinou, proč se po obvodu ostrožny pod hranou svahu vytvořilo až 80 cm mocné souvrství.

Na profilech ve spodní části sond byly v rozsahu kompaktního, barevně takřka jednolitého souvrství zeminy s velkým množstvím drobných kamenů a hrudek vypálené mazanice (obr. 5: vr. 561, 564; obr. 6: vr. 115, 119–124, 646, 647) dobře patrné maximálně 3 mm silné vrstvy ztrouchnivělé hmoty dřev (obr. 7). Vzhledem k ulehlosti zeminy se tyto relikty podařilo obnažit na větší ploše jen v S 3/05, a to pouze v jediné úrovni (obr. 8, 9).¹²⁾ Je zřejmé, že dřevěné prvky byly kladeny rovnoběžně i křížem, přičemž se uplatňovaly v několika horizontálních či skloněných¹³⁾ vrstvách v ce-

12) Ani za pomoci motyčky nebylo možné celistvě odhalit relikty ztrouchnivělých dřev, neboť často zanikly i při velice pečlivém začišťování jednotlivých úrovní.

lé výšce hliněného náspu. Již samotná mocnost (zhruba 2 m) homogenního souvrství zeminy prokazuje, že tento útvar situovaný při obvodu ostrožny je pozůstatkem opevnění. Jeho raně středověké stáří dosvědčují jak vnitřní dřevěná konstrukce (charakteristický projev fortifikační architektury daného období), tak zejména zlomky keramiky z 9.–10. století (viz níže) vyjmuté i ze spodních vrstev náspu (obr. 5: vr. 564; obr. 6: vr. 124).¹⁴⁾ Čelní partie dřevohlíněného tělesa zanikla při výstavbě parkánové hradby.

Základ hlavní kamenné hradby (obr. 5: D; 6: B)¹⁵⁾ byl vložen do 1–1,2 m hlubokého výkopu v koruně torza raně středověké fortifikace. Odsazení hrany zednický nedbale upraveného předzákladu od pohledového líce činí 20–25 cm. Do výšky 40–50 cm od základové spáry vyplňuje mezery mezi kameny jíl a zemina (obr. 14).¹⁶⁾ Horní partii základu i nadzemní zdivo pojí žltorzivá malta. V horní části obnaženého vnějšího líce hlavní hradby se místy uplatňují pásy cihel či jednotlivě rozmístěné cihly; není zřejmé, zda souvisejí s pozdějšími opravami líce zdi, nebo jsou původní součástí zdiva (obr. 12, 13). Na hranu předzákladu navazují tenké vrstvy písku (obr. 6: vr. 113, 114, 630) uložené přímo na povrchu náspu raně středověké fortifikace; v S 6/05 vrstva písku (vr. 630) překrývá stěnu rozměrného výkopu vyhloubeného podél vnitřního líce parkánové hradby.¹⁷⁾

Zdivo původní parkánové hradby bylo obnaženo jen ve spodní části sond.¹⁸⁾ Úrovní její základové spáry takřka přesně odpovídá rozhraní mezi souvrstvím z pozdní doby bronzové a tělesem zemního opevnění (obr. 10). Ve výšce asi 1,5 m od báze zdiva probíhá vodorovná spára oddělující úseky pojené odlišnou maltou (obr. 5: B).¹⁹⁾ Ve spodní nelicované části, jejíž stěna se nápadně vyklání směrem k jihu, se uplatňuje žltookrová až žltorzivá malta (obr. 5: A, 6: A), ve vyšší úrovni byla použita bělavá malta (obr. 5: C).²⁰⁾ Úsek hradby pod vodorovnou spárou byl dodatečně přiložen k odkopanému tělesu raně středověké fortifikace (mezery mezi kameny a stěnou odkopaného zemního náspu vyplňuje „vyhřezlá“ malta, obr. 10 a 11). Naproti tomu k pravidelně skládanému líci zdi, která je pojena bělavou maltou, přiléhají vrstvy písku, zeminy a také tenké vrstvy bělavé

13) Sklon byl zřejmě zapříčiněn usedáním tělesa náspu.

14) Souvrství z pozdní doby bronzové se od náspu dřevohlíněné fortifikace barevně výrazně odlišuje (obr. 11).

15) Na vnější líc hlavní hradby dnes navazuje jižní průčelí tzv. hejtmanství. Směrem k východu se průběh této zdi zhruba shoduje s obrysem dělicí příčky mezi severním a jižním traktem interiéru bývalého pivovaru (obr. 2, 3). V jihovýchodním koutě dolního nádvoří byla hradba ukončena jižním průčelím tzv. Prochoditě věže (obr. 2), západně od budovy tzv. hejtmanství (kde se kromě dvou nevelkých fragmentů její torzo nachází pod úrovní terénu) se pravoúhle zalamovala, přičemž obemýkala hranolovou věž (obr. 22).

16) Úroveň základové spáry i horní hrany předzákladu klesá směrem k západu, výškový rozdíl mezi S 2/05 a 3/05 činí asi 0,5 m (srov. obr. 5 a 6).

17) Stratigrafickou situaci v úrovni koruny předzákladu hlavní hradby bylo možné posoudit pouze v S 3/05, v S 2/05 byla tato partie tělesa parkánu odstraněna již během archeologického výzkumu hradu v 70. letech 20. století. V archivu nálezoových zpráv Archeologického ústavu AV ČR, který odkryv realizoval, není příslušná kresebná dokumentace uložena.

18) Z vnější (jižní) strany zakrývají původní zdivo parkánové hradby novověké či recentní plentý.

19) Vodorovná spára byla dobře patrná v rozsahu S 5/05 (v S 7/05 a S 6/05 byl odkryt pouze spodní úsek parkánové hradby pojený žltookrovou maltou).

20) Zdivo nadezdívky mohlo být z technických důvodů obnaženo jen v nevelkém rozsahu.

malty (obr. 5: vr. 559, 560, 562, 563, 575–578, 581, obr. 6: vr. 627 až 629, 630a, 631, 644, 645, 669, obr. 11) uložené ve výkopu v tělese zemní fortifikace.²¹⁾ Tento objekt, jehož dno sahá zhruba 40 cm pod úroveň vodorovné spáry v lici parkánové hradby, byl zasypán v průběhu zednických prací (popř. záhy poté), o čemž svědčí tenké vrstvy bělavé malty a písku v jeho výplni, které pravděpodobně můžeme označit jako tzv. stavební horizonty – vrstvy malty (obr. 5: vr. 562, 563) odpadnuté na povrch terénu v průběhu výstavby zdi, resp. nadezdívky parkánové hradby (obr. 5: C). K tomuto zásahu do tělesa dřevohliněného opevnění došlo až poté, co byla vystavěna partie parkánové hradby pojená maltou žlutých odstínů (obr. 5: A, obr. 6: A). Nálezová situace neumožňuje rozhodnout, zda úseky odlišující se barvou malty náležejí dvěma vývojovým fázím, nebo pouze představují dílčí etapy téhož stavebního záměru. V případě platnosti první varianty bychom usuzovali, že hradba pojená žlutou maltou byla původně vystavěna v plné výši profilu tělesa starší raně středověké fortifikace, přičemž její horní část se mohla v důsledku narušení statiky zbortit. Před její opravou (resp. před nadezděním úseku pojeného bělavou maltou) by došlo k odkopání horní části hmoty raně středověké fortifikace a k zarovnání koruny torza prvotní parkánové hradby. Pokud budeme uvažovat o druhé možnosti, můžeme se domnívat, že v průběhu vyzdívání opadávala či se dokonce zřítla horní část původně kolmé (resp. mírně podhloubené) stěny odkopaného čela staršího náspu, proto se stavitelé rozhodli až v průběhu zednických prací zešíkmit korunu torza náspu. Výrazně odlišný charakter pojiva spárou oddělených částí zdi nasvědčuje snad spíše první variantě. Podotkneme ale, že zdivo hlavní hradby rovněž sestává z vrstev s barevně odlišným pojivem (zjištěno v S 5/06), přestože pravděpodobně náležejí jedné stavební fázi (viz níže).

Stratigrafická situace v S 3, 6/05 umožňuje předpokládat, že vyhloubení výrazného výkopu v tělese raně středověké fortifikace a tudíž i nadezdění parkánové hradby jsou současné s dobou výstavby hlavní hradby. Tenké vrstvy písku (obr. 6: vr. 114, 630), které zřejmě představují tzv. stavební horizont hlavní hradby, totiž pokrývají i horní část šikmé stěny odkopaného čela raně středověké dřevohliněné fortifikace. Tento závěr ovšem nelze potvrdit na základě shody maltového pojiva zdi. Zatímco barvu malty hlavní hradby určují žluté odstíny (obr. 5: D),²²⁾ při zdění horního

Obr. 10: Krivoklát, hrad. Detail jižního profilu S 7/05. A – báze parkánové hradby; B – násep raně středověké fortifikace; C – souvrství z pozdní doby bronzové (foto Z. Neustupný).

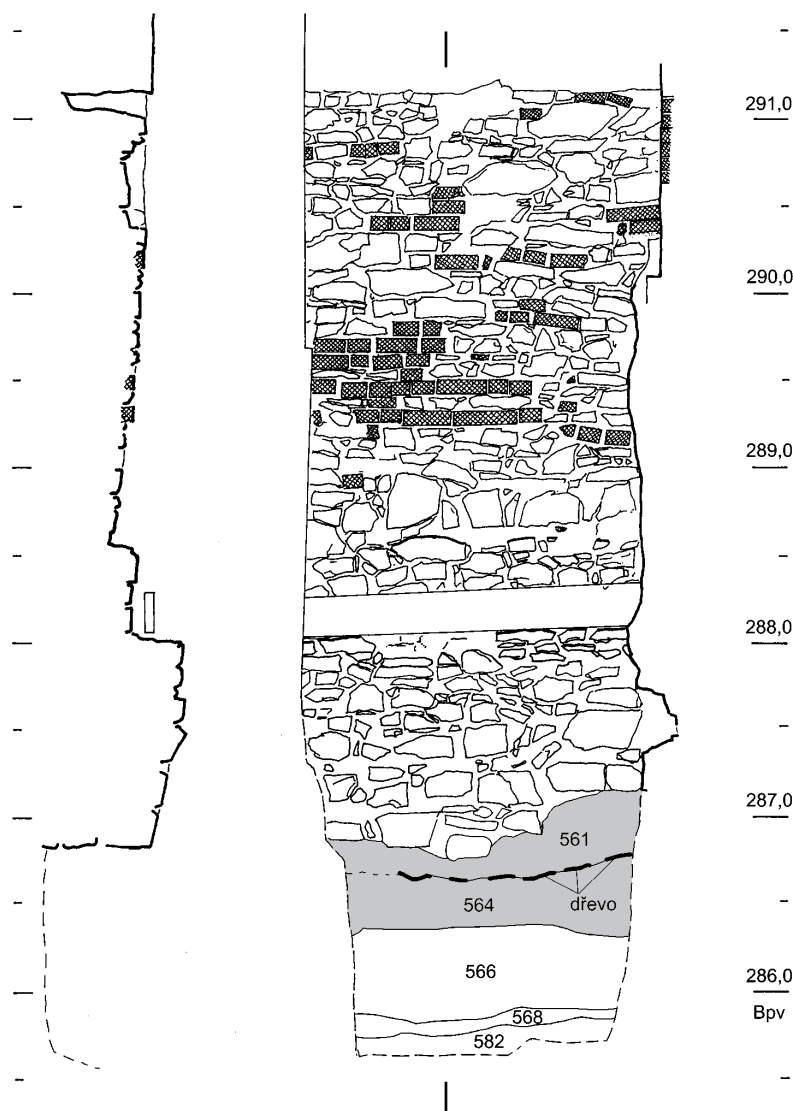

Obr. 11: Krivoklát, hrad. Detail západního profilu S 5/06. Vr. 560 – zásyp výkopu, jenž souvisí s nadezděním parkánové hradby (viz obr. 5: C); vr. 564 – násep raně středověké fortifikace; vr. 565–568 – souvrství z pozdní doby bronzové; vr. 582 – skalní podloží; A – parkánová hradba. Patrný je barevný kontrast mezi pravěkým souvrstvím a násepem raně středověké fortifikace (foto Z. Neustupný).

dověké fortifikace a tudíž i nadezdění parkánové hradby jsou současné s dobou výstavby hlavní hradby. Tenké vrstvy písku (obr. 6: vr. 114, 630), které zřejmě představují tzv. stavební horizont hlavní hradby, totiž pokrývají i horní část šikmé stěny odkopaného čela raně středověké dřevohliněné fortifikace. Tento závěr ovšem nelze potvrdit na základě shody maltového pojiva zdi. Zatímco barvu malty hlavní hradby určují žluté odstíny (obr. 5: D),²²⁾ při zdění horního

21) Vrstvy výplně výkopu na profilu S 3/05 porušuje mladší zásah (vr. 643), který můžeme interpretovat snad jako negativ kůlu.

22) Byť je pojivo hlavní hradby i spodní části parkánové hradby (úseku pod vodorovnou spárou) charakterizováno žlutými odstíny, v sytosti barev byly patrné rozdíly, proto nelze malty považovat za shodné.

Obr. 12: Křivoklát, hrad. Stěna hlavní hradby v S 2/05, šedě vyznačen násep raně středověké fortifikace (dokumentace autoři a Zv. Dragoun, kresba Zv. Dragoun a Z. Neustupný).

úseku parkánové hradby byla užita odlišná bělavá malta (obr. 5: C). Za pozornost stojí, že ve spodní části výplně výkopu byla uložena výrazná vrstva písku (obr. 6: vr. 630a), jehož barva odpovídá vrstvám písku, které označujeme jako tzv. stavební horizont hlavní hradby (vr. 113, 114, 630). Určitou nejistotu do interpretace stratigrafické situace výkopu situovaného podél parkánové hradby v S 6/05 a vrstev v S 3/05 vnáší rozhraní sond, jehož průběh se zhruba shoduje s obrysem odkopané části koruny zemního tělesa. Nelze proto vyloučit, že při dokumentaci profilů zakreslených v časovém odstupu nebyla v detailu rozpoznána hrana výkopu. Proti této námitce se ale nabízí pádný argument: vzhledem k pravděpodobné možnosti ztotožnění vrstev v obou sondách (za shodné považujeme: vr. 114 a vr. 630; vr. 112 a 627), které překrývají povrch torza raně středověké fortifikace (vr. 115) a současně tvoří zásyp horní části výkopu při parkánové hradbě, lze výstavbu hlavní i parkánové (resp. jejího úseku pojeného bělavou maltou) hradby pravděpodobně přisoudit jedné stavební fázi.

Obdobnou nálezovou situaci profilu parkánu zprostředkovává šachtovitá S 4/05 při nároží jihozápadního opěráku tzv. hejtmanství (obr. 15, 22). Důvodem jejího vy-

hloubení bylo získání informací o statické opěráku, posléze (po jejím rozšíření) byla využita při osazení spadiště kanalizace. I zde bylo prokopáno těleso raně středověké hradby (vr. 89-93, možná také vr. 86-88) se zbytky vnitřní dřevěné konstrukce. Náspem fortifikace je překryto souvrství pravěkého stáří (vr. 94-102) se zahloubenými objekty.

V liniovém výkopu (S 10/06 o hloubce zhruba 1,1 m) vedeném před západním průčelím tzv. hejtmanství byla obnažena koruna torza hlavní obvodové hradby (obr. 22). Dochován byl pouze její severní líc. Ke zdivu přiléhají novodobé vrstvy planýrek. Další fragment severního líce hradby vystupuje nad povrch současného terénu při severní stěně jihozápadního opěráku tzv. hejtmanství.

Interiér přízemí bývalého pivovaru

Na dně liniového výkopu pro kanalizační potrubí se při vyústění chodbičky, jež spojuje přízemí tzv. hejtmanství s přízemím bývalého pivovaru, projevoval obrys torza hlavní kamenné hradby (srov. obr. 3). Při vnějším i vnitřním lici zdi byly položeny S 4, 5/06 vyhloubené přibližně do úrovně základové spáry (obr. 16). Šířka zdi zde dosahuje zhruba 2,2 m.

Nepravidelnými ústupky členěný vnitřní líc hradby a stratigrafická situace přilehlých vrstev v S 5/06 dosvědčují, že zednické práce probíhaly současně s navyšováním mohutného náspu, k němuž náležejí vr. 21-28 (obr. 16).²³⁾ Planýrka, jejíž materiál výrazně usedl, sestává kromě vrstev jílovité zeminy také z vrstev písku (bělavého či žlutého) s velkým množstvím hrudek vápna (vr. 22, 24, 27, 28), které můžeme velmi pravděpodobně označit jako tzv. stavební horizonty. Původní úroveň povrchu náspu neznáme; jeho horní část zanikla v důsledku mladších (zřejmě novověkých a také recentních) zásahů (vr. 1-18). Přestože byla odhalena báze hradby, nelze jednoznačně charakterizovat způsob jejího založení, jelikož není zřejmý stratigrafický vztah zdi a vr. 33. Základový výkop byl buď pouze mělce vyhlouben ve vr. 34 (jeho hranu se nepodařilo rozpoznat), nebo protnul také vr. 33, přičemž vr. 35 bychom považovali za zásyp výkopu. První možnosti nasvědčuje: 1. přítomnost hrudek žluté malty ve vr. 33, jejíž charakter se shoduje s pojivem spodní části zdi; 2. výrazné usedání vr. 33 – její povrch klesá shodně jako výše uložené vr. 21-28, které k lici bezpochyby přiléhají. Druhá možnost (tu pokládáme za pravděpodobnější) vyplývá z následujících pozorování: 1. mezi kameny líce zdi ve výšce asi 30-50 cm od úrovně základové spáry vyčnívají větší hroudy „vyhřezlé“ malty (což napovídá o vložení této části zdi do výkopu); 2. zdivo je v rozsahu předpokládaného základového výkopu (zhruba do úrovně výrazného ústupku) znatelně méně pečlivě lícováno než ve vyšších partiích;

23) Úzká časová vazba zednických prací a terénních úprav se v podstatě shoduje se způsobem výstavby věže v jihozápadním koutě tzv. dolního hradu (viz níže).

Obr. 13: Křivoklát, hrad. Detail stěny hlavní hradby v S 2/05. U paty měřítka vystupuje hrana předzákladu, srov. obr. 12 (foto Z. Neustupný).

3. existence tenkých vrstviček drtě uhlíků a jílu (vr. 30, 32) spíše napovídá o delší časové prodlevě mezi uložením vr. 33 a vr. 28, 29, bezpochyby navezených v průběhu výstavby hradby; 4. na povrchu vr. 34 (popř. 31) nedošlo k uložení vrstvy malty (resp. písku s hrudkami malty) odpadnuté na povrch terénu během zednických prací.

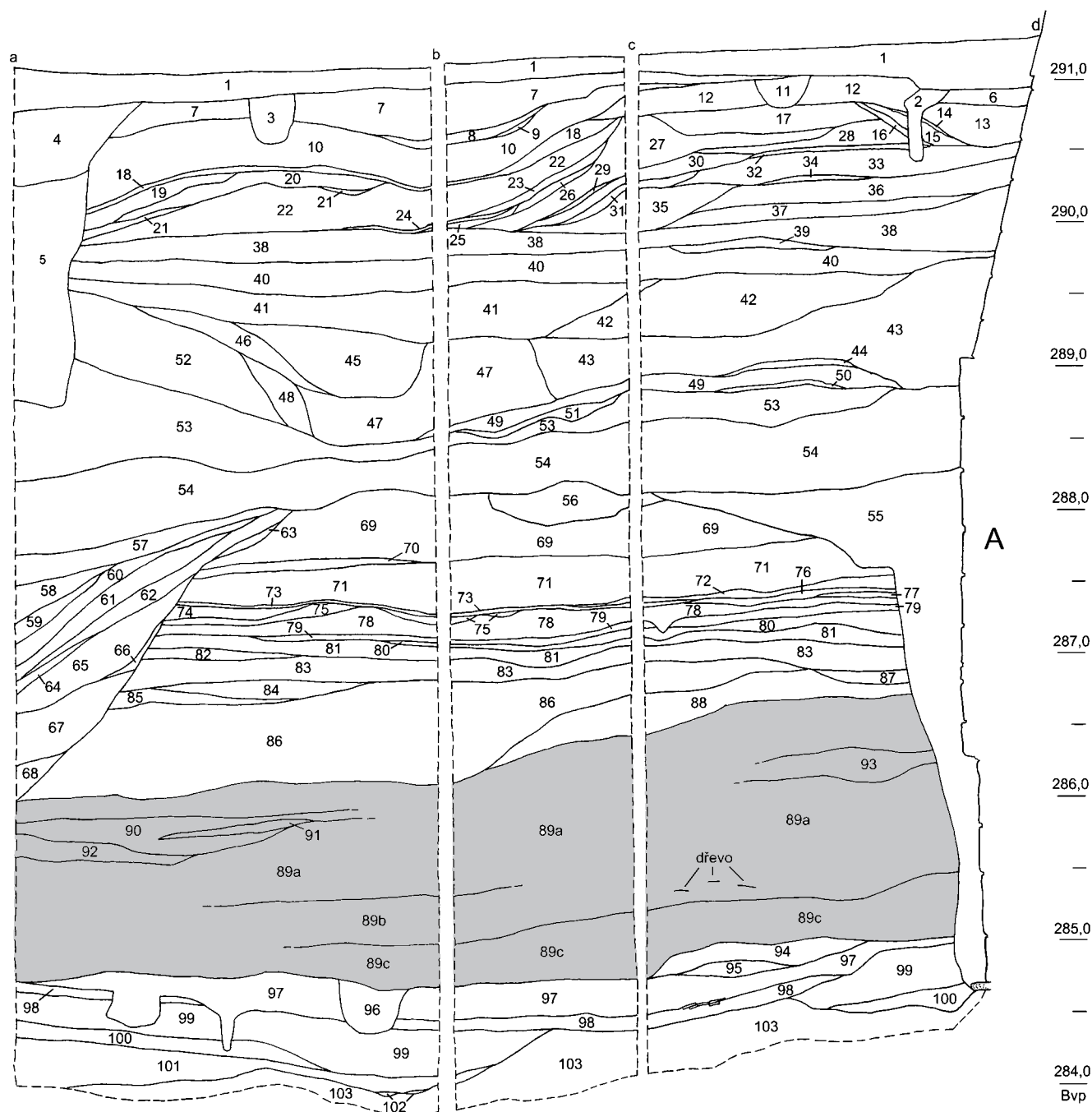
Výrazný ústupek (o šířce 15 cm) vnitřního líce hradby ve výšce asi 90 cm nad základovou spárou je patrně ukázkou nedbalé práce zedníků, neboť vpadlý je překvapivě spodní úsek zdi (obr. 16). Povrch dochovaného líce je členěn (asi 50 cm nad spodním rozhraním) ještě jedním ústupkem; odsazení tentokrát činí maximálně 6 cm. Nepravidelný průběh vnitřní stěny hradby rovněž nasvědčuje předpokladu, že zeď byla již během výstavby minimálně v rozsahu dochovaného torza postupně zakrývána náspem. Byť horní ústupek zároveň představuje rozhraní maltového pojiva (odstíny malty ve spodní úrovni jsou žluté, v horní bělavé až bělošedé), můžeme jej patrně považovat jen za projev dvou dílčích stavebních etap, jelikož na profilu přiléhajícího náspu předěl neshledáváme (v rozsahu vr. 21–28).

Na jižní straně nasedá nadzemní partie hradby na mohutný předzáklad s hranou odsazenou o asi 30–35 cm.²⁴⁾ Podobně jako v případě S 2, 3/05 je povrch předzákladu ne-

24) Na severní straně se předzáklad neuplatňuje, přičemž úroveň základové spáry se nachází o asi 55 cm výše. Absence mohutného základového zdiva rovněž nasvědčuje předpokladu, že spodní část hradby byla uvnitř areálu hradu již v průběhu výstavby zakrývána planýrkou.

Obr. 14: Křivoklát, hrad. Stěna hlavní hradby v S 3/05. A – nepravidelná hrana předzákladu; B – rozhraní v základovém zdivu (foto a sestavení v počítači V. Tutr).

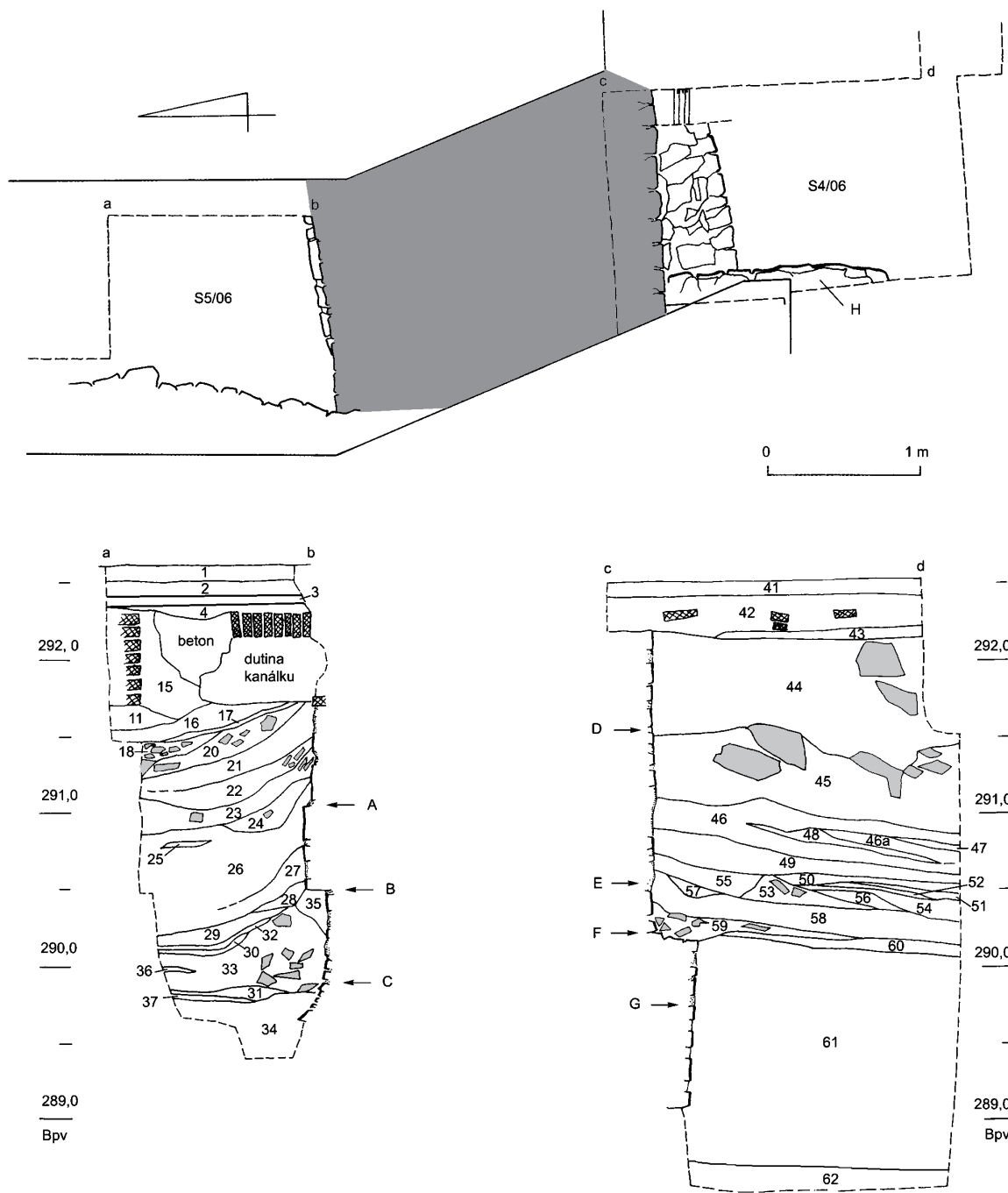

Obr. 15: Křivoklát, hrad. Profily S 4/05 (srov. obr. 22). Vr. 103 – skála; vr. 94–102 – souvrství z pozdní doby bronzové; vr. 89–93 (možná také vr. 86, 88) – násep raně středověké fortifikace (šedě); A – jihozápadní opěrák tzv. hejtmanství (dokumentace autoři, kresba J. Kypta).

dbale upraven a základové zdivo rovněž sestává ze dvou odlišných úseků: v horní části vyplňuje spáry mezi kameny malta, ve spodní pouze hlína (obr. 18, 20). Nepravidelná koruna předzákladu výrazně klesá směrem k západu. Je pozoruhodné, že kameny paty nadzemního zdiva byly kladeny pouze na hlínu, a to do výšky asi 40 cm nad úrovní předzákladu. Poté je zdivo vázáno maltou bělavých až bělošedých odstínů. Ve výšce 40–100 cm je stěna hradby nápadně nerovně lícována, přičemž čela kamenů zčásti pokrývá hrubě rozetřená zdící malta (obr. 18, 19). Naproti tomu líc dochované horní partie je skládán mnohem pravidelněji. Ve spodní části úseku pojeného bělošedou maltou se uplatňuje cihla. Není zřejmé, zda jižní stěna hradby sestávající ze vzájemně rozdílných úseků náleží jedné stavební etapě,

nebo zda byl líc v rozsahu výskytu bělošedé malty (obr. 18: nad E) později opraven. I v lici severní stěny totiž také registrujeme barevně odlišná pojiva, přesto je podle stratigrafické situace přilehlého náspu zřejmé, že na této straně náleží odkryté torzo hradby jedné stavební etapě. Na jižní straně ale k patě úseku pojeného bělošedou maltou přiléhá výrazná vrstva malty (obr. 16: vr. 55), kterou bychom mohli pokládat za tzv. stavební horizont. V případě platnosti této varianty (tu pokládáme za pravděpodobnější) by se vzhledem ke stratigrafické situaci²⁵⁾ jednalo o mladší oprava-

25) Vr. 55 totiž překrývá vr. 58, jejíž charakter (hlína obsahující velké množství drobných kamenů a oblázků) napovídá, že se patrně jedná o pochozí úroveň. Vr. 58 byla uložena na vr. 59, která jednoznačně představuje prvotní tzv. stavební horizont hlavní hradby.

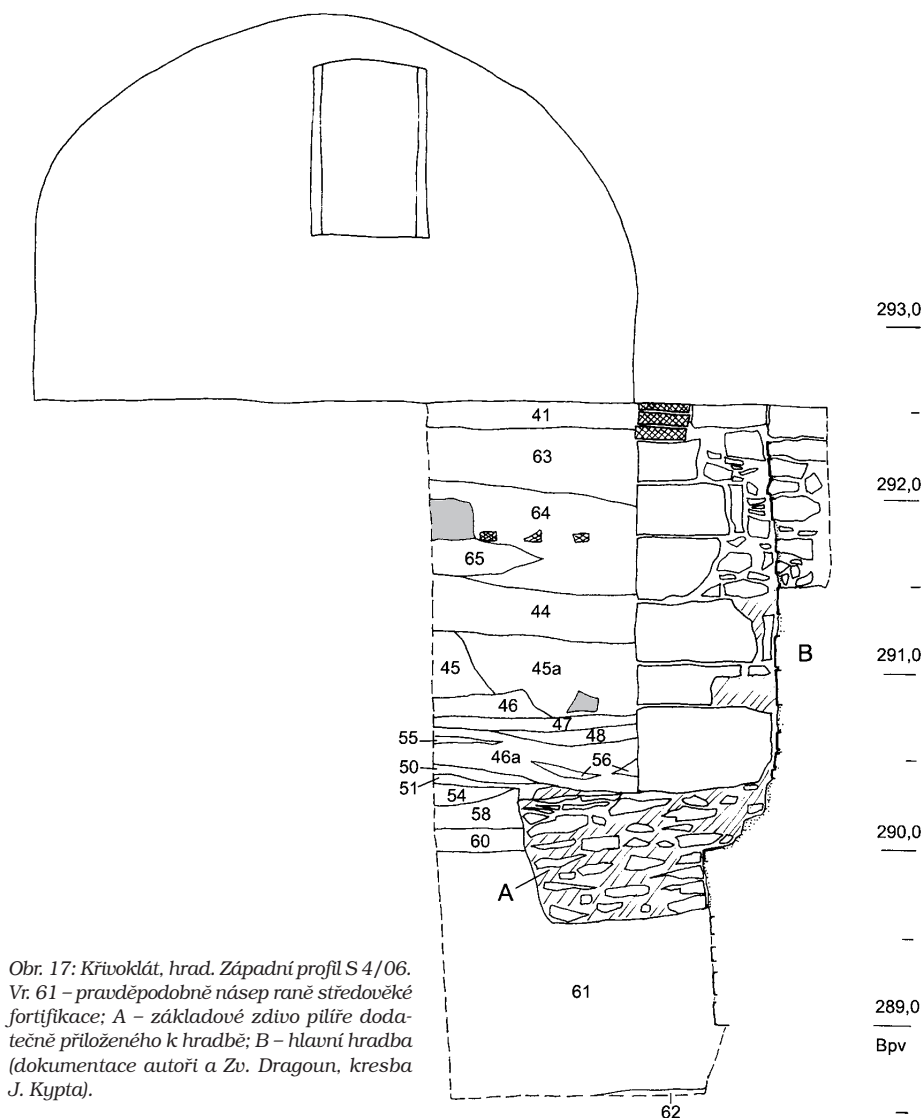

Obr. 16: Krivoklát, hrad. Půdorysy a profily S 4, 5/06. Šedá v půdorysu vyznačuje korunu torza hlavní hradby, na profilech kameny. Vr. 21–29 – násep planýrky z doby výstavby hlavní hradby; vr. 22, 24, 28, 27 – vrstvy hlíny promíšené velkým množstvím písku a hrudek malty – tzv. stavební horizonty z doby výstavby hlavní hradby; vr. 35 – patrně výplň základového výkopu hradby; vr. 59 – vrstva písku s hrudkami malty – tzv. stavební horizont hradby; vr. 61 (snad také vr. 34) – pravděpodobně násep raně středověké fortifikace; A, B – ústupky líce zdi; C, G – předěl daný rozdílným pojetím (ve spodní úrovni kameny kladený na hlinu, ve vyšší vázaný maltou, srov. obr. 20); mezi E a F – zdivo pojené pouze hlínou; mezi E a D – nedbale upravená stěna hradby, hrubě rozetřená zdící malta, srov. obr. 19; H – předzáklad piliře, srov. obr. 17; A (dokumentace autoři a F. Laval, kresba J. Kypta).

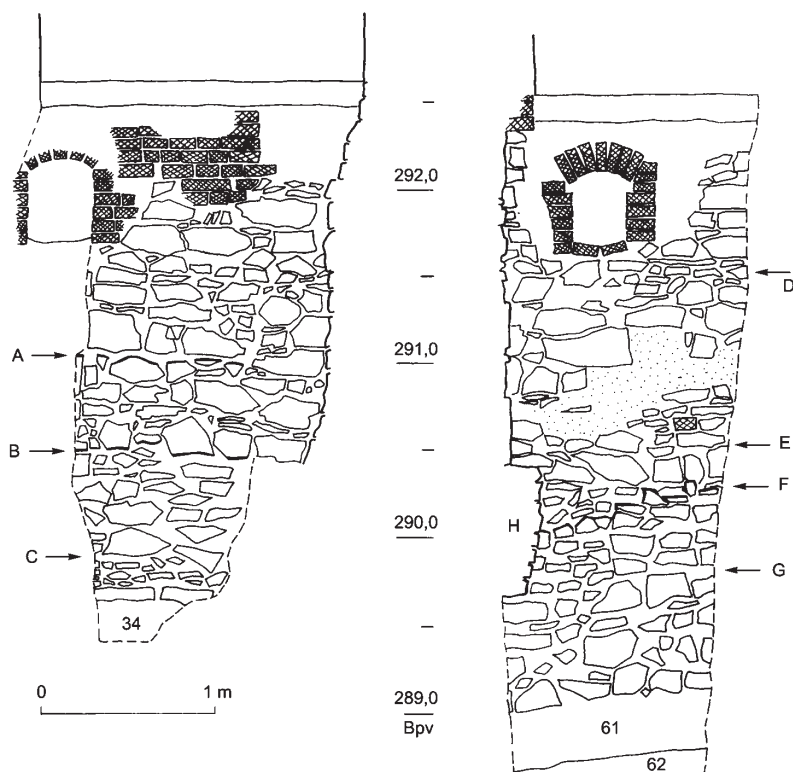
vu hradby. Základové zdivo hlavní hradby je na jižní straně vloženo do výkopu v mohutné vrstvě zeminy (obr. 16: vr. 61), kterou považujeme (podle analogické situace v S 2, 3/05) za součást tělesa raně středověké hradby, byť nevidujeme pozůstatky vnitřní dřevěné konstrukce. Koruna zemního náspu je pokryta tenkou vrstvou hlíny s drobnými kameny charakteru tzv. štětu (obr. 16: vr. 60). Teprve na ni byla uložena vrstva písku s hrudkami malty – tzv. stavební horizont (obr. 16: vr. 59).

V S 5/06 se na západní straně k hradbě připojuje do-
datečně přiložená zeď, která by podle předpokladu autorů

stavebněhistorického průzkumu měla být součástí dvojdílného objektu některé z raně gotických etap zástavby (Libal et al. 1987, 387). Archeologický výzkum o dataci této zdi nepřinesl konkrétní poznatky (založena byla do souvrství planýrky z doby výstavby hradby). Liniový výkop (S 2, 3/06) vedený v interiéru objektu bývalého pivovaru protnul pouze novodobé vrstvy stavební sutě, jediné v nevelké S 1/06 při vstupu do průjezdu v tzv. Prochodité věži byly zachyceny nálezo-
vé situace středověkého stáří. Důležitá je především evidence mohutné vrstvy zeminy s větším množstvím shodných dřev (obr. 21: vr. 106), která patrně představuje sou-

Obr. 17: Křivoklát, hrad. Západní profil S 4/06. Vr. 61 – pravděpodobně násep raně středověké fortifikace; A – základové zdivo pilíře dodatečně přiloženého k hradbě; B – hlavní hradba (dokumentace autoři a Zv. Dragoun, kresba J. Kypta).

část tělesa raně středověké fortifikace.

Soutka mezi budovou tzv. hejtmanské a hranolovou věží v jihozápadním koutě tzv. dolního hradu

V soutce, která směřuje z dolního nádvoří na parkán, byly při hloubení liniového výkopu (S 12/06) a šachty (S 11/06) pro položení kanalizačního potrubí zčásti obnaženy spodní neomítnuté partie vnější východní stěny hranolové věže (obr. 22).²⁶ Vyzděna byla z lomového kamene, jen nároží sestávají ze souvisle osazených pískovcových kvádrů. Výkop odkryl severovýchodní armování (obr. 23, 24), na zbývajících stranách jsou kvádry patrné v nadzemních partiích díky částečnému opadání omítky (obr. 32). Hloubka S 11/06, která činila zhruba 3,2 m od současného povrchu, nepostačovala k dosažení základového zdiva věže (obr. 25). Přesto můžeme přibližně určit pochozí úroveň v době těsně po dokončení její výstavby, jelikož zednické práce byly provázeny výrazným zvýšením terénu. Stratigrafická situace severního profilu S 11/06 i charakter přilehlého lince zdi věže nasvědčují, že vrstvy, které v nápadně strmém sklonu přiléhají ke stěně věže, náležejí takřka jednorázově (viz níže) vytvořené planýrce (obr. 25: vr. 10–16, patrně i vr. 8 a 9, obr. 27). V nevelkém rozsahu dokumentovaného řezu klesl povrch těchto vrstev až o 50 cm, což bylo zapříčiněno usedáním nezhuťnutého materiálu. Pokud by ukládání vrstev probíhalo postupně po delší dobu, docházelo by k průběžnému zhuťování zeminy a terén by

26) Věž se dochovala pouze v rozsahu nejnižšího podlaží (obr. 32). Na její torzo navazuje novodobá nástavba. Zcela je změněn i její interiér.

Obr. 18: Křivoklát, hrad. Vlevo vnitřní stěna hradby v S 5/06, upravo vnější stěna v S 4/06. A, B – ústupky lince zdi; C, G – báze zdiva pojeného maltou; mezi D a E – nedbale upravený líc hradby (velké plochy hrubě rozetřené zdící malty); mezi E a F – zdivo pojené pouze hlínou; F – hrana předzákladu; H – základové zdivo pilíře, srov. obr. 17: A (dokumentace autoři a Zv. Dragoun, kresba J. Kypta).

Obr. 19: Křivoklát, hrad. Stěna hlavní hradby v S 4/06. Vlevo zčásti vystupuje zdivo dodatečně přiloženého pilíře (foto Z. Neustupný).

Obr. 20: Křivoklát, hrad. Detail základového zdiva hlavní hradby v S 4/06. Dobře je patrné rozhraní mezi úseký pojenými maltou a pouze hlínou, srov. obr. 18: G (foto Z. Neustupný).

klesal podstatně méně výrazně. Souvrství uvažovaného náspu tvořené převážně vrstvami jílovité zeminy sestává také ze dvou tenkých vrstev s výraznou příměsí bělavého a okrového písku s velkým množstvím hrudek vápna (vr. 10, 12), které pokládáme za tzv. stavební horizonty.²⁷⁾ Horní vrstva (vr. 10) přímo navazuje na výrazný vodorovný ústupek líce zdiva, který se nacházel zřejmě pod rozhraním mezi zasypanou hmotou věže a původně pohledově se uplatňující částí pláště (obr. 26, 27). Málo pečlivou úpravu ústupku (jeho hranu tvoří různé šikmo ložené kameny) i samotnou existenci odsazení můžeme rovněž vysvětlit jako doklad záměru zahrnout spodní část hmoty věže.²⁸⁾ Přibližně 50 cm pod ústupkem přiléhá k lici zdi další vrstva bělavého písku (vr. 12), jejíž přítomnost dokládá, že k zasypávání vnějšího pláště rozestavěné věže docházelo po dílčích etapách. Terén při východní zdi věže byl v době její výstavby (popř. krátce poté) navýšen patrně až do úrovně asi 50 cm nad výrazným vodorovným ústupkem, jak napovídá sklon a charakter usedání přilehlých vr. 8 a 9. Proláklinu na povrchu jednorázového náspu zčásti vyplňuje vr. 7, která také ob-

sahuje tenké vrstvy bělavé malty odpovídající pojivu zdiva věže. Podle stratigrafické situace ale není zřejmé, zda k uložení vr. 7 došlo v době výstavby věže. Podstatně méně skloněné vr. 4–6 souvisí s mladším (patrně pozdně středověkým) nárůstem pochozí úrovně v okolí věže. Pozoruhodný je vztah půdorysu věže k průběhu hlavní hradby. Zatímco její západní průčelí je k lici hradby přiloženo, její jižní zeď je od stěny hradby odsunuta o asi 140 cm (obr. 22).

DATA NÁLEZOVÝCH SITUACÍ

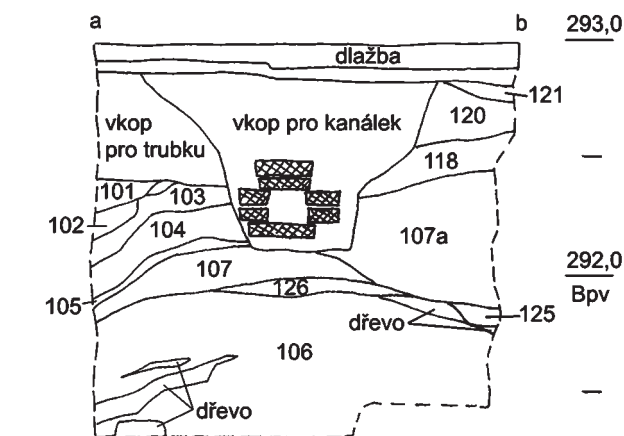
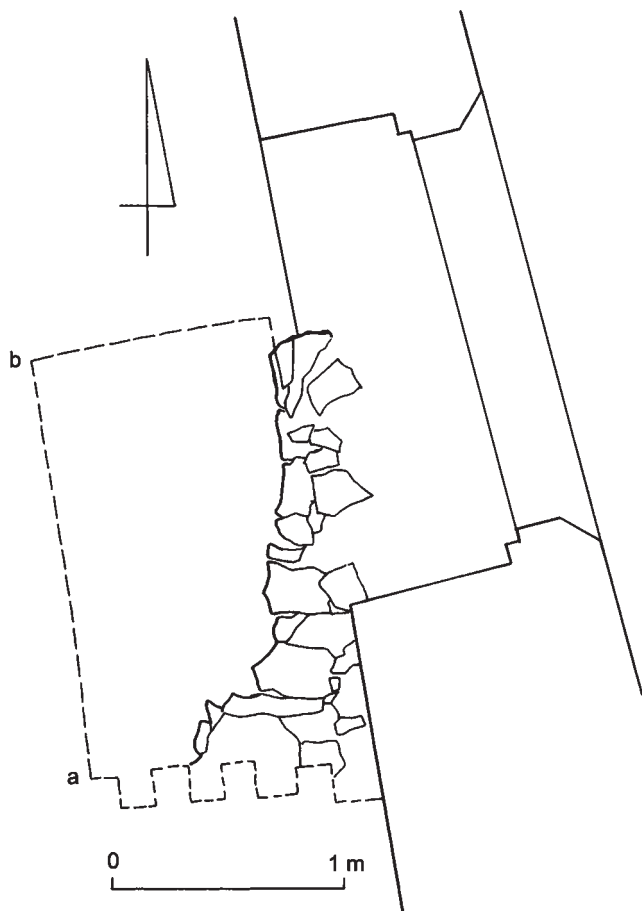
Chronologické zařazení pojednávaných náleзовých situací závisí takřka výlučně na možnostech datace morfologických a typologických znaků keramických nálezů. V prvé řadě zdůrazníme, že vzhledem k nevelkému počtu publikovaných souborů raně i vrcholně středověké keramiky ze západní části středních Čech můžeme pouze v hrubých rysech charakterizovat proměny hrncířské produkce. Pro stanovení absolutní chronologie se odkazy na pevné opory nabízejí jen ojediněle.

Dřevohliněná fortifikace

Mezi nálezy vyjmutými z tělesa dřevohliněné hradby můžeme podle příznačných technologických znaků dobře vydělit keramiku z pozdní doby bronzové a raného středověku. Přestože počet fragmentů druhé jmenované skupiny

27) Z nejspodnější zachycené vrstvy náspu (obr. 25: vr. 16) byla vyjmuta cihla (24 × 11 × 7,5 cm). Její povrch zčásti pokrývá malta.

28) Tentýž ústupek zřejmě předěluje i jižní stěnu věže. O jeho existenci se zmiňují autoři stavebněhistorického průzkumu (Libal et al. 1987, 386), kteří se odvolávají na zjištění archeologického výzkumu T. Durdíka. Zmínují prostou podobu ústupku neopatřeného tesanou soklovou římsou, což kontrastuje s důsledně armovanými nárožími.

Obr. 21: Křivoklát, hrad. Půdorys a profil S 1/06. Vr. 106 – pravděpodobně násep raně středověké fortifikace, ve východní části sondy koruna torza zdi va neznámého stáří (dokumentace autoři a Zv. Dragoun, kresba J. Kypta).

dosahuje relativně velice nízké hodnoty,²⁹⁾ tyto artefakty vy-
lučují pravěké stáří fortifikace, jelikož byly vyzdvíženy i ze
spodních vrstev (zejména vr. 124 v S 3/05) náspu. Rejstřík
typologických prvků (vlnice a vpichy provedené hřebenem,
plynulý přechod mezi hrdlem a tělem nádoby, jednoduše
upravené okraje se spíše výjimečně vytaženou horní hranou)
se váže k tzv. středohradištní keramice (obr. 28).³⁰⁾ Absolutní

29) Z vrstev náspu dřevohlíněné hradby bylo vyzdvíženo celkem 1612 ke-
ramických zlomků, z nichž 1553 patří nádobám z pozdní doby bron-
zové, 59 z raného středověku.

30) Jedinou výjimku představuje větší fragment zásobnice z 12.–13. sto-
letí (obr. 30: 1) nalezený v S 4/05 v úrovni dochované koruny dřevohlíněné fortifikace (obr. 15: povrch vr. 89). Pro datování vzniku ohra-

datování nelze odvodit podle regionálních analogií. Alespoň
rámcové chronologické zařazení vyplývá ze srovnání s ob-
dobnými nálezy kladenými do 9. až počátku 10. století, kte-
ré pocházejí z raně středověkých hradů situovaných v jád-
ru středních Čech (srov. Boháčová 1996; 2001; Meduna
2003 s lit.).³¹⁾ Můžeme-li tedy opatrně předpokládat, že ke-
ramika vyjmutá z tělesa křivoklátské hradby byla užívána
nejpozději v 10. století, k dataci vlastní fortifikace přispívá
toto určení jen málo.³²⁾ Jistotu dodává pouze pro konstato-
vání, že násep byl vybudován nejdříve v 9. století, možná
však vznikl až mnohem později (někdy v rozpětí 10. až 1. po-
loviny 13. století). Již sama přítomnost nevelkého počtu ar-
tefaktů raně středověkého stáří, která nápadně kontrastu-
je s množstvím fragmentů (i větších rozměrů) pravěké ke-
ramiky, nutí k velké obezřetnosti při posuzování doby vý-
stavby opevnění. Příklady výrazného nesouladu mezi
oprávněnou datací artefaktů a rovněž věrohodně zdůvod-
něnou (resp. prokázanou) datací stratigraficky příslušných
nalezových situací eviduje archeologie již několik (srov.
Klápště – Kyncl – Kyncl 2000).

Hlavní kamenná hradba tzv. dolního hradu

Pro datování hlavní obvodové hradby má zásadní vý-
znam interpretace nálezové situace v S 5/06. K vnitřnímu
lící zdi zde přiléhají výrazně usedlé vrstvy, k jejichž ulože-
ní došlo nejspíše v průběhu výstavby fortifikace (viz výše).
Z nich (vr. 21–23, 27 a 28) byl vyjmut početnější keramic-
ký soubor s celou řadou okrajových zlomků, mezi nimiž
převažují varianty tzv. zduřelé profilace (obr. 29). Poměrně
prostá výzdoba je provedena nejčastěji rydlem (vesměs v po-
době linií, méně často vlnic), výjimečně se uplatňuje hře-
benová vlnice. Charakter keramické hmoty (výpal světlých
okrových odstínů) několika fragmentů připomíná vrcholně
středověké zboží, profilace příslušných okrajů ale plně od-
povídá raně středověké výrobní tradici (obr. 29: 17, 36).
Mezi keramickými soubory z vr. 30 a 31, u nichž není zřej-
mý stratigrafický vztah ke zděné hradbě, a vr. 21–23, 27,
28 neshledáváme výrazné rozdíly. Pouze ve vr. 31 eviduje-
me několik zlomků silnostěnných zásobnic s výraznou pří-
měsí tuhy v keramické hmotě.

Z výzkumu Křivokláta byla publikována jediná analo-
gická kolekce, která umožňuje uvažovat o datování. Jedná
se o soubor zlomků z výplně „základového žlábků příčné-
ho křídla“ – rozsáhlejší budovy, jejíž torzo bylo odhaleno
v severní části nádvoří tzv. dolního hradu (Durdík 1978,
312). Časové zařazení výstavby tohoto objektu není zřej-
mé, byť jej T. Durdík bez pochybností přisuzuje jím vydě-
lené druhé raně gotické fázi. Jedinou zveřejněnou datační
oporou zůstává informace, že západní fasáda této budovy
„je zpevněna opěrným pilířem, jehož nárožní armatura by-
la provedena z cihel s pečlivě vypracovanými spárami“ (Dur-

zení ale neposkytuje spolehlivou oporu. Tzv. středohradištní kerami-
ka byla na hradě nalezena již během archeologického výzkumu v 70.
letech 20. století (Durdík 1978, 313).

31) Hrnčířské zásobující Prahu a její okolí ve 2. třetině 10. věku (a zřejmě
i o něco dříve) vyráběli na první pohled odlišné zboží. Je ovšem mož-
né, že produkce tzv. středohradištní keramiky v západní části středních
Čech ustala až o něco později.

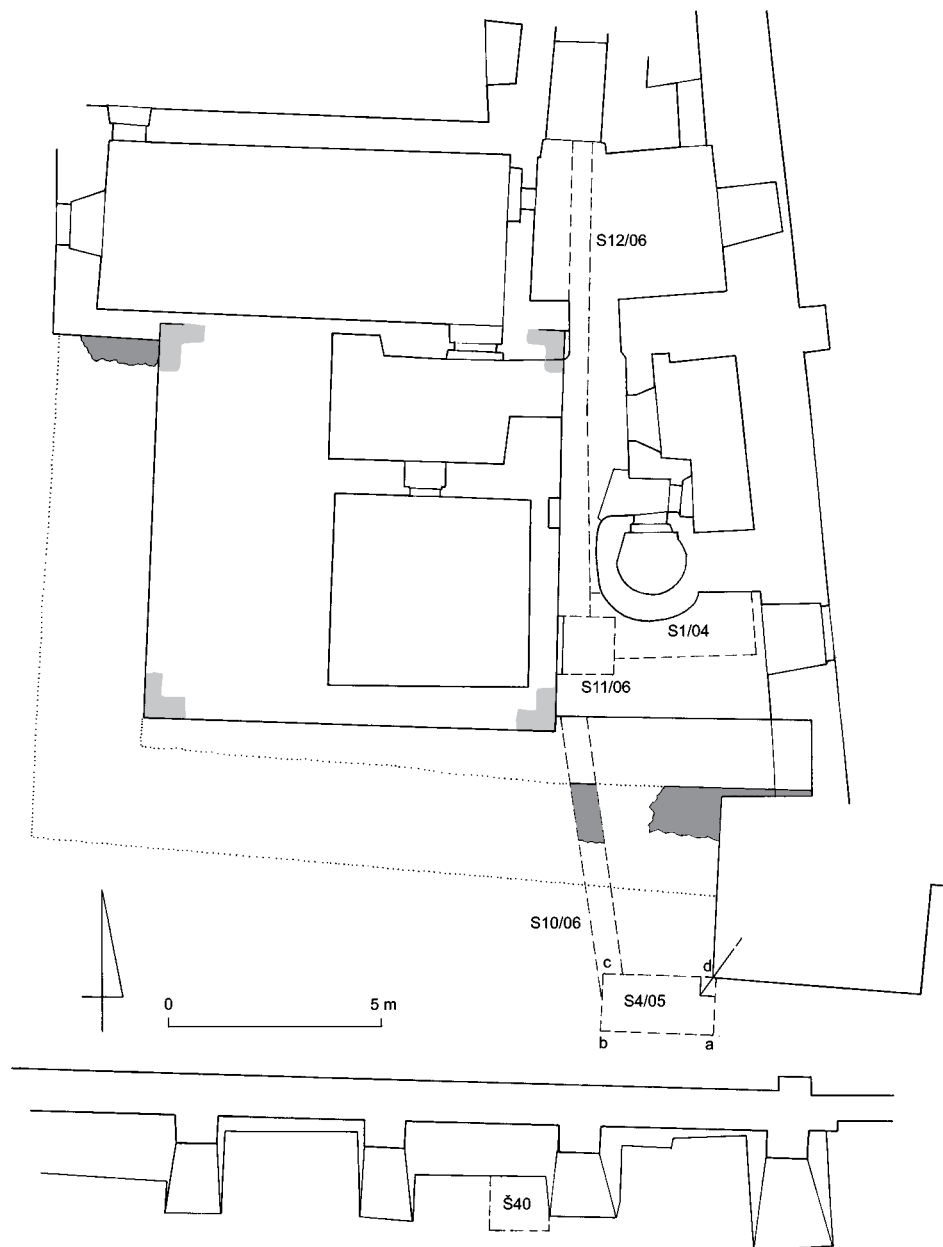
32) I. Boháčová (2001, 256) ve studii o raně středověkých fortifikacích
Pražského hradu upozorňuje, že keramika odpovídající době vzniku
hradby se v nasypném souvrství jejího tělesa „objevuje pouze ve sta-
tisticky zanedbatelném počtu“. Dodejme, že takové artefakty můžeme
postrádat zcela.

dík 1978, 309–310). Užití cihelného zdiva můžeme klást patrně nejdříve do 2. třetiny 13. století. Ze stručného sdělení ale není zřejmé, zda pilíř přiléhá k průčelí budovy od počátku, nebo byl až dodatečně vyzděn. Tato nejistota nemění nic na tom, že se artefakty ve výplni základového výkopu ocitly druhotně, postrádáme tudíž oporu pro vymezení dolní hranice příslušného časového intervalu.³³⁾

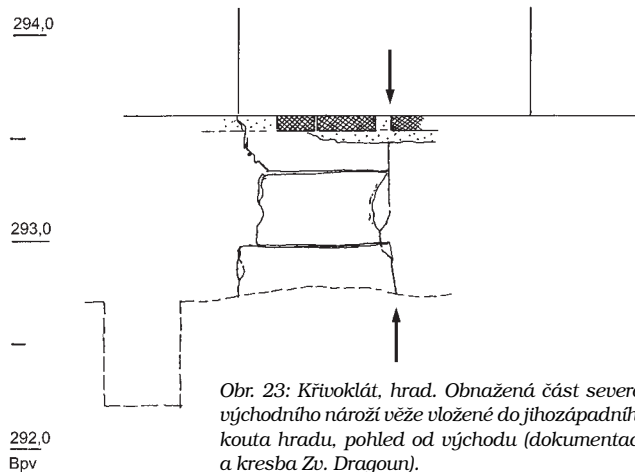
Při dataci keramiky z vrstev přiložených k vnitřnímu lici křivoklátské hradby se musíme vyrovnat s tvrzením T. Durdíka (2007, 42), že „lze v Přemyslovském loveckém hvozdu s užíváním zduřelého okraje počítat v průběhu pokročilé první poloviny 13. století ... užíván zde byl značně krátkou dobu cca tři až čtyř desetiletí“. Příslušná argumentace odvozená „na základě kvalitních stratigrafií s možností přenosu absolutních dat z hradů Týřova, Křivokláta, Nižboru, Krašova a dalších souborů“ ale v zásadě nemůže být určující pro stanovení počátku produkce nádob s okrajem tzv. zduřelé profilace v západní části středních Čech. Není-li sporu o tom, že výskyt tohoto typu okrajů charakterizuje stratigraficky nejstarší situace na jmenovaných hradech (vyjma Křivokláta) založených ve 13. století, zůstalo nezdůvodněno, proč jediné tento časový úsek.³⁴⁾

33) Obdobné typy okrajů shledáváme i v souboru ze spodní části výplně obj. 15A, jámy (prý „zemnice o rozměrech 2,5 × 3 m“) situované v těsné blízkosti západního průčelí již zmíněné zaniklé budovy v severní části nádvoří tzv. dolního hradu. T. Durdík (1978, 310) sděluje, že „obě stavby existovaly společně“. Jelikož dané tvrzení nezdůvodňuje, je nutné tyto zlomky vyloučit z diskuse o datování keramiky.

34) Zlomky okrajů tzv. zduřelé profilace registrujeme také v souborech získaných při výzkumu zaniklé středověké vsi na katastru Bratronic, položených v blízkosti Křivokláta. Ani ty ale neumožňují objasnit počátky výskytu tohoto typu okrajů v okolí středního toku Berounky. Za zmínku stojí početný náleзовý celek z výplně obj. 1 odkrytého v roce 1997, v němž převažují okraje tzv. zduřelé profilace. Autor výzkumu uvádí, že „předpoklad o nevelkém časovém odstupu mezi opuštěním objektu č. 1 a začátkem jeho zaplňování nás vzhledem k přítomnosti fragmentu světlé keramiky v jedné z nejstarších vrstev zásypu může při hledání doby funkce objektu vést do druhé třetiny 13. století“ (Ježek 1999, 284). Příslušnost k vrcholně středověkému zboží je ovšem jednoznačně určitelná pouze u dvou drobných fragmentů z nejsvrchnější části zásypu (srov. Ježek 1999, 283, 285); ty však mohou být mladší příměsí (Ježek 1999, 283). Pakliže uvedený výrok spoléhá na několik (0,3–0,6 % z celkového počtu shromážděných fragmentů) „nevýrazných, více či méně nejisté určitelných zlomků“, je nutné daný zá-

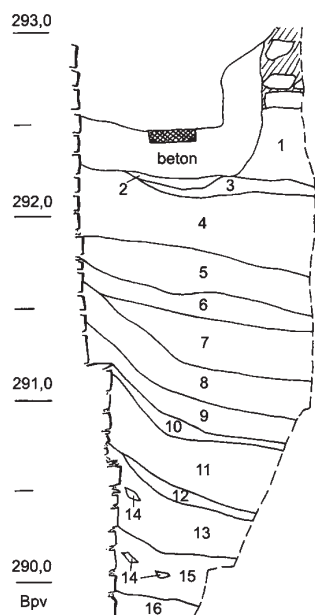
Obr. 22. Křivoklát, hrad. Situace sond v okolí hranolové věže vložené do jihozápadního kouta tzv. dolního hradu. S40 – sonda geologického průzkumu z let 1973 až 1974. Světlé šedě vyznačena nároží hranolové věže, tmavě šedě torza hlavní hradby, jejíž odhadnutý průběh vyznačují tečkované linie (jako podklad využito upravené záměření Ústavu geodesie a kartografie Praha z roku 1966 uložené v archivu Národního památkového ústavu – územního odborného pracoviště středních Čech v Praze, průběh hradby doplněn podle: Durdík 1999, obr. 638, záměření sond autoři a Zv. Dragoun, kresba J. Kypta).

Obr. 23: Křivoklát, hrad. Obnažená část severovýchodního nároží věže vložené do jihozápadního kouta hradu, pohled od východu (dokumentace a kresba Zv. Dragoun).

Obr. 24: Křivoklát, hrad. Obnažená část severovýchodního nároží věže vložené do jihozápadního kouta hradu (foto Z. Neustupný).

Obr. 25: Křivoklát, hrad. Severní profil S 11/06. Vr. 10–16 (patrně také vr. 8 a 9) – planýrka; vr. 10 a 12 – vrstvy hlíny promísené velkým množstvím písku a hrudek malty, které pokládáme za tzv. stavební horizonty z doby výstavby věže (dokumentace autoři a L. Holík, kresba J. Kypta).

V souvislosti s diskusí o možnostech rozpoznání tzv. mladohradištní keramiky z Křivokláta se nabízí připomenutí problematiky (či spíše historie) datování tzv. zduřelých okrajů v Praze. Teprve L. Hrdlička (1993) detailněji rozčlenil typologicky velmi rozrůzněnou skupinu takto označovaných okrajů, přičemž zhruba definoval výskyt různých variant v rozmezí 12. až 1. poloviny 13. století. A jak výstižně upozorňuje, „je paradoxem, že tento interval, jehož rozpětí za-

věr (stanovený na základě přítomnosti vrcholně středověké keramiky) zákonitě pokládá za nejistý.

hrnuje téměř celé období románského stavebního slohu a více méně se kryje s etapou v dějinách města, kterou pražská historiografie pojmenovala Prahou románskou, se podle dřívějších představ o vývoji pražské středověké keramiky nedá v keramické produkci jednoznačně identifikovat“ (Hrdlička 1993, 104). Předtím byl totiž výskyt nádob s okrají tzv. zduřelé profilace kladen výhradně do 13. století (též srov. Dragoun 1998). Přestože T. Durdík (2007, 42) zdůrazňuje, že „v Přemyslovském loveckém hvozdu zřejmě zduřelý okraj reprezentuje daleko kratší časový úsek, který ve srovnání s pražskou sekvencí zduřelého okraje odpovídá její mladší, respektive závěrečné fázi“, dosud pro toto tvrzení neuvedl jediný doklad.³⁵⁾ Neznáme-li z Křivokláta ani jeho širšího okolí soubory, které by dovolily ozřejmit cha-

rakter tzv. mladohradištní keramiky, nemůžeme ani v tomto regionu vyloučit užívání nádob s okrají tzv. zduřelé profilace již hluboko v průběhu 12. století (srov. Bartošková 1999; Hrdlička 1993; 1997).³⁶⁾

Jelikož vrstvy přiléhající k vnitřnímu líci hradby, z nichž byl vyjmut keramický soubor s výrazným podílem okrajů tzv. zduřelé profilace, považujeme za součást planýrky, udávají druhotně přemístěné artefakty pouze hranici *post quem* výstavby kamenné fortifikace. K upřesnění datování hradby nenapomáhají nálezy z nejstarších pochozích vrstev uložených na koruně torza dřevohliněného opevnění (obr. 6: vr. 108–114); vyjmuta z nich bylo jen několik atypických střepů (celkem 14 kusů) skupiny „c“ (viz popisku tab. 1).

Parkánová hradba tzv. dolního hradu

Pro datování stratigraficky nejstaršího úseku parkánové hradby, jenž byl přiložen přímo ke stěně odkopaného čela dřevohliněného opevnění, scházejí přímé opory. Z výplně výkopu v náspe raně středověké fortifikace, jehož vyhloubení spojujeme s navýšením parkánové hradby, byl vyjmut (z vr. 630a v S 6/05, kterou označujeme jako tzv. stavební horizont) menší soubor keramických fragmentů určujících dolní hranici časového intervalu příslušné stavební fáze (obr. 30). K zastoupeným typům okrajů, náležejícím nádobám raně středověké výrobní tradice, sledujeme více či méně blízké analogie v souborech ze dvou nedalekých

35) Konstatování, že „absence zduřelého okraje [z Berounska a Rakovníka, pozn. J. K., B. M., Z. N.] starší první poloviny 13. století je na základě dostupného materiálu nepřehlédnutelná“ (Durdík 2007, 42), postrádá konkrétní odkaz na onen údajně dostupný materiál.

36) Je možné, že k rejstříku raně středověké keramické produkce západní části středních Čech přináležejí také nádoby s okrají tzv. kalichovité profilace. Takto snad můžeme klasifikovat okraj nádoby z Křivokláta publikovaný T. Durdíkem (1978, obr. 5: A 2), k němuž sledujeme velice blízké analogie v Praze a v jejím okolí. Pokud by se přítomnost tohoto zboží na Křivoklátsku potvrdila, mohli bychom na základě tohoto srovnání uvažovat o 2. polovině 10. a o 11. století.

lokalit. Důležitou oporu představuje početná kolekce celých nádob ze zásypu interiéru jedné z flankovacích věží tzv. dolního hradu Týřova (Durdík 2001, 36–37). Přesvědčivé závěry stavebněhistorického průzkumu a zejména získaná dendrodata vřazují výstavbu dochovaných konstrukcí hradu, včetně příslušné věže, nejdříve do 60.–70. let 13. století (Razín 2005a).³⁷⁾ Obdobná keramika charakterizuje soubory z doby počátků Berouna (Benková – Charvát – Matoušek 1995; Ježek 1994, 248 až 249). V obou lokalitách je početný výskyt nádob závěru raně středověké výrobní tradice doprovázen specifickými tvary vrcholně středověké zboží (džbány, mísami s kónickými stěnami). Podle tohoto srovnání můžeme nálezy z vr. 630a zařadit do rozpětí 2. třetiny 13. až 1. třetiny 14. století.³⁸⁾ Těto dataci rovněž nasvědčuje zastoupení několika střepů (skupina „j“, srov. tab. 1), jejichž výpal (kovově šedých odstínů) i keramická hmota (slabá příměs slídy, jako ostřívo není užit hrubý křemičitý písek) snad dovolují uvažovat o přítomnosti vrcholně středověké keramiky.

Datování keramiky z vr. 630a je pravděpodobně určující i pro stanovení doby výstavby hlavní hradby. Vrstvy písku, které označujeme jako tzv. stavební horizont hlavní hradby (obr. 6: vr. 113 a 114), totiž leží (ztotožníme-li vr. 114 s vr. 630) na horní hraně výkopu, jenž souvisí s úpravami staveniště před nadezdění parkánové hradby.

Věž v jihozápadním koutě tzv. dolního hradu

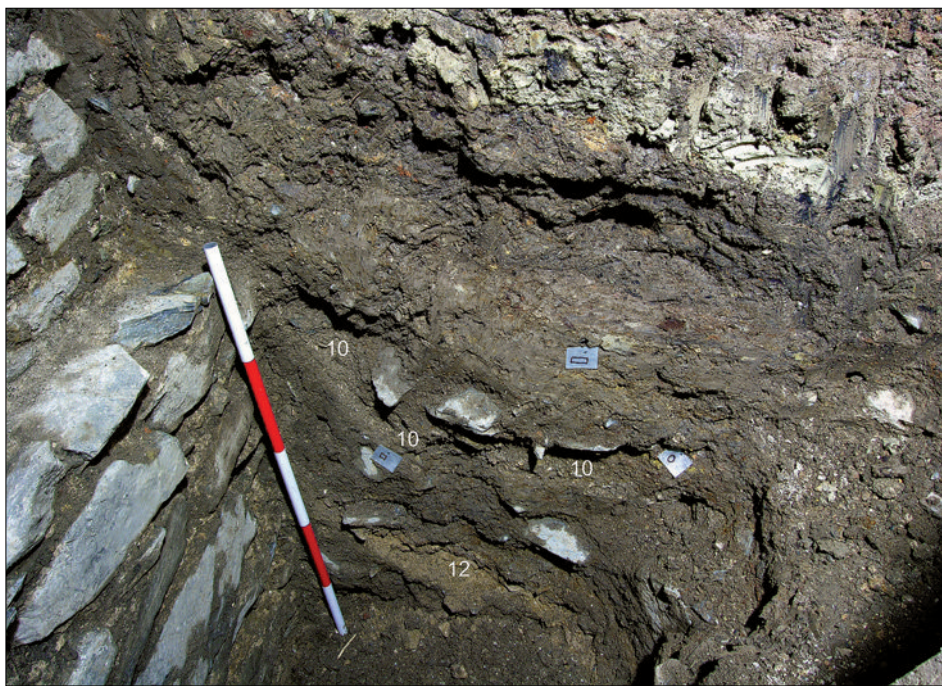
Chronologické zařazení se opírá o datování fragmentů nádob vyzdvížených z vrstev náspu v S 11/06 (vr. 11, 13, 16, patří k nim patrně také vr. 9), jehož postupné navyšování probíhalo současně s vyzdíváním spodních partií věže

37) Námitky T. Durdíka (2006, 526) vůči závěrům stavebněhistorického průzkumu postrádají argumenty.

38) Důležitý soubor nádob z Berouna, který dobře reprezentuje rejstřík hrnčířské produkce závěru raně středověké výrobní tradice i nastupujícího vrcholně středověkého zboží, klade M. Ježek (1994, 245) do „samého počátku 14. století“. Z kontextu výkladu můžeme patrně odvodit, že příslušnou náleзовou situaci hypoteticky spojuje až z druhou lokaci města roku 1295. Jelikož daný závěr není hodnověrně zdůvodněn, je v současnosti nutné uvažovat o mnohem širším intervalu 2. poloviny 13. až 1. poloviny 14. století (první lokační pokus se váže k roku 1266).

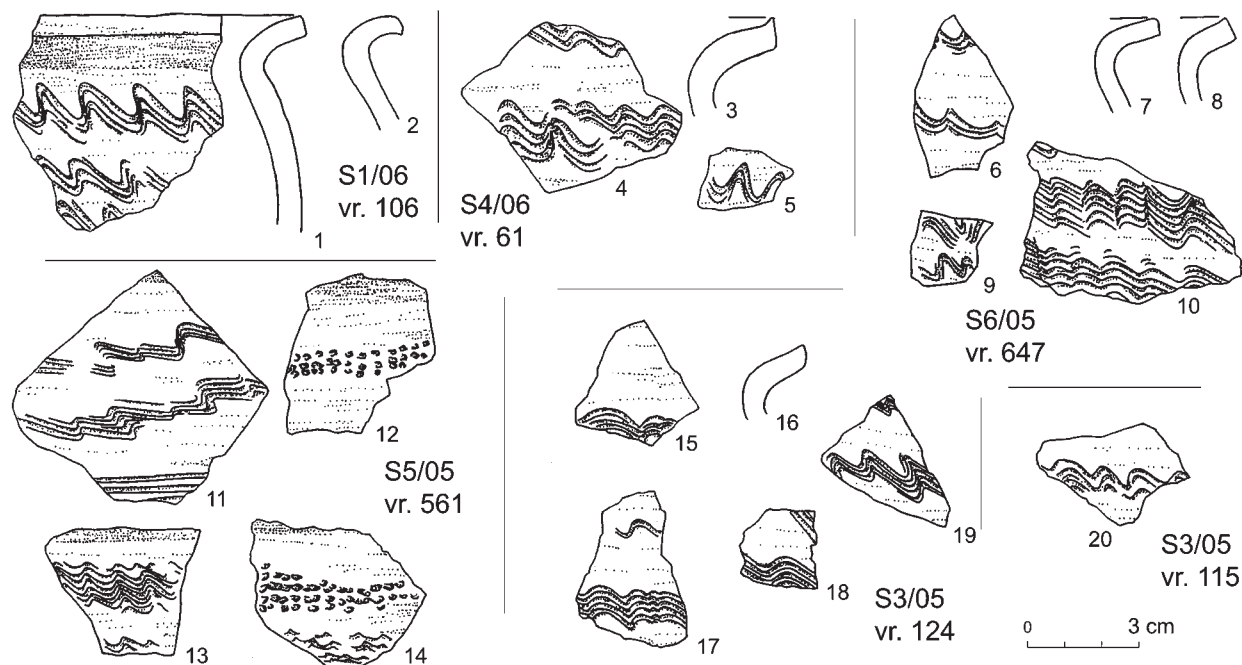
Obr. 26: Křivoklát, hrad. Ústupek zdiva věže v S 11/06 (foto Z. Neustupný).

Obr. 27: Křivoklát, hrad. Detail severního profilu S 11/06. Vyznačeny vrstvy s výraznou příměsí písku a velkým množstvím hrudek malty, které pokládáme za tzv. stavební horizonty, srov. obr. 25 (foto Z. Neustupný).

(obr. 31). Zastoupené typy okrajů mají obdoby mezi výše uvedenými artefakty z výplně (z vr. 630a v S 6/05) výkopu při parkánové hradbě (srov. obr. 30 a 31).³⁹⁾ Datování lze proto rovněž včlenit do 2. třetiny 13. až 1. třetiny 14. století, byť neregistrujeme (kromě vr. 9) doklady vrcholně středověkého zboží. Zastoupen je např. fragment nádoby s ústím ve tvaru čtyřlístu (obr. 31: 13; srov. Durdík 2001, 36). Z vr. 7, kte-

39) Jako blízké analogie můžeme také uvést okraje nádob nalezených v požářišti zaniklé budovy v severní části nádvoří tzv. dolního hradu Křivokláta (Durdík 1978, 315–316). Navrhované zařazení souboru do doby kolem přelomu 13. a 14. století se jeví jako pravděpodobné (vzhledem zastoupení červeně malovaného zboží a okrajům ve tvaru okruží), byť s uvažovanou datací požáru k roku 1307 můžeme polemizovat.

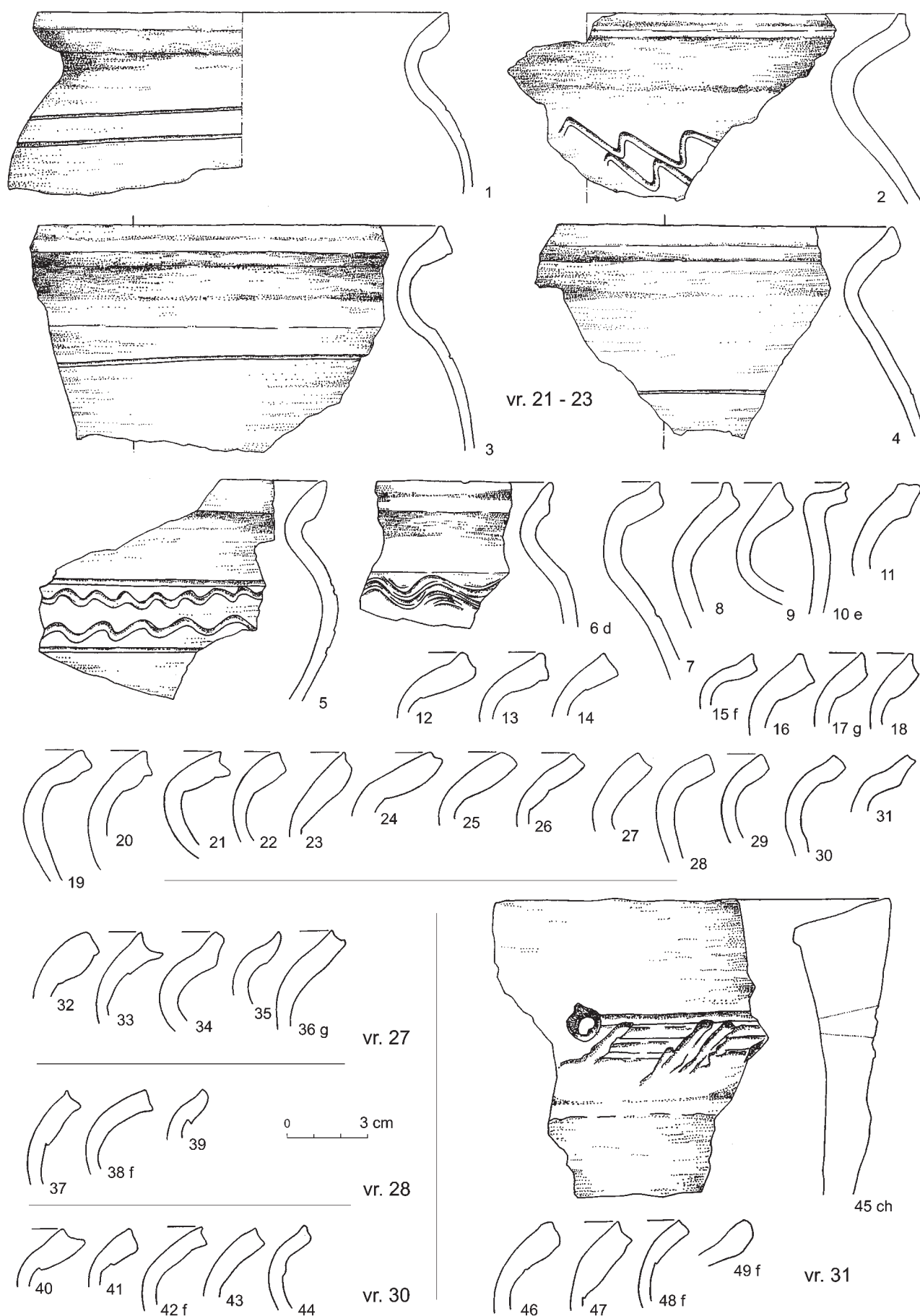
Obr. 28: Křivoklát, hrad. Keramické zlomky z tělesa raně středověké fortifikace (kresba A. Klápšová, J. Kypta).

keramická skupina	S 2/05 vr.561	S 3/05 vr.115	S 3/05 vr.124	S 4/05 vr.61	S 4/05 vr.89	S 4/05 vr.89 (povrch)	S 5/05 vr.561	S 6, 7/05 vr.647	S 1/06 vr.106
a	362	212	277	93	15		222	371	1
b	3	3	17	10	1	2	6	14	2
ch						1			
celkový počet	365	215	294	103	16	3	228	385	3

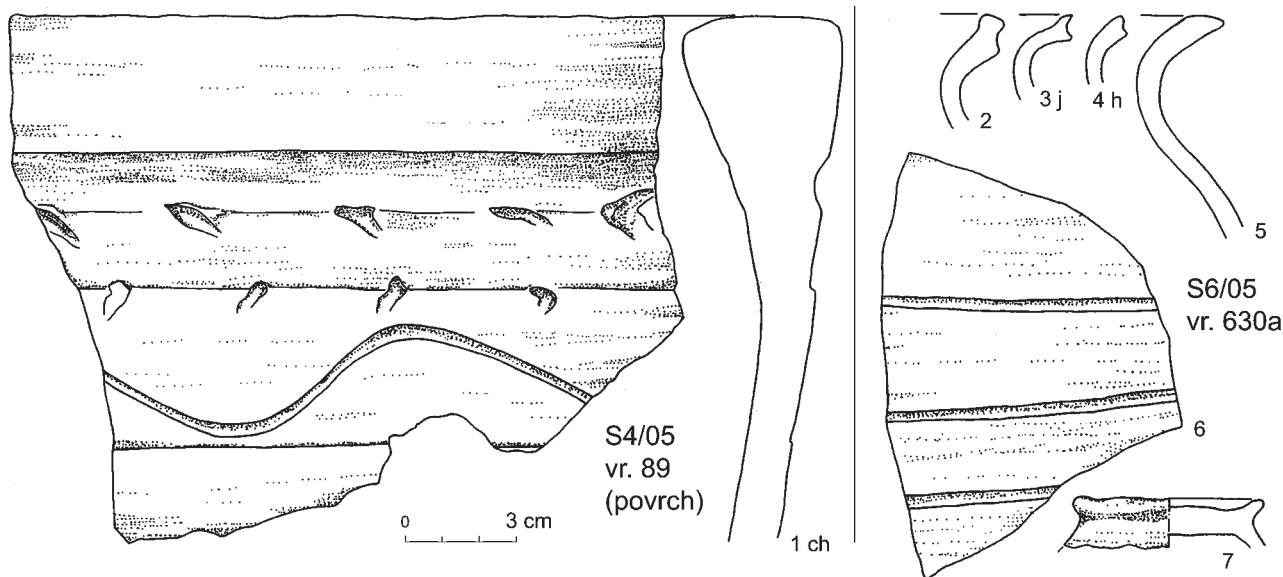
keramická skupina	S 5/06 vr.21-23	S 5/06 vr.27	S 5/06 vr.28	S 5/06 vr.30	S 5/06 vr.31	S 6/05 vr.630a
a	8		1			2
b	3					1
c	170	15	3	25	27	11
d	1	1				
e	2					
f	4	2	1	6	4	
g	7	1				
h	4					1
ch	1	2		2	10	
j						4
celkový počet	200	22	5	33	41	19

keramická skupina	S 11/06 vr.7	S 11/06 vr.9	S 11/06 vr.11	S 11/06 vr.13	S 11/06 vr.16
b				1	
c	33	34	16	13	7
d			4		
e		1			
h		2		1	
i	14	6			
celkový počet	47	43	20	15	7

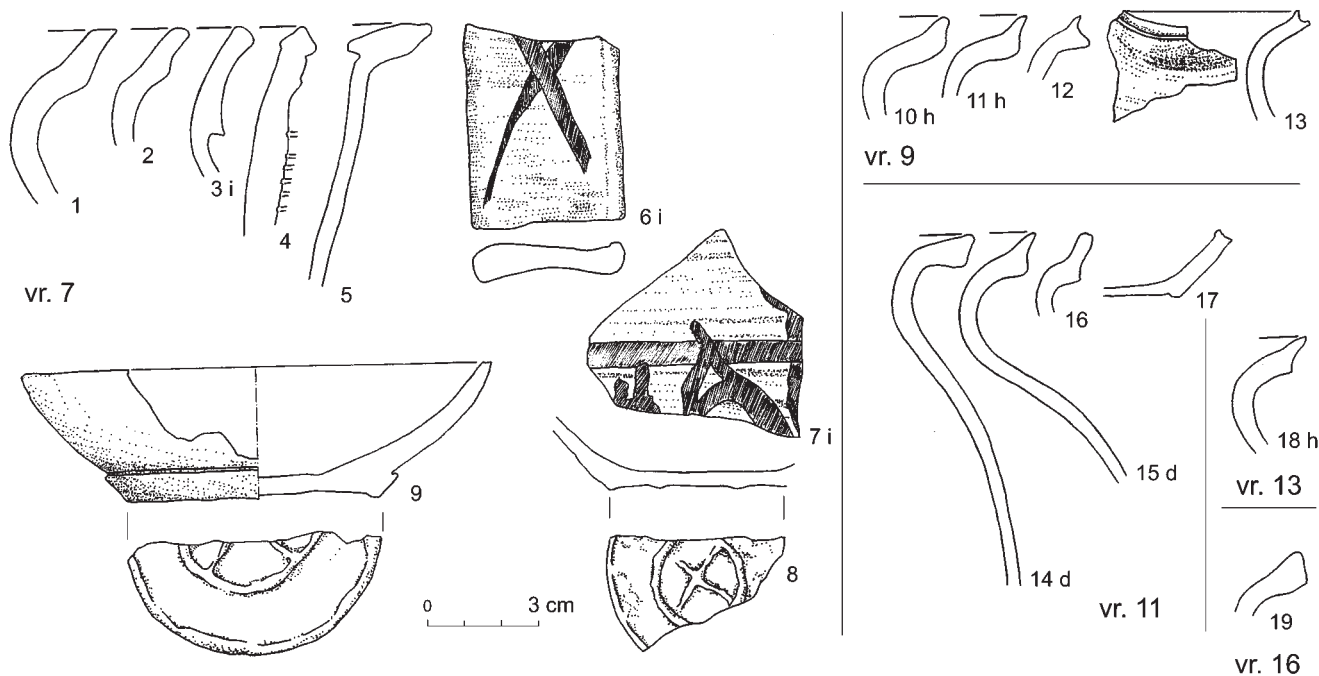
Tab. 1: Křivoklát, hrad. Přehled počtu keramických fragmentů z pojednávaných nálezových situací. Vydělené keramické skupiny: a – pravěká keramika (štitarská kultura); b – tzv. středohradištní keramika, zpravidla šedé či hnědočerné až černé odstíny, jako ostřivo použit drobný křemičitý písek; c – různorodá barva střepu (šedé, okrové, hnědé odstíny), střep často pórovitý, výrazná příměs hrubého křemičitého písku jako ostřiva (často vystupuje na povrch střepu), hojně tzv. sendvičový efekt výpalu; d – nápadně hnědočerná barva střepu (povrchu i jádra), šupinky slídy, jemné modelační rýhy na vnějším povrchu střepu; e – v jádru šedý střep s bělavým hlínkovým přetahem; f – v jádru hnědočerný střep, vnější i vnitřní povrch vypálen do okrové barvy, bez hrubého křemičitého ostřiva; g – žlutookrový střep, bez hrubého křemičitého ostřiva, připomíná vrcholně středověké zboží; h – bělošedý, velice tvrdě vypálený střep; ch – výrazná příměs tuhy; i – vrcholně středověké zboží, okrový či hnědookrový střep, kvalitní výpal, někdy slabá příměs šupinek slídy; j – kovově šedý střep, redukční výpal.

Obr. 29: Křivoklát, hrad. Keramické zlomky ze S 5/06, nálezy z vr. 21-23, 27 a 28 byly vyjmuty z tělesa planýrky navezené v době výstavby hlavní hradby. Písmena se vážou ke keramickým skupinám podle tab. 1, neoznačené zlomky přísluší skupině „c“ (kresba A. Klápšťová, J. Kypta).

Obr. 30: Křivoklát, hrad. Vlevo torzo zásobnice z povrchu náspu raně středověké fortifikace, upravo keramické zlomky z výplně výkopu, jenž souvisí s nadzdním parkánové hradby. Písmena se vážou ke keramickým skupinám podle tab. 1, neoznačené zlomky přísluší skupině „c“ (kresba A. Klápšťová, J. Kypta).

Obr. 31: Křivoklát, hrad. Keramické zlomky ze S 11/06. Nálezy z vr. 11, 13, 16 (patří k nim patrně také nálezy z vr. 9) byly vyjmuty z tělesa planýrky navedené v době výstavby věže. Písmena se vážou ke keramickým skupinám podle tab. 1, neoznačené zlomky přísluší skupině „c“ (kresba A. Klápšťová, J. Kypta).

rá zčásti vyplnila výraznou depresi vzniklou usednutím nezhuťněného náspu, byl mj. vyjmut okraj nádoby formovaný do podoby vysokého okruží (obr. 31: 3), jehož výskyt nejspíše spadá až do pokročilého 14. století (při datování lze vzhledem k nedostatku regionálních opor pouze volně odkázat na poznatky o vývoji keramiky severozápadních Čech: Klápšťě 2002, 20). Také registrujeme uplatnění červeně malované výzdoby (obr. 31: 6, 7). Torza dvou mís s kónickými stěnami zajímavým způsobem vypovídají o proměnách hrnčířské produkce 13. století. Zatímco jedna z nádob plně náleží raně středověké výrobní tradici (formou okraje, rytou výzdobou, keramickou hmotou) a pouze tvarem připomíná mísy vrcholného středověku (obr. 31: 4), druhá patří k vy-

hraněnému vrcholně středověkému zboží, přestože se materiál střepu (byť světlé barvy) ještě neodlišuje od keramiky raně středověké výrobní tradice (obr. 31: 5).

Vzhledem ke shodnému charakteru terénních úprav z doby výstavby věže i hlavní hradby se jeví jako velmi pravděpodobné, že obě fortifikace náležejí jedné stavební fázi.⁴⁰⁾ Soubory keramiky z tělesa planýrky se ale výrazně odlišují

40) Při úvahách o datování věže můžeme odkázat i na nález takřka celé cihly v nejspodnější zachycené vrstvě (vr. 16) přiléhající k lici zdi; planýrka tedy byla navedena nejdříve ve 2. třetině 13. století. Vzhledem k tomu nálezu by proto nepřekvapilo potvrzení varianty, že (některé) cihly v lici hlavní hradby (v S 2, 5/05, 4/06, např. obr. 12) byly užity již v době výstavby této zdi (předpokládáme-li současnost výstavby hradby a věže a zároveň vzniku planýrky v jižní části tzv. dolního hradu).

(srov. obr. 29 a 31). Přestože počty zlomků z vrstev zachycených při východní stěně věže dosahují poměrně nízkých hodnot, je absence okrajů tzv. zduřelé profilace (možná s jedinou výjimkou – obr. 31: 10) patrně podstatným kritériem datace. Naproti tomu v mnohem početnější kolekci ze S 5/06 při vnitřním líci hradby nejsou zastoupeny varianty okrajů se vzhůru protaženou hranou (jejich ukázky registrujeme v S 11/06 ve vr. 9–13 – obr. 31: 11–15). Evidence vzájemně poměrně odlišných typologických znaků zřejmě dokládá chronologickou nesourodost nálezových celků, což ovšem není důkazem rozdílného stáří zděných konstrukcí – spíše vypovídá o limitech datace spoléhající se na výpověď druhotně přemístěných keramických souborů (k tomu obšírně Hrdlička 1993).

K OTÁZCE ZÁSTAVBY S ROMÁNSKÝMI ARCHITEKTONICKÝMI PRVKY V AREÁLU TZV. DOLNÍHO HRADU

Nález několika úzkých, půlkruhově završených okének s tesanými ostěními na západním průčelí tzv. purkrabství (obr. 34) je nutné při úvahách o dataci prvotní zástavby po obvodu dolního nádvoří využívat velice opatrně (dokumentaci prezentuje Durdík 1996). Charakter kamenických prvků vykazuje jednoznačné znaky románského tvarosloví, jejich užití ale nedokládá vazbu příslušného objektu (jeho obvodové zdivo na západě přímo navazuje na průběh hlavní hradby) k nejstarším fázím kamenné zástavby hradu.⁴¹⁾ I pokud bychom pominuli nejistoty při dataci výroby jednoduchých ostění románského charakteru, nepřehlédneme příklady chybného určení chronologického kontextu stavby pouze na základě osazených kamenických článků. Namátkou jmenujme alespoň přesvědčivé doklady o druhotném, byť funkčním užití románských architektonických prvků na hradech Volfštejně (Andlerle 1998; Procházka 2004) a Rožmberku (Razím – Bláha 2005).

Obr. 32: Křivoklát, hrad. Pohled na jihozápadní nároží věže v koutě tzv. dolního hradu. Novodobá nástavba je oddělena výrazným ústupkem (foto Z. Neustupný).

Obr. 33: Křivoklát, hrad. Detail obr. 32. A – torzo obvodové hradby, B – armování severozápadního nároží hranolové věže (foto Z. Neustupný).

K OTÁZCE HLAVNÍHO VSTUPU DO DOLNÍHO NÁDVOŘÍ

Mohutná terasa jižního parkánu, jehož průčelí bylo situováno v horní části příkrého svahu ostrožny, patrně zneumožňovala prodloužení přístupové cesty směrem k jihozápadnímu nároží tzv. dolního hradu. Proto považujeme za pravděpodobné, že v místech současného průjezdu v tzv. Prochodité věži se nacházel hlavní vstup do dolního nádvoří již ve 13. století. T. Durdík (např. 1979, 111; 1997, 219; 1999, 300) naopak předpokládá umístění hlavní brány ze 13. století poblíž jihozápadní hranolové věže a výstavbu tzv. Prochodité věže spojuje až s dobou vlády Václava IV. Jako jediný doklad uvažované starší brány uvádí relikv údajné „branky“ (v jeho interpretaci rezidua starší brány v hlavní hradbě) na vnější stěně parkánové hradby zhruba před

41) Obdobné kamenické prvky se uplatňují také v zástavbě tzv. horního hradu (Libal 1992).

jižním průčelím tzv. hejtmanství (Durdík 1978, 315). Tento útvar, který je zachycen na několika historických vyobrazeních hradu (např. na Willenbergově vedutě), sice navozuje dojem vstupu: k parkánové hradbě se přimykají dva pilíře, na které nasedá segmentový oblouk. Avšak stáří této zaniklé konstrukce ani její funkci nelze hodnověrně objasnit, spíše se jedná pouze o pilíře hrázděných víček znázorněných Willenbergem (historickou ikonografií nejúplněji shromáždili Kašička – Novosadová 1979). Při diskusi o komunikačním řešení raně gotického Křivokláta musíme vzít do úvahy závěry stavebněhistorického průzkumu, jehož autoři rozpoznali ve hmotě tzv. Prochodité věže tři gotické etapy. Usuzují, že její těleso v rozsahu třech spodních podlaží náleží stavebním fázím předcházejícím dobu Václava IV. (Libal et al. 1987, 388). Poukazují na archaické vzezření stavby, které je „Václavově době značně vzdálené“. Přitom ale neopomíjejí, že úroveň průjezdu této brány odpovídá sníženému povrchu skály na ploše dolního nádvoří snad z doby Václava IV., což by mohlo být považováno za pádný doklad novostavby objektu nejdříve v závěru 14. století. Předkládají proto důvtipné (byť asi neprokazatelné) vysvětlení: vstupní komunikace mohla být původně vložena do jakéhosi úvozu „jako při dispozičně až pozoruhodně obdobném řešení hradu Bítova“.

ZÁVĚREČNÁ DISKUSE

K nejpodstatnějším poznatkům archeologického výzkumu realizovaného na ploše a v okolí jižního parkánu tzv. dolního hradu Křivokláta patří objev reliktní mohutné zemině opevnění s dřevěnou zpevňující konstrukcí. Celkovou šířku tělesa ani způsob zajištění jeho stěn neznáme. Na vnější straně můžeme předpokládat nejspíše bytelnou kamennou plentu, jejíž pozůstatky byly odstraněny při zřízení parkánové hradby. Pro užší chronologické zařazení vzniku fortifikace nám schází opory. Druhotně přemístěná zemina užitá při budování náspu obsahuje kromě velkého množství fragmentů pravěké keramiky také střepy zařaditelné do 9.-10. století. Byť je zastoupení zlomků z raného středověku relativně velice nízké, vyzdvíženy byly i ze spodní části tělesa, proto vylučují pravěké stáří fortifikace.⁴²⁾ Tyto artefakty určují jen dolní hranici datačního rozpětí vzniku ohrazení. Jelikož výzkum nezachytil nálezkové situace stratigraficky vázané k zadní stěně náspu, uzavírá časový interval až 1. polovina 13. století (je vymezen výstavbou kamenných hradeb nejdříve ve 2. třetině 13. století).

Pozůstatky raně středověkého obvodového opevnění obohacují diskusi o možnostech prokázání přímé polohové návaznosti Křivokláta Kosmovy doby na takto nazývaný kamenný hrad posledních Přemyslovců. Ověřujeme-li opodstatněnost tvrzení T. Durdíka (2000, 451) o velice sporadickém zastoupení keramických nálezů z 11.–12. století na ploše hradu, které prý kontrastuje se „statisíci až miliony zlomků datovatelných do 13. století“, zjišťujeme, že citovaný úsudek vyplývá z problematického způsobu datování

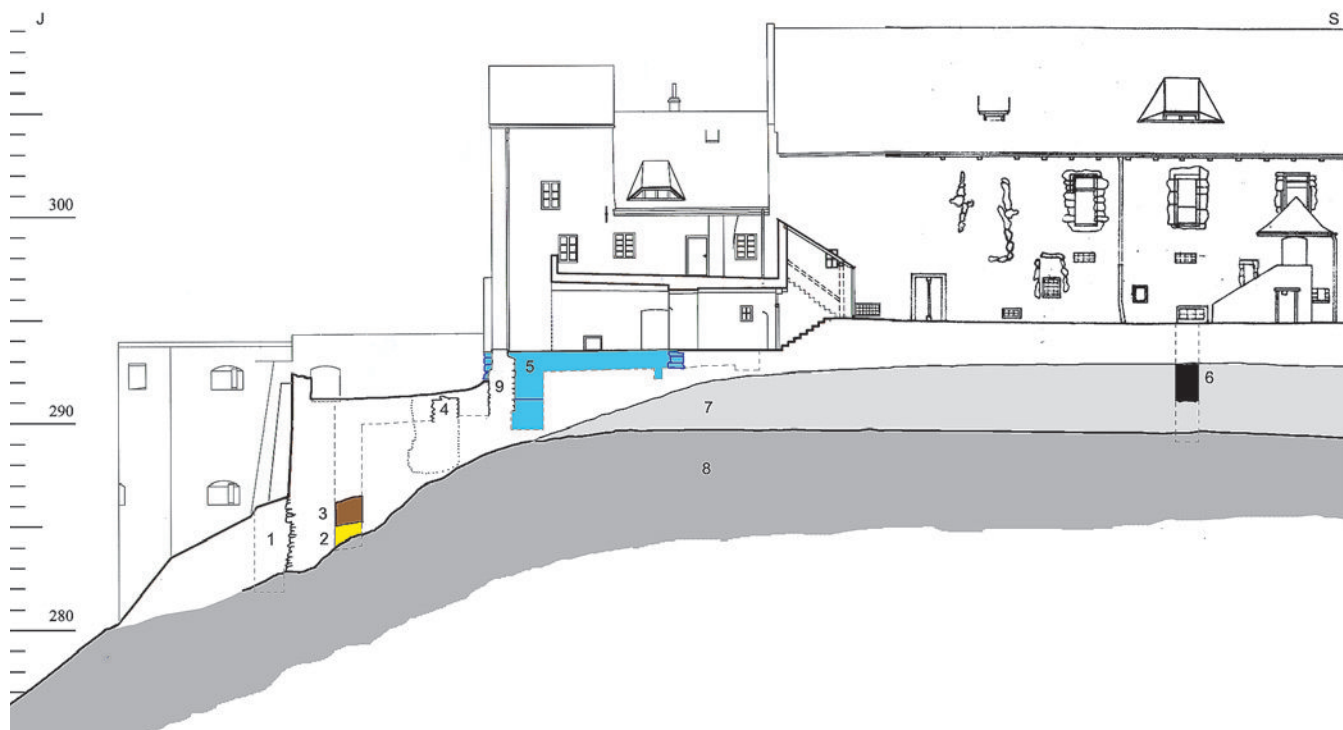
Obr. 34: Křivoklát, hrad. Detail západního průčelí tzv. purkrabství se zděnými románskými okénky (foto Z. Neustupný).

keramiky podle pověstného důkazu kruhem: Hypotetické ztotožnění nynějšího Křivokláta s lokalitou uvedenou v listinách ze 40. let 13. století pod označením *Castellum Novum* (které podněcuje domněnku o novostavbě hradu v 1. polovině 13. století) je údajně doloženo zcela ojedinělým výskytem artefaktů z raného středověku. A naopak jedinou oporou datace keramiky nejdříve do 1. poloviny 13. století se stává sporný výklad písemných pramenů.

Datování keramických nálezů z doby počátků hradu⁴³⁾ dnes můžeme stanovit pouze v širokém intervalu. Nejistoty lze dobře vystihnout na příkladu fragmentů nádob vyzdvížených v S 5/06 z vrstev, které byly uloženy nejdříve ve 2. třetině 13. století v průběhu výstavby hlavní zděné hradby. Vzhledem ke stratigrafické situaci a charakteru příslušného souvrství se jedná o druhotně přemístěné artefakty, přičemž výstavba zděné fortifikace vymezuje datační rozpětí výroby nádob jen shora. Pro určení dolní hranice se na základě dosud publikovaných nálezkových situací z Křivokláta nedostává opory. Mezi zastoupenými okraji dominují různé varianty tzv. zduřelé profilace. Evidence analogických okrajů v lokalitách v okolí středního toku Berounky (zejména na hradech Týřově a Nížboru), založených až ve 13. století (např. Durdík 2007, 42), je směrodatná pouze pro určení horní hranice doby jejich výskytu. Jelikož ne-

42) Těleso raně středověké zemině fortifikace mohl evidovat již výzkum T. Durdíka (1979, 107), dle jehož úsudku „se patrně podařilo zachytit i pozůstatky opevnění“ z období štitarské kultury. Ze stručné zprávy ale není zřejmé, o jakou nálezkovou situaci se jedná. Nelze proto vyloučit, že citované se týká reliktní námi pojednávané dřevohlíněné hradby, jejíž násep obsahuje velké množství zlomků pravěké keramiky.

43) Míňeny jsou keramické soubory raně středověké výrobní tradice (tzv. mladohradištní keramika) bez zastoupení vrcholné středověké zboží.

Obr. 35: Krivoklát, hrad. Celkový řez v jihozápadní části tzv. dolního hradu vedený ve směru jih – sever, v pravé části pohled na východní průčelí tzv. purkrabství (srov. obr. 3, 22). 1 – profil sondy (S 40) geologického průzkumu z let 1973–1974; 2 (žlutě) – souvrství z doby bronzové v S 4/05; 3 (hnědě) – násep raně středověké fortifikace; 4 – torzo hlavní zděné hradby odkryté v S 10/06; 5 (modře) – obnažená stěna hranolové věže předělená ústupkem (vodorovná čára); 6 – plenta suterénu raně gotického objektu zachyceného v sondě (S 36) geologického průzkumu; 7 (světle šedě) – podloží (terasa); 8 – rostlá skála; 9 – novověká zeď tzv. nového pivovaru. Předpokládaný povrch podloží vyznačen podle zprávy geologického průzkumu (jako podklad využity dokumentace z: Líbal et al. 1978; Štěrbá – Krausová – Brožek 1974; Durdík 1978; kresba Z. Neustupný).

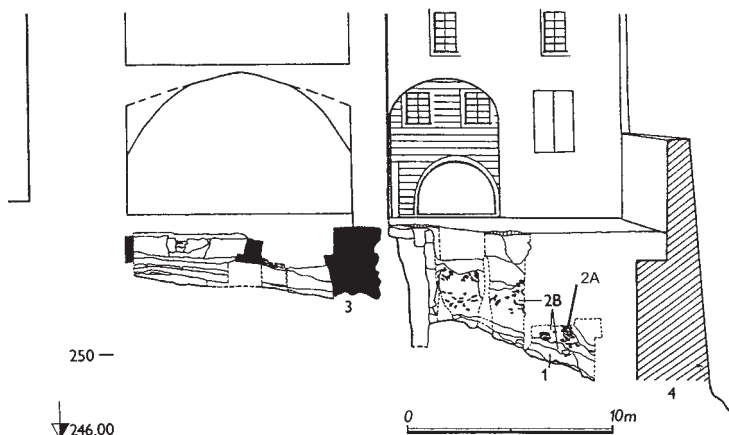
známe charakter keramiky v západní části středních Čech ve 12. a také na počátku 13. století, stává se odkaz na lépe poznatý vývoj hrnčířské produkce v Praze a jejím okolí podstatným argumentem současné diskuse. Daný typologický znak je pro tamní distribuční okruh příznačný v rozsahu celého 12. (možná i o něco dříve) a 1. poloviny 13. století. Tím sice nezískáváme oporu pro datování konkrétních nálezů ze vzdálenějších lokalit. Toto srovnání ale poskytuje vysvětlení možné příčiny údajné absence artefaktů ze závěru 11. a hlavně z 12. století na Krivoklátě. Připomeňme výrazné změny v datování pražské keramiky, jejíž vývoj i podoba ve 12. století byly před vydáním zásadních studií L. Hrdličky (1993; 1997) v podstatě neznámé. Toto upozornění se v souvislosti s krivoklátskou keramikou přímo nabízí, neboť výrazný posun směrem k roku 1100 doznalo datování mnoha variant okrajů tzv. zduřelé profilace, které byly předtím zařazovány výhradně do 13. století.

Při diskusi o možnostech dochování pozůstatků raně středověké zástavby v areálu současného Krivoklátu je nutné věnovat pozornost zásadnímu tvrzení T. Durdíka (2000, 451): představa o přímé polohové návaznosti dnešního sídla na raně středověké *castrum* je prý „v přímém rozporu s výsledky třicetiletého výzkumu hradu, který prozkoumal značnou část jeho plochy a prakticky všechny možné typy terénních situací“. Pomiňme nyní, že již objev torza raně středověké fortifikace vážně zpochybňuje předpoklad o reprezentativnosti třicetiletého výzkumu. Sám T. Durdík (1997, 219) na jiném místě upozorňuje, že rozsáhlá přestavba rezidence kolem přelomu 14. a 15. století, a zejména nové řešení přístupu „si vyžádalo drastické terénní úpravy“, přičemž „musela být celá horní část dolního hradu radikálně sni-

žena“, tím „pochopitelně zanikla prakticky veškerá starší terénní situace a spolu s ní i většina vnitřního členění areálu dolního hradu“. S rozsáhlými úpravami terénu je rovněž nutné počítat při posuzování zástavby tzv. horního hradu, kde skála na mnoha místech vystupuje na současný povrch. Přinejmenším na polovině plochy areálu hradu (by) tedy nálezové situace z raného středověku (takřka) zcela zanikly. Zdůrazněme, že se jedná o dispoziční díl, kde bychom očekávali nejdůležitější část zástavby již nejstarších vývojových fází. Byť tedy archeologický výzkum Krivoklátu dosáhl značného rozsahu, T. Durdíkem kategoricky formulovaná tvrzení o jeho reprezentativnosti nezohledňují meze výpovědních schopností pramene.

Výzvu pro další bádání představují pozůstatky zděných objektů s románskými architektonickými prvky v zástavbě tzv. horního hradu (Líbal 1992). Nápadné je jejich neorganické začlenění v půdorysném řešení raně gotického paláce, které patrně napovídá o existenci románské etapy, jež předcházela rozsáhlé přestavbě sídla v době kolem poloviny 13. století.⁴⁴ Dosud uváděné datování konstrukcí s románskými prvky k přelomu 1. a 2. čtvrtiny 13. věku postrádá hodnověrné zdůvodnění,⁴⁵ mohou tedy pocházet ze

44) Podle autorů stavebněhistorického průzkumu „určení významné stavební etapy ryze románské pochopitelně zkomplikovalo dosavadní představu architektonické aktivity v období rané gotiky“ (Líbal et al. 1987, 379). Dále upozorňují, že ve vztahu k mladším stavebním částem „celkové řešení půdorysného organismu románského Krivoklátu je tedy značně zvláštní, až bizarní“ (Líbal et al. 1987, 378). Mezi učenými poznatky nás v souvislosti s diskusí o možnostech dochování archeologických situací v areálu tzv. horního hradu upoutá konstatování, „že při raně gotické přestavbě byl románský terén uvedeného jádra [jižního křídla paláce, pozn. J. K., B. M., Z. N.] prohlouben o 120 cm“ (Líbal et al. 1987, 376).

Obr. 36: Pražský hrad. Situace raně a vrcholně středověkých fortifikací v místech tzv. slévarenského dvora. 1 – těleso starší raně středověké dřevohliněné hradby; 2 A – čelní plenta mladší raně středověké hradby; 2 B – těleso (sestavující z kamenů) mladší raně středověké hradby; 3 – zděná románská hradba; 4 – gotická parkánová hradba (převzato z: Boháčová 2001, 257, upraveno).

staršího období.⁴⁶⁾ I pokud by všechny nalezené románské architektonické prvky byly osazeny až v souvislosti s raně gotickými etapami (jak se domnívá Durdík 1978, 308–309), není tím vyloučena existence starší románské zástavby hradu. Mohla být beze zbytku zbořena a nahrazena rozsáhlým a architektonicky náročně pojednaným raně gotickým palácem. Stačí jen připomenout, že v Čechách takřka nic nevíme o románské profánní zástavbě akropolí nejvýznamnějších raně středověkých hradů (zejména Litoměřice, Žatec, Hradec [Králové]).

Prezentovaný výzkum poskytl cenné poznatky také o výstavbě prvotní zděné obvodové fortifikace tzv. dolního hradu. Stratigrafická situace zřejmě dokládá současnost budování hlavní a parkánové hradby někdy v průběhu pokročilého 13. století či na počátku 14. věku. Již samotné situování hlavní hradby na temeno dřevohliněného tělesa staršího opevnění předurčilo existenci parkánu, neboť konstrukce v čele zemního náspu se v takovém případě stala parkánovou hradbou.⁴⁷⁾ Nejpozději při zřízení hlavní hradby byla přední část sypaného tělesa odkopána a zajištěna zděnou plentou. Dvě technologicky odlišné partie obnaženého úseku parkánové hradby nelze jednoznačně interpretovat. Nabízejí se dvě možnosti výkladu: 1. výměna pů-

vodní konstrukce v čele raně středověké fortifikace představovala samostatnou stavební etapu a v době výstavby hlavní hradby došlo k opravě (resp. nadezdění) maltou pojené plenty (kteřá mohla již podstatně dříve nahradit předpokládanou původní na sucho kladenou plentu); 2. zachycená vodorovná spára ve stěně parkánové hradby odděluje konstrukce dílčích etap jedné stavební fáze.

Vzhledem k existenci mohutné terasy parkánu považujeme za pravděpodobné, že v místech současného průjezdu v tzv. Prochodité věži se nacházel hlavní vstup do dolního nádvoří již ve 13. století. Prodloužení cesty až k jihozápadnímu nároží hradu (jak bez důkazu tvrdí např. Durdík 1979, 111) by si vynutilo velice krkolomné řešení.

Na Křivoklátě doložený způsob využití tělesa starší zemní fortifikace při výstavbě zděných hradb ve 13. století není ojedinělým řešením. Blízké

analogie nacházíme zejména ve městech s předločným vývojem osídlení (souhrnně Laval – Razím 2006). Byť důležitý výzkum opevnění Žatce stále čeká na adekvátní publikaci, je i z předběžné zprávy zřejmé, že původní konstrukce v čele raně středověkého zemního náspu byla nahrazena zděnou plentou (Holodňák – Holodňáková 1999). Těto fázi zřejmě předcházela výstavba hlavní hradby na nejvyšší partii koruny torza staršího náspu (Ebel – Ebelová – Razím 1998–1999; Razím 2004, 177). Obdobný vývoj byl rozpoznán v Hradci Králové, kde k tělesu starší fortifikace s pravěkou a raně středověkou fází přiléhá hradba parkánová, přičemž hlavní zděná hradba byla vystavěna na temeni náspu (Richter – Vokolek 1995, 20–22, příloha 2). Také v Chrudimi byl do koruny výrazného reliktu raně středověké sypané fortifikace zapuštěn základ hlavní hradby (Razím – Ježek 2001, 39 s lit.). O obdobné vývojové návaznost mohou svědčit rovněž zjištění archeologického výzkumu tachovského hradu (Kypta 2008; odlišně Durdík 2007). Poznatkům o vývoji křivoklátského parkánu jsou blízké také nálezové situace po obvodu Pražského hradu (Boháčová 2001). I zde mělo původní opevnění charakter terasy, jelikož bylo vysunuto pod hranu svahu (obr. 36). Shoduje se i polohová návaznost starší čelní plenty na parkánovou hradbu.

Spodní partie hlavní zděné hradby tzv. dolního hradu Křivoklátu byly během vyzdívání z vnitřní strany postupně zahrnovány, čímž byl vyrovnán k jihu klesající terén temena ostrožny (obr. 35). O záměru zasypat spodní část hmoty zdi již v době její výstavby svědčí nálezová situace v S 5/06, v níž byly zachyceny nepravidelně odstupněný severní lic i souvrství přiléhajícího náspu. Obdobné doklady výrazného zvýšení pochozí úrovně sledujeme i při hranolové věži v jihozápadním koutě tzv. dolního hradu. V S 11/06 byl na její východní vnější stěně obnažen ústupek, který zhruba odpovídá povrchu minimálně 1,4 m vysokého souvrství planýrky z doby výstavby věže. Chronologické zařazení rozsáhlých terénních a stavebních úprav při jižním okraji tzv. dolního hradu můžeme vložit jen do širokého rozpětí 2. a 3. třetiny 13. století, možná i do počátku 14. věku. Datační oporu poskytují nejmladší keramické zlomky vyjmuté z druhotně přemístěných vrstev planýrky. Porov-

45) Autoři stavebněhistorického průzkumu sice upozorňují na nedostatek opor pro bližší dataci nejstarších stavebních částí tzv. horního hradu (jedinými architektonickými prvky jsou prostá štěrbinová okénka s nálevkovitě rozšířenými špaletami a půlkruhovým záklenkem), vzápětí ale paradoxně „s největší pravděpodobností“ vřazují danou etapu do přelomu 1. a 2. čtvrtiny 13. století (Libal et al. 1987, 379).

46) K opatrnosti při dataci strohých románských architektonických prvků nutí např. nejnovější studie o západočeské Přimdě (Razím 2008). Možná není zas až tak důležité, zda současnou Přimdu spojíme, či nespojíme se zmínkou v Kosmově kronice o hradu zbudovaném „nějakými Němci“. Co je však velice podstatné: kritické posouzení opor dosavadních závěrů názorně odhaluje, že do současnosti obecně přijímané a prý nepochybné zařazení známé masivní věže do počátku 20. let 12. století je ve skutečnosti jen nepodloženou domněnkou. Hodnověrná datační argumentace patrně zůstane odepřena i budoucímu bádání.

47) Uvedené zjištění je v rozporu s publikovanými předpoklady T. Durdíka (1997; 1999, 301, srov. obr. 638 a 641) o uplatnění parkánové hradby až v souvislosti s rozsáhlou přestavbou hradu v době kolem přelomu 14. a 15. století. Konstatování, že „Václav IV. věnoval značnou pozornost i zlepšení obranyschopnosti hradu“, přičemž „celý jeho obvod obklopil nový parkán, který se po téměř celém obvodu dochoval dodnes“ (Durdík 1997, 223), postrádá argumentaci.

náme-li vzájemně soubory vyzdvížené ze sond při věži a hlavní hradbě, nepřehlédneme mezi zastoupenými typologickými znaky nápadné rozdíly. Toto pozorování ale není důkazem rozdílného stáří hradby a věže. Za směrodatnou napopak považujeme náleзовou situaci vypovídající o navýšení terénu jak v průběhu výstavby věže, tak hradby, což shledáváme jako pádný doklad současnosti obou objektů.⁴⁸⁾ Přitom je pozoruhodné, že všechna čtyři nároží věže jsou důsledně armována, což by mohlo být vnímáno (bez poznatků archeologického výzkumu) jako doklad dodatečné výstavby hlavní hradby. Je totiž přinejmenším zvláštní, že při současném vyzdívání věže a hradby bylo jihozápadní nároží věže souvisle zpevněno tesanými kvádry. Předpokladu o současnosti věže a hlavní hradby také nasvědčuje charakter keramického souboru ze zásypu výkopu souvisejícího s mladší stavební fází odkryté parkánové hradby (vr. 630a v S 6/05). Vznik této nadezdívky spojujeme na základě stratigrafické situace profilu parkánu s dobou výstavby hlavní hradby. K zastoupeným typům okrajů nádob z výplně zmíněného výkopu nacházíme analogie v kolekci vyzdvížené ze souvrství planýrky při věži (v S 11/06) a v regionálně blízkých souborech z 2. poloviny 13. století (Týřov, Beroun).

Dosavadní skrovné znalosti o vývoji keramiky i nedostatečný stav zpřístupnění poznatků rozsáhlého výzkumu neumožňují synchronizovat výstavbu zděné obvodové hradby s dalšími dochovanými objekty raně gotické etapy hradu. Možná i poté, co budou odpovídajícím způsobem publikovány poznatky získané při odkryvech v areálu hradu v minulém století, přetrvávají nejistoty při snaze o bližší objasnění vývoje románských a raně gotických fází Krivoklátska, a to z důvodu malého počtu opor pro stanovení relativní a absolutní chronologie keramiky.⁴⁹⁾ Na místě jsou proto nanejvýš opatrné formulace předkládaných závěrů a datace stanovené v širších intervalech.

PRAMENY

CDB: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae.

~ Tomus II, edd. G. Friedrich. Pragae 1912.

48) Tento předpoklad by patrně mohla potvrdit (či vyvrátit) publikace náleзовých situací zachycených v sondách položených před jižním průčelím věže (výzkum realizoval Archeologický ústav AV ČR).

49) Přestože již v minulém století byly provedeny rozsáhlé – a nutno připomenout, že z nemalé části systematické – archeologické výzkumy hradů v někdejších zeměpanském hvozdu v povodí Berounky (zejména Krivoklátska a Týřova), jejich dlouhodobě oddalovaná podrobná publikace znemožňuje zohledňování získaných, bezpochyby mimořádně cenných poznatků. T. Durdík (2002; 2004), vedoucí těchto výzkumů, si závažnost daného nepoměru zjevně uvědomuje. Jeho příčiny spatřuje v nedostatečném zajištění podmínek pro vyhodnocení početných souborů artefaktů i obsáhlé dokumentace v rámci Archeologického ústavu AV ČR, který odkryvy realizoval. Možné řešení vidí v získání grantových projektů, ale také v poskytnutí dosud nevyužitých pramenů ostatním badatelům. V této souvislosti se podivuje nad tím, „proč v rozporu s běžnou praxí evropských univerzit nejsou k postupnému zpracování a zpřístupňování takového materiálu využívány diplomové a další práce“ (Durdík 2004, 172). Na tomto místě autoři předkládaného příspěvku deklarují vážně míněný zájem podílet se na vyhodnocení a publikaci rozsáhlého výzkumu hradu Krivoklátska (také Týřova a Nižboru). Pevně doufáme, že T. Durdík ve smyslu citovaného konstatování bude ochoten zpřístupnit v odpovídající míře originální dokumentaci i soubory artefaktů. Byť se námi předkládané závěry rozcházejí s dosavadními interpretacemi vývoje Krivoklátska, nepokládáme tento rozpor za překážku spolupráce. Věříme, že jimi podnítné věcnou diskusi. Nebráníme se přehodnocení našich předpokladů, nutnou podmínkou jejich případného zprochybnění je ovšem argumentace odvozená na základě publikovaných pramenů.

~ Tomus III.2, edd. G. Friedrich – Z. Kristen. Pragae 1962.

~ Tomus IV.1, edd. J. Šebánek – S. Dušková. Pragae 1962.

~ Tomus IV.2, edd. J. Šebánek – S. Dušková. Pragae 1965.

~ Tomus V.1, edd. J. Šebánek – S. Dušková. Pragae 1974.

Ebel, M. – Ebelová, I. – Razím, V. 1998-1999: Žatec, městské hradby, Praha, rkp. (využito autorské paré).

FRB: Fontes rerum Bohemicarum. Tomus II, ed. J. Emler. Praha 1874.

Kašička, F. – Novosadová, O. 1979: Státní hrad Krivoklát – stavebně historický průzkum. Obrazová dokumentace – výběr ikonografie. SÚRPMO, Praha, rkp. uložen v archivu Národního památkového ústavu – územního odborného pracoviště středních Čech v Praze.

Líbal, D. – Lišková, A. – Macek, P. – Novosadová, O. 1987: Hrad Krivoklát. Stavebně historický průzkum. SÚRPMO, Praha, rkp. uložen v archivu Národního památkového ústavu – územního odborného pracoviště středních Čech v Praze.

MGH NS: Monumenta Germaniae historica. Scriptores rerum Germanicarum. Nova series II. Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag, ed. B. Bretholz. Berlin 1923.

Štěrba, J. – Krausová, J. – Brožek, J. 1974: Závěrečná zpráva inženýrsko-geologického průzkumu. Geoindustria, n. p. Praha, rkp. uložen v archivu Národního památkového ústavu – územního odborného pracoviště středních Čech v Praze.

LITERATURA

Anderle, J. 1998: Otázky vztahů mezi stavbami hradů Volfštejna a Valdeku, *Archaeologia historica* 23, 399–408.

Bartošková, A. 1999: Zánikový horizont bučecké akropole (ke chronologii raně středověké keramiky), *Archeologické rozhledy* 51, 726–739.

Benková, I. – Charvát, P. – Matoušek, V. 1995: Zástavba města Berouna ve 13. století, *Archaeologia historica* 20, 157–176.

Boháčová, I. 1996: Nejstarší stratifikovaná keramika a studium hradištního opevnění Pražského hradu, *Archaeologia historica* 21, 483–492.

Boháčová, I. 2001: Pražský hrad a jeho nejstarší opevňovací systémy. In: *Mediaevalia archaeologica* 3. Pražský hrad a Malá Strana. Praha, 179–301.

Dragoun, Z. 1998: Nálezy ze záchranného výzkumu na parcele domu čp. 973/I na Národní třídě na Starém Městě pražském, *Archaeologica Pragensia* 14, 105–121.

Durdík, T. 1978: Archeologie k počátkům a podobě přemyslovského Krivoklátska. Výsledky první etapy výzkumu (1973–75), *Archeologické rozhledy* 30, 304–320.

Durdík, T. 1979: Výzkum hradu Krivoklátska v souvislosti s jeho generální opravou (1973–1978), *Archaeologia historica* 4, 105–112.

Durdík, T. 1988: Výzkum manského domu na Krivoklátské (předběžné sdělení), *Archaeologia historica* 13, 285–298.

Durdík, T. 1989: Grosses Turm der Burg Krivoklát und seine genetischen Zusammenhänge, *Castellologica bohemia* 1, 15–34.

Durdík, T. 1996: Pozůstatky zástavby s románskými architektonickými prvky v areálu dolního hradu na Krivoklátské. In: *Sborník Společnosti přátel starožitností* 4. Praha, 71–78.

Durdík, T. 1997: Lucemburský Krivoklát ve světle archeologického výzkumu, *Archaeologia historica* 22, 217–228.

Durdík, T. 1999: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Praha.

Durdík, T. 2000: rec. *Mediaevalia archaeologica* 1, *Castellologica bohemia* 7, 451.

Durdík, T. 2001: Hrad Týřov. Praha.

Durdík, T. 2002: K interpretaci hradu Týřova, *Archeologické rozhledy* 54, 910–911.

Durdík, T. 2004: K počátkům šlechtických hradů v Čechách, *Archeologické rozhledy* 56, 169–175.

Durdík, T. 2006: rec. *Průzkumy památek* XII, *Castellologica bohemia* 10, 525–526.

Durdík, T. 2007: Hrad přechodného typu v Čechách. Praha.

Durdík, T. – Hazlbauer, Z. 2006: Komorové kachle ze severovýchodního kouta nádvoří horního hradu na Krivoklátské, *Castellologica bohemia* 10, 281–306.

Holodňák, P. – Holodňáková, R. 1999: K objevu vnějšího opevnění žateckého hradiště v raném středověku. Předběžná zpráva, *Archeologie ve středních Čechách* 3, 367–374.

Hrdlička, L. 1993: Poznámky ke chronologii pražské středověké keramiky, *Archeologické rozhledy* 45, 93–112.

Hrdlička, L. 1997: K vývoji stratigrafického vývoje Pražského hradu, *Archeologické rozhledy* 49, 649–662.

Ježek, M. 1994: Archeologický výzkum v Berouně r. 1993, *Archeologické rozhledy* 46, 244–252.

Ježek, M. 1999: Sidelní pás u středověkého Zbečna. In: *Mediaevalia archaeologica* 1. Praha, 269–304.

- Klápště, J. 2002: Svědectví artefaktů. In: J. Klápště (ed.): Archeologie středověkého domu v Mostě (čp. 226). Praha – Most, 10–34.
- Klápště, J. – Kyncl, J. – Kyncl, T. 2000: Dendrochronologie mostecké studny 1/80 a předpoklady objektivní archeologické datace. Archeologické rozhledy 52, 679–687.
- Kočka, V. 1918: Castellum vetus a Castellum novum. Věstník Musejního spolku královského města Rakovníka a politického okresu rakovnického 8, 4–25.
- Kypť, J. 2008: O metodě typologického výzkumu hradů (na příkladu tzv. hradů přechodného typu). Archeologické rozhledy 60, 565–610.
- Laval, F. – Razím, V. 2006: Příspěvek k diskusi o vývoji raně středověkých opevnění ve 12. a 13. století. Archaeologia historica 31, 181–197.
- Líbal, D. 1992: Románský Křivoklát – horní hrad. In: Sborník Společnosti přátel starožitností 3. Praha, 41–44.
- Meduna, P. 2003: Nejstarší raně středověké opevnění v areálu Mělníka. Archeologické rozhledy 55, 378–385.
- Menclová, D. 1972: České hrady. Díl první. Praha.
- Neustupný, Z. 2005: Oddělení archeologie – ED/A, Památky středních Čech 19/2 – příloha (Ročenka 2004), 37–39.
- Neustupný, Z. 2006: Oddělení archeologie – ED/A, Památky středních Čech 20/2 – příloha (Ročenka 2005), 35–37.
- Neustupný, Z. 2007: Oddělení archeologie – ED/A, Památky středních Čech 21/2 – příloha (Ročenka 2006), 32–33.
- Procházka, Z. 2004: Nové letopočty v dějinách hradů Plzeňského kraje. Příspěvek k dendrochronologickému datování a stavebnímu rozboru zdiva hradních zřícenin. Dějiny staveb 2003, 144–175.
- Razím, V. 1994: Nové poznatky z opravy Křivokláta – východní část horního hradu. Průzkumy památek I – 1, 55–76.
- Razím, V. 2004: Středověká pevnost Žatec. In: P. Holodňák – I. Ebelová (edd.): Žatec. Praha, 167–184.
- Razím, V. 2005a: K vývoji a interpretaci hradu Týřova ve 13. století. Průzkumy památek XII – 1, 73–88.
- Razím, V. 2005b: O tzv. hradech přechodného typu. Archeologické rozhledy 57, 351–380.
- Razím, V. 2008: K významu a stavební podobě románského hradu Přimda. Průzkumy památek XV – 1, 39–56.
- Razím, V. – Bláha, J. 2005: Věž Horního hradu Rožmberka nad Vltavou (tzv. Jakobínka). K počátkům a vývoji hradu Rožmberka. Sborník 3, 187–211.
- Razím, V. – Ježek, M. 2001: Ke stavebnímu vývoji kostela Nanebevzetí Panny Marie v Chrudimí. Průzkumy památek VIII – 1, 37–66.
- Richter, M. – Vokolek, V. 1995: Hradec Králové. Slovanské hradiště a počátky středověkého města. Hradec Králové.
- Sláma, J. 1988: Střední Čechy v raném středověku III. Archeologie o počátcích přemyslovského státu. Praehistorica XIV. Praha.

EXKURZ: POPIS VRSTEV

Obr. 5, 12: 502 – stavební suť (kameny, cihly, promíseno tmavě hnědou hlinou), 503 – hnědá sypká hlína, 504 – rozmělněná malta s velkými kameny a fragmenty cihel a prežů, 505 – hnědá sypká hlína s drobnými kameny a fragmenty cihel, 506 – hnědá hlína s hrudkami malty a drobnými kameny (výplň výkopu pro trubku), 507 – rozmělněná malta s drobnými kameny, fragmenty cihel a prežů, 508 – hnědá hlína s drobnými kameny a fragmenty cihel a prežů a s velkým množstvím hrudek malty, 511 – žlutookrový jíl promíšený hlinou a hrudkami malty, nahodile kameny, 515 – žlutookrový jíl, nahodile kameny, 517 – hnědočerná hlína s hrudkami malty a fragmenty cihel, 518 – stavební suť (kameny do 15 cm „olepené“ maltou, promíseno žlutookrovým pískem a jilem), 521 – šedý až nazelenalý čistý jíl, 522 – světle hnědá písčitá hlína, nahodile fragmenty cihel do 3 cm a velké množství drobných kamenů, 524 – žlutý písek s kameny do 15 cm, 524a – maltový písek s drobnými kameny a fragmenty cihel, 527 – světlá písčitá hlína, nahodile kameny do 10 cm, 528 – žlutookrový jíl s velkým množstvím kamenů a s hrudkami malty, 529 – světle hnědá písčitá hlína, nahodile kameny do 10 cm, 530 – světlá písčitá hlína, nahodile kameny do 10 cm, 531 – světle hnědá písčitá hlína, nahodile kameny do 10 cm a velké kusy malty, 533 – tmavě hnědá písčitá hlína, 534 – uhlíkatá drť, 535 – tmavě hnědá jílovitopísčitá hlína, do povrchu zaslapané oblázky, 536 – světle hnědá písčitá hlína s velkým množstvím kamenů a fragmentů cihel do 10 cm, 538 – zelenošedý písčitý jíl s kameny a fragmenty cihel, 547 – hnědá hlína s velkým množstvím drobných kamenů, 548 – šedý písek s hrudkami malty a fragmenty cihel, 549 – rzivý hrubý písek s oblázky a hrudkami malty, 550 – žlutohnědá, slabě písčitá hlína s kameny a uhlíky, 551 – tmavě okrový písek, 552 – šedý jílovitý písek s kameny a kousky vypálené mazanice, 553 – šedý písek s velkým množstvím drobných kamenů, 554 – rzivý hrubý písek s oblázky, hrudkami malty a ččkami jílu, 555 – zetlelé dřevo, 556 – rzivý hrubý písek s oblázky, hrudkami malty a ččkami jílu, 559 – bělavý až světle šedohnědý hlinitý písek promíšený hrudkami malty (místy i tenké vrstvy bělošedé či hnědorzivé malty), větší kameny do 30 cm, 560 – světlá hnědošedá jílovitá hlína, 561 – kompaktní tmavá hnědošedá jílovitá hlína, nahodile drobné kameny a kousky vypálené mazanice, 562 – světlá bělavá malta se zrny vápna (stejná jako pojivo nadezdívky parkánové hradby – C), 563 – kompaktní ččky hnědorzivého písku, 564 – kompaktní tmavě hnědá jílovitá hlína s velkým množstvím drobných kamenů a kousků vypálené mazanice, 565 – hnědookrová jílovitá hlína, ojediněle kameny do 10 cm, 566 – žlutookrový jílovitý písek, 567 – hnědošedý písčitý jíl, 568 – světlý hnědookrový jílovitý písek, nahodile drobné kameny do 10 cm, 575 – svět-

le hnědošedá písčitá hlína, 576 – bělavá malta, 577 – hnědošedá jílovitá hlína s většími kameny a fragmenty cihel, 578 – cihelná drť s pískem, 581 – bělavý písek s maltou, 582 – skála.

Obr. 6: 100 – stavební suť (kameny do 30 cm, větší fragmenty cihel, promíseno světle hnědou hlinou), 101 – stavební suť (kameny do 30 cm, fragmenty cihel, promíseno šedohnědou hlinou), 102 – stavební suť (kameny do 30 cm, větší fragmenty cihel, se silně písčitou maltou), 103 – stavební suť (kusy cihel spojené maltou), 104 – okrová malta, 105 – šedý písek, 106 – světle šedý říční písek (drobné oblázky), 107 – okrová malta, 108 – šedý písek s kameny, fragmenty cihel a uhlíky, 109 – okrový písek, 110 – šedý, slabě zahliněný písek, 111 – hnědookrový písek, 112 – hnědošedý, slabě zahliněný písek s fragmenty cihel a větším množstvím drobných kamenů, 113 – šedý, slabě zahliněný písek, 114 – žltorzivý písek, 115 – hnědošedá písčitá hlína s velkým množstvím drobných kamenů, 117 – hnědá hlína s ččkami jílu, 119 – hnědookrová, slabě písčitá jílovitá hlína, nahodile nevelké ččky hnědookrového jílu, 120 – tmavě šedá jílovitá hlína, 121 – světle hnědá jílovitá hlína s velkým množstvím kamenů a hrudek vypálené mazanice, 122 – hnědá jílovitá hlína s velkým množstvím drobných kamenů a hrudek vypálené mazanice, 123 – šedohnědá jílovitá hlína s velkým množstvím kamenů a hrudek vypálené mazanice, 124 – hnědá jílovitá hlína s velkým množstvím drobných kamenů a hrudek vypálené mazanice, 125a – světle hnědá jílovitá hlína (ve spodní části kameny do 40 cm), 125b – světlá hnědošedá písčitá hlína, nahodile kameny do 10 cm, ojediněle oblázky do 10 cm, 126 – žlutookrový jíl s kameny do 15 cm, nahodile drobné kousky vypálené mazanice, 128 – šedookrový jíl s kameny (přemístěná rozpadlá skála), 129 – žlutý jíl s kameny (do 15 cm), nahodile drobné kousky mazanice (materiál z navětralé skály), 132 – hnědookrový zahliněný jílovitý písek, velké množství drobných uhlíků, nahodile kameny do 15 cm, 135 – hnědá hlína promíšená se žlutým jilem a okrovým pískem, nahodile drobné kousky vypálené mazanice, 136 – hnědookrový slabě zahliněný jílovitý písek, velké množství drobných uhlíků, nahodile kameny do 15 cm, 137 – skála, 601 – stavební suť (kameny do 30 cm, fragmenty cihel, promíseno světle hnědou hlinou), 602 – šedý zahliněný písek s maltou, 603 – hnědá písčitá hlína s fragmenty prežů, 604 – šedý zahliněný písek s maltou a kousky mazanice, 605 – hnědá hlína s hrudkami malty a ččkami písku, 606 – velké kameny, 607 – hnědošedý zahliněný písek s kameny do 15 cm, 608 – hnědá písčitá hlína, 609 – hnědá hlína s hrudkami malty, ččkami písku a přepálenými kameny, 610 – žlutý písek, 611 – šedá písčitá hlína, 619 – hnědošedá jílovitá hlína, 620 – žlutošedý jíl, 621 – žlutý písek, 622a – žlutookrová malta, 622b – žlutookrová malta,

623 – hnědošedá jílovitá hlína, 624a – hnědošedá jílovitá hlína s fragmenty cihel a kusy zetlelých dřev, 624b – hnědošedá jílovitá hlína, 625 – žlutošedý písek s maltou a fragmenty cihel, 626 – hnědookrová malta, 627 – hnědošedá jílovitá hlína, 628 – bělošedý písek, 629 – hnědošedá jílovitá hlína, 630 – žltorzivý písek, 630a – jako 630, 631 – bělošedý zahliněný písek, 642 – světle šedý jílovitý písek s drobnými kameny, uhlíky a drobnými kousky mazanice, 643 – rzivý písek s hrudkami malty, uhlíky a oblázky, 644 – šedohnědý jíl, 645 – tmavě šedý hlinitý jíl s hrudkami malty, 646 – světle hnědá jílovitá hlína s drobnými kousky přepálené hlíny, 647 – tmavě hnědá jílovitá hlína s velkým množstvím drobných kamenů a hrudek vypálené mazanice, 663 – světle hnědá jílovitá hlína s drobnými kameny a oblázky, 664 – hnědookrová písčitá hlína s velkým množstvím drobných kamenů a oblázků, nahodile drobné kousky vypálené mazanice, 665 – tmavá hnědookrová jílovitá hlína s drobnými kameny, nahodile uhlíky, 666 – světle hnědá jílovitá hlína s oblázky a uhlíky, 667 – rzivý jílovitý písek, 668 – skála, 669 – světle hnědá jílovitá hlína s drobnými kousky přepálené hlíny.

Obr. 15: 1 – tmavě šedá jílovitá hlína s fragmenty cihel, 2 – šedý písek, 3 – šedohnědá jílovitá hlína s fragmenty cihel a kameny, 4 – šedobílá prachová hlína s fragmenty cihel a hrudkami malty, 5 – šedý zahliněný písek s velkými kameny „olepenými“ maltou, 6 – šedohnědá písčitá hlína s hrudkami malty, nahodile fragmenty cihel, 7 – šedý písek s hrudkami malty a drobnými kameny, 8 – červenošedý písek s uhlíky, 9 – žltookrový jílovitý písek, 10 – červenohnědá jílovitá hlína s drobnými kousky vypálené mazanice, 11 – hnědošedý písek s maltou, 12 – žltohnědý, slabě zahliněný písek s uhlíky, 13 – červenohnědá jílovitá hlína s kousky vypálené mazanice, 14 – malta, 15 – hnědošedý písek, 16 – světle šedý jíl, 17 – slabě jílovitý šedý písek s kousky vypálené mazanice, nahodile uhlíky, 18 – žlutý jíl s velkým množstvím uhlíků, 19 – šedohnědý písek, 20 – kompaktní červenohnědý, slabě zahliněný písek s drobnými kousky mazanice, 21 – kousky vypálené mazanice, 22 – hnědý písek s úlomky cihel, prežů, 23 – slabě jílovitý šedý písek, nahodile uhlíky, 24 – rozmělněná malta, 25 – slabě zahliněný hnědý písek, 26 – světle šedý jíl, 27 – hnědý písek s uhlíky, 28 – žlutý jíl s velkým množstvím uhlíků, 29 – šedý jíl, 30 – hnědá hlína s fragmenty cihel, 31 – hroudy přepálené mazanice a fragmenty cihel, 32 – šedý jílovitý písek s hrudkami malty, 33 – šedý písek s uhlíky, hrudkami malty a fragmenty cihel, 34 – světle šedohnědý kompaktní písek, 35 – světle hnědý zahliněný písek s uhlíky, fragmenty cihel a hrudkami malty, 36 – hnědý písek s kousky vypálené mazanice, 37 – drobné kameny a fragmenty cihel, 38 – stavební suť (šedohnědý písek s cihlami, uhlíky a kameny), 39 – šedý ulehý písek s uhlíky, 40 – hnědočervená hlína s velkým množstvím hrudek vypálené mazanice, 41 – stavební suť (malta, kameny, uhlíky, fragmenty prežů, celé cihly, fragmenty cihel), 42 – světle hnědá písčitá hlína s uhlíky, nahodile fragmenty cihel, 43 – stavební suť (kameny „olepené“ maltou, fragmenty cihel), 44 – žltohnědá písčitá hlína, 45 – šedohnědá jílovitá hlína s drobnými kameny, 46 – tmavě hnědá kompaktní písčitá hlína, 47 – tmavě šedá jílovitá hlína s drobnými kameny, 48 – tmavě šedožlutá jílovitá hlína s drobnými kameny, 49 – šedá písčitá hlína s fragmenty cihel a drobnými kameny, 50 – šedožlutý jílovitý písek, 51 – žlutý jíl s uhlíky, 52 – stavební suť (kameny „olepené“ maltou, fragmenty cihel), 53 – světle hnědá hlína s hrudkami malty, uhlíky, kameny a fragmenty prežů, 54 – stavební suť (fragmenty cihel a prežů, kameny do 50 cm), 55 – rzivý písek s drobnými kameny, 56 – žltohnědá písčitá hlína s velkým množstvím kamenů, nahodile fragmenty prežů, 57 – rzivý písek s drobnými kameny, 58 – tmavě šedá hlína s velkým množstvím kamenů, 59 – šedorzivý hrubý písek, 60 – tmavě šedá hlína s velkým množstvím drobných kamenů, 61 – šedý, slabě zahliněný písek s velkým množstvím drobných kamenů, 62 – tmavě šedá hlína s velkým množstvím drobných kamenů, 63 – světlá okrová malta, 64 – šedý, slabě zahliněný písek, 65 – tmavě šedá hlína s velkým množstvím drobných kamenů, 66 – rezavě černá hlína s uhlíky a hrudkami vypálené mazanice, 67 – šedý jílovitý písek, 68 – šedorzivý písek s fragmenty cihel a kameny, 69 – světle hnědá hlína s kameny, fragmenty prežů a hrudkami malty, 70 – šedý jíl, 71 – tmavě šedá písčitá hlína s fragmenty cihel a kameny 72 – žltohnědá písčitá hlína s hrudkami mal-

ty, 73 – uhlíky, 74 – šedá, slabě písčitá hlína s kameny, 75 – rzivý písek, 76 – hnědookrová rozmělněná malta, 77 – šedá hlína s drobnými kameny a oblázky, 78 – hnědá písčitá hlína s drobnými kameny, 79 – krusta malty, 80 – žlutý písek, 81 – šedohnědá jílovitá hlína s drobnými kameny, 82 – hnědookrový ulehý písek, 83 – hnědošedý hlinitý jíl s uhlíky, úlomky cihel a kameny, 84 – hnědookrová malta, 85 – šedý písek, 86 – šedorzivý písek s velkým množstvím kamenů a cihly, 87 – maltová kra, 88 – hnědošedý hlinitý jíl s uhlíky, úlomky cihel a kameny, 89 – hnědý hlinitý jíl s velkým množstvím drobných kamenů a hrudek vypálené mazanice, 90 – šedý písčitý jíl, 91 – světle šedý jílovitý písek s drobnými kameny, 92 – šedý písčitý jíl s kameny, 93 – světle šedý jílovitý písek s drobnými kameny, 94 – šedookrový jílovitý písek, 95 – žltorzivý písčitý jíl s oblázky, 96 – hlinitý jíl s velkým množstvím drobných kamenů a s ččkami písku, 97 – rzivý hrubý písek, 98 – světle šedý písčitý jíl, 99 – rzivý hrubý písek, 100 – světle šedý písčitý jíl, 101 – hnědookrový jílovitý písek, 102 – hnědá jílovitá hlína, 103 – skála.

Obr. 16, 17, 18: 1 – betonová podlaha, 2 – žlutý písek, 3 – železná trubka, 4 – šedý písek s hrudkami malty, 11 – hnědookrová písčitá hlína s velkým množstvím fragmentů cihel, 15 – cihelná drť, 16 – žltotošedý jíl, slabě propálený, 17 – světle hnědá hlína s velkým množstvím uhlíků, 18 – přepálené kameny, 20 – tmavě hnědošedý jíl promíšený zrny žltookrového jílu, nahodile kameny a uhlíky, 21 – tmavě hnědošedý jíl s velkým množstvím kamenů, nahodile uhlíky a drobné fragmenty cihel (nebo vypálená mazanice), 22 – tmavě hnědošedý jíl s velkým množstvím kamenů, nahodile uhlíky a fragmenty cihel (nebo vypálené mazanice), výrazně promíšený hrudkami malty, 23 – šedý jíl promíšený velkým množstvím uhlíků, místy hrudky malty, 24 – šedý jíl promíšený velkým množstvím hrudek bělookrové malty a uhlíků, 25 – žlutý písek, 26 – hnědošedý zahliněný jíl s četnými kameny a úštěpy ztrouchnivělého dřeva, 27 – tmavě šedý zahliněný jíl s velkým množstvím úštěpů ztrouchnivělého dřeva a s velkým množstvím hrudek malty, 28 – žltookrová malta, 29 – šedý zahliněný jíl s velkým množstvím kamenů, úštěpů ztrouchnivělého dřeva, nahodile hručky malty, 30 – uhlíkatá drť promíšená jílovitou hlínou, 31 – bělošedý jíl, slabě vypálený, místy koncentrace uhlíků, 32 – bělošedý jíl, slabě vypálený, místy koncentrace uhlíků, 33 – šedý zahliněný jíl s velkým množstvím kamenů, úštěpků ztrouchnivělého dřeva, nahodile hručky žluté malty a uhlíky, 34 – šedohnědá jílovitá hlína, velké množství drobných kamenů, 35 – světle hnědá sytká hlína s velkým množstvím hrudek žluté malty, 36 – bělošedý jíl, slabě vypálený, místy koncentrace uhlíků, 37 – uhlíkatá drť promíšená jílovitou hlínou, 41 – dlažba, 42 – stavební suť s betonem, 43 – žlutý kompaktní hrubý písek, 44 – hnědošedá hlína s velkým množstvím písku a drobných fragmentů cihel, nahodile kameny a hručky malty, 45 – stavební suť promíšená hnědošedou písčitou hlínou, nahodile drobné fragmenty cihel, kameny a hručky malty, 46 – hnědočerná jílovitopísčitá hlína, 46a – hnědočerná jílovitopísčitá hlína, 47 – kompaktní bělošedá malta s fragmenty cihel (na povrchu fragmenty prežů), 48 – bělošedá malta s fragmenty cihel, 49 – tmavě šedá jílovitá hlína s velkým množstvím fragmentů cihel, 50 – kompaktní hnědočerná jílovitá hlína, 51 – žlutý jíl s pískem, 52 – bělavá, silně vápená malta, 53 – stříbrný šedý hrubozrnný písek, 54 – šedookrová jílovitopísčitá hlína, 55 – krusta bělošedé malty s úlomky cihel, 56 – krusta bělošedé malty s úlomky cihel, 57 – šedožlutý sytký písek, 58 – tmavě šedá jílovitopísčitá hlína s velkým množstvím drobných kamenů do 10 cm a oblázků, nahodile fragmenty cihel, místy čocky žltého písku, 59 – žlutý písek s velkým množstvím hrudek vápna (rozmělněná malta), velké množství kamenů, 60 – hnědá hlína s drobnými kameny charakteru tzv. štětu, 61 – tmavě hnědá kompaktní jílovitá hlína, 62 – žlutý písčitý jíl s drobnými kameny a oblázky.

Obr. 21: 101 – okrový jílovitý písek, 102 – šedý písčitý jíl s drobnými kameny, 103 – okrový jílovitý písek s drobnými fragmenty cihel a hrudkami malty na bázi vrstvy, 104 – šedohnědá jílovitá hlína, nahodile uhlíky, 105 – do červena přepálené kameny, 106 – tmavě hnědá ulehá hlína s velkým množstvím drobných kamenů, 107 – žlutý hlinitý jíl s velkým množstvím drobných kamenů, 107a – žlutý hlinitý jíl s velkým množstvím drobných kamenů, 118 – světle hnědý zahliněný písek s velkým množstvím kamenů do 10 cm, 120 – žlutý hru-

bozrný písek, 121 – žlutohnědý zahliněný hrubozrný písek, 125 – žlutý hlinitý jíl s velkým množstvím drobných kamenů, 126 – žlutý hlinitý jíl s velkým množstvím drobných kamenů.

Obr. 25: 1 – hnědočerná hlína promíšená hrudkami malty, 2 – uhlíkatá drť, 3 – nazelenalý jíl, 4 – tmavě hnědá hlína s velkým množstvím hrudek malty, nahodile kameny do 30 cm a fragmenty cihel do 4 cm, 5 – tenké vrstvy hnědé hlíny s výraznou příměsí jílů se střídají s tenkými vrstvami uhlíků, 6 – nazelenalý jíl, 7 – tmavě hnědý, slabě zahliněný jíl s velkým množstvím uhlíků a hrudek bělavé malty a s ččkami šedohnědého jílu, 8 – světlý hnědošedý jíl s ččkami bělavého jílu, nahodile uhlíky, drobné kameny, velké množství ztrouchnivělého dřeva, 9 – tmavě hnědošedý jíl s bělavými ččkami jílu, nahodile uhlíky, drobné úlomky kamenů a velké množství

ztrouchnivělého dřeva, 10 – rozmělněná bělavá malta promíšená s hnědou hlínou, 11 – šedohnědá jílovitá hlína s ččkami bělavého jílu, nahodile uhlíky, drobné kameny a velké množství úštěpů ztrouchnivělého dřeva, 12 – hnědookrová rozmělněná malta, 13 – šedohnědý jíl s ččkami bělavého jílu, nahodile uhlíky, drobné kameny a velké množství úštěpů ztrouchnivělého dřeva, 14 – výrazně písčité šedobělavá malta, 15 – šedohnědý jíl s ččkami bělavého jílu, výrazně promíseno rozmělněnou maltou, nahodile uhlíky, drobné kameny a velké množství úštěpů ztrouchnivělého dřeva, 16 – kameny do 20 cm v šedohnědém jílu s ččkami bělavého jílu, výrazně promíseno rozmělněnou maltou, nahodile uhlíky, drobné kameny a velké množství úštěpů ztrouchnivělého dřeva.

ZU DEN ANFÄNGEN DER BURG KŘIVOKLÁT (ERGEBNISSE DER ARCHÄOLOGISCHEN FORSCHUNG IN DER SOGEN. UNTEREN BURG AUS DEN JAHREN 2004–2006)

Die aufwändige Burg Křivoklát (Pürglitz, Mittelböhmen, Bez. Rakovník [Rakonitz]), im Kern des ausgedehnten Jagdforstes im Mittelböhmen, stellt eines der wertvollsten mittelalterlichen Denkmäler Böhmens dar. Die Baugestalt sowie Geschichte der Burg (ursprünglich einer der landesfürstlichen Residenzen) bieten der Mediävistik eine Menge Anlässe zur Lösung bedeutender Themen. Den Namen der Burg Křivoklát (*castrum Křivoplat*) erwähnt erstmalig der Chronist Kosmas in seiner Chronik zum J. 1110. Zum zweiten Mal wurde der Burgname in den Schriftquellen als Ausstellungsort einer Urkunde aus dem J. 1220 erwähnt. Die Diskussion von den Anfängen der Burg Křivoklát betrifft besonders die Frage, ob der in der Kosmas' Chronik erwähnte Sitz sich bereits am Ort der jetzigen Burg befand oder ob er in einer anderen (heute unbekannten) Lokalität gegründet worden war und irgendwann im 13. Jahrhundert verschwand (denn der Neubau der jetzigen Burg Křivoklát lässt sich erst in die 1. Hälfte des 13. Jahrhunderts einordnen). Die Argumente zur Bestätigung der zweiten Variante der Erklärungen entwickelte T. Durdík mit Bezug auf Ergebnisse mehrerer (bislang aber durchwegs nicht veröffentlichter) archäologischer Forschungen in der Burg und zugleich auf die Ansicht, dass die Aussage der Schriftquellen seine Überlegung unterstützt. Das Vorhanden von zwei (nacheinander folgenden) Křivoklát genannten Sitzen sollen angeblich die gleichläufig erwähnten Namen von zwei (möglicherweise nur scheinbar) gleichnamigen, aber lediglich allgemein bezeichneten Residenzen bewiesen haben, in den der Landesherr in den 1240-er Jahren mehrere Urkunden ausgestellt hatte. Es handelt sich um die Sitze *Castellum Novum*, der laut Ansicht Durdíks eindeutig mit der heutigen Burg Křivoklát identifizierbar sei, und *Castellum Vetus*, dessen wahrscheinlichste Lokalisierung sich auch im Zusammenhang mit Křivoklát darbieten soll. Man könnte wohl für wahrscheinlich halten, dass in mehreren vom König ausgestellten Schriften unter dem Namen *Castellum* und *Castellum Vetus* Křivoklát (laut einer anderen Variante *Castellum Crivoplat*) verborgen wurde. Die Bestimmung der vom Schreiber 1240 und 1245 mit dem Attribut *Novum* bezeichneten Lokalität lässt sich nicht auf eine einzige mögliche Lösung verengen. Fügen wir beide Residenzen in den Kontext des Jagdforstes ein, bietet sich bewiesen eine Überlegung von der Zeitfolge von zwei naheliegenden Sitzen dar. Schon (kurz) vor 1240 möge der Ausbau von weiteren königlichen Burgen in der Umgebung Křivokláts begonnen worden sein. Knüpfen sich die ersten Nachrichten von den Burgen Týřov und Nižbor (Teyřov und Nischburg) erst zu den Jahren 1249 und 1265, kann man sie nicht aus der Diskussion von der Lokalisierung der Residenz *Castellum Novum* ausschließen, denn ihre Gründungszeiten sind kaum näher ergreifbar. In diesem Zusammenhang bietet sich auch die etwa 5 km von Křivoklát entfernte ausgedehnte Burg Jivno (Hiwno) dar, obwohl man auch weder ihre Bauzeit noch Bauherrn oder ihren ursprünglichen Namen kennt. Der Hinweis auf das mögliche Verhältnis dieser drei Sitze zur Lokalität *Castellum Novum* lässt sich berechtigt als zu kühn ansehen. Das gut deutliche Maß vom Problematischen solcher Betrachtungen bestätigt aber, dass die Bemühungen um eine genaue Lokalisierung der vom Schreiber durch eine nicht konkrete Bezeichnung charakterisierten Residenz sich nicht aus dem Rahmen frei ausgedrückter Vermutungen befreien können.

In der Studie, die kurzgefasst mit den Ermittlungen der archäologischen Erforschung der Burg in den 1970-er Jahren bekanntmacht, T. Durdík (1978, 306) schließt „mit einer beträchtlichen Wahrscheinlichkeit, dass Křivoklát sich wirklich an einem anderen Ort befunden hatte“, denn „man ermittelte keine Spuren der älteren Befestigungen aus der Zeit vor 1200 und die zwei Jahrhunderte der Existenz des Objektes sollten auf der erforschten Fläche mit wenigstens ca. 30 Scherben zum Ausdruck kommen“ (ähnlich Durdík 2000). Mit diesen Voraussetzungen vereinigen sich jedoch nicht die Ergebnisse der jüngst erfolgten archäologischen Forschung der Autoren des vorhandenen Beitrags.

Zu den bedeutendsten Ergebnissen der Forschung auf der Fläche und in der Umgebung des südlichen Zwingers der sog. unteren Burg zählt der Fund von Relikten einer massiven Holz-Lehm-Befestigung. Ihren frühmittelalterlichen Ursprung belegen auch die aus der Wallmasse herausgenommenen Gegenstände und auch zahlreiche Reste nach der Holzversteifung, einer charakteristischen Erscheinung bei der frühmittelalterlichen Befestigungsbaukunst. Die ganze Wallbreite oder die Weise der Sicherung ihrer Wände bleiben unbekannt. An der Außenseite lässt sich die Steinblende vermuten, deren Reste bei der Zwingermauererrichtung verschwanden. Für eine engere chronologische Einordnung der Entstehung der Befestigung fehlen uns festere Stützpunkte. Das sekundär verwendete Erdmaterial für den Wallbau enthält neben einer größeren Menge der vorzeitlichen Keramikbruchstücke auch die in das 9.–10. Jahrhundert einzuordnenden Scherben. Soll die Vertretung der frühmittelalterlichen Bruchstücke verhältnismäßig sehr niedrig sein, wurden sie auch von den unteren Partien des Erdkörpers gehoben, und daher schließen sie den urzeitlichen Ursprung der Befestigung aus. Diese Gegenstände bestimmen jedoch nur die untere Grenze der Zeitspanne für die Datierung der Umfriedungsentstehung. Da die Forschung nicht die Befundsituationen mit dem stratigrafischen Bezug auf die Wallunterwand registrierte, befindet sich die obere Grenze erst in der 1. Hälfte des 13. Jahrhunderts.

Der Beleg der frühmittelalterlichen Randbefestigung bereichert die Diskussion um eine Möglichkeit für die Beweisung des direkten Anschließens der Lage der steinernen Burg der Přemyslidischen Könige Křivoklát an die gleichnamige Lokalität der Kosmas Periode. Erstens muss man sich mit den Behauptungen T. Durdíks von einer sehr sporadischen Vertretung der Keramikfunde aus dem 11.–12. Jh. auseinandersetzen. Die zitierte Ansicht kommt aber aus dem methodologisch problematischen Datierungsvorgang heraus: Die hypothetische Identifizierung der heutigen Burg Křivoklát mit der Lokalität aus den Urkunden der 1240-er Jahre unter Bezeichnung *Castellum Novum* (die die Mutmaßung vom Burgneubau in der 1. Hälfte des 13. Jahrhundert erregt) soll durch die Abwesenheit der Gegenstände frühmittelalterlichen Ursprungs bewiesen werden. Und im Gegensatz – zum einzigen Stützpunkt für die Datierung archäologischer Quellen frühestens in die 1. Hälfte des 13. Jahrhunderts wird die dubiose Auslegung der Schriftquellen.

Die Unsicherheiten bei der Datierung der Keramik aus den Anfängen der Burg lassen sich gut am Beispiel des reicheren Ensembles der Gefäßfragmente aus der Sonde S 5/06 von der aus dem 2. oder 3. Drittel des 13. Jahrhunderts gleichzeitig mit der Wehrmauer entstandenen

Schichtenfolge erklären. Mit Rücksicht zur stratigrafischen Situation und dem Charakter der betreffenden Schichtenfolge handelt es sich offenbar um die Gegenstände in sekundärer Lage, wobei der Bau der gemauerten Befestigung nur die obere Grenze des Datierungsintervalls der Gefäßherstellung bestimmt. Für die untere Datierungsgrenze befindet sich im Befund von Krivoklát laut bisher publizierten Befundsituationen keine Stütze. Der Hinweis auf das Vorkommen ähnlich gestalteter Gefäßbränder in naheliegenden Lokalitäten, deren Anfänge bestimmt nicht unter 1200 greifen (z. B. *Durdík 2007, 42*), ist lediglich bei der Bestimmung der oberen Grenze ihres Aufkommens maßgeblich. Da man nicht den Charakter der Keramik im westlichen Teil Mittelböhmens im 12. Jahrhundert kennt, wird der Hinweis auf die besser kennengelernte Entwicklung der Töpferwaren in Prag und seiner Umgebung zu einem relevanten Argument. Ähnliche typologische Zeichen sind charakteristisch für den dortigen Distributionskreis im Laufe des ganzen 12. (vielleicht schon etwas früher) und der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts. Damit bekommt man zwar nicht eine Stütze zur Datierung konkreter Funde aus den mehr entfernten Fundorten (z. B. von Krivoklát). Wichtig ist es jedoch, aus diesem Vergleich kommt die Erklärung der möglichen Ursache der angeblichen Abwesenheit der Gegenstände vom Abschluss des 11. und hauptsächlich aus dem 12. Jahrhundert in Krivoklát heraus. Man kann jedoch nicht ohne Beachtung die deutlichen Änderungen der Datierung der Prager Keramik übergehen, deren Entwicklung und Gestalt im 12. Jahrhundert noch unlängst auch im Wesentlichen unbekannt waren. Diese Bemerkung bietet sich gerade im Zusammenhang mit der Keramik aus Krivoklát dar, denn die Datierung mehrerer Gefäßbrandvarianten mit Vertretung auch in Krivoklát wurde deutlich zum Jahr 1100 zurückverschoben, die früher ausschließlich in das 13. Jahrhundert eingeordnet waren.

Bei der Diskussion von Erhaltungsmöglichkeiten der Reste der frühmittelalterlichen Bebauung im Areal der heutigen Burg Krivoklát muss man noch einem Argument von T. Durdík Beachtung schenken. Die Vorstellung von der direkten Nachfolge des heutigen Sitzes an das frühmittelalterliche *castrum* soll „gerade im Gegensatz zu den Ergebnissen der dreißig Jahre dauernden Forschungsarbeit in der Burg sein, die den erheblichen Teil ihres Geländes und wohl alle möglichen Type der Geländesituationen erforscht hat“ (*Durdík 2000, 451*). Der unlängst erfolgte Fund der frühmittelalterlichen Erdbefestigung bringt die vorausgesetzte Repräsentativität der bisherigen dreißigjährigen Forschung in Zweifel. Allein T. Durdík (1997, 219) macht auf einem anderen Ort daran aufmerksam, dass den gründlichen Umbau der Residenz um die Wende des 14. und 15. Jahrhunderts erhebliche Geländeumgestaltungen im oberen Teil der sog. unteren Burg begleitet haben. Die beträchtlichen Eingriffe in den Felsuntergrund zeigen auch Verhältnis zu den Bebauungsumwandlungen in der sog. oberen Burg. An mehreren Stellen in der Hoffläche erhielten sich nur Fragmente nach den mittelalterlichen Schichten, wohl insgesamt erst aus dem Spätmittelalter. Wenigstens an der Hälfte der Burgareallfläche (eher aber an einem noch größeren Teil) sollen also die archäologischen Fundsituationen aus dem Frühmittelalter (nahezu) ganz verschwunden sein.

Darüber hinaus lassen sich nicht Reste der gemauerten Objekte mit romanischen Elementen übersehen, deren Ausmaß in der Bebauung der sog. oberen Burg deutlich ist (*Libal 1992*). Auffällig ist ihre unorganische Eingliederung in der Grundrisslösung der frühgotischen Baue tappe, die wohl von der Existenz einer romanischen Burgbauphase andeutet, die einem gründlichen Burgumbau um die Mitte des 13. Jahrhunderts vorgängig war. Die bislang angeführte Datierung der Konstruktionen mit romanischen Gliedern zwischen das 1. und 2. Viertel des 13. Jahrhunderts entbehrt einer wahrnehmbaren Begründung, es ist also möglich, dass sie etwa schon aus dem 12. Jahrhundert stammen. Sollten doch alle gefundenen romanischen Architekturglieder erst im Zusammenhang mit den frühgotischen Etappen installiert werden, ist dadurch nicht das Vorhanden einer älteren Bebauung des Burggeländes ausgeschlossen. Sie kann restlos verschwunden und mit einem ausgedehnten, architektonisch anspruchsvoll behandelten frühgotischen Palas ersetzt worden sein. Es reicht nur zu bemerken, dass man in Böhmen fast nichts von der romanischen Profanbebauung der Akropolen der bedeutendsten mittelalterlichen Burgen weiß (insbesondere was Litoměřice, Zatec, Hradec (Králové) [Leitmeritz, Saatz, Königgrätz] betrifft).

Die präsentierte Forschung bot auch hochwertige Erkenntnisse vom Ausbau der primären gemauerten Randbefestigung der sog. unteren Burg dar. Die stratigrafische Lage belegt wohl die zeitgenössische Entstehung der Haupt- und Zwingermauer im fortgeschrittenen 13. Jh.

oder am Anfang des 14. Jahrhunderts. Allein die Situierung der Wehrmauer auf dem Scheitel des Holz-Lehm-Körpers der älteren Befestigung hat das Vorhanden eines Zwingers vorausbestimmt, denn die Erdbewallstirn wurde in solchem Fall zur Zwingermauer. Am spätesten beim Wehrmauerbau wurde die ursprüngliche Konstruktion der Wallstirnseite (wohl eine trocken gelegene Steinblende) durch eine gemauerte Blende ersetzt. Die in Krivoklát belegte Weise der Ausnutzung eines älteren Erdbefestigungskörpers beim Wehrmauerbau im 13. Jahrhundert möge wohl als eine geläufige Lösung verstanden werden. Nahe Analogien findet man besonders in Städten mit der Besiedlung schon vor ihrer Lokation.

Die unteren Wehrmauerpartien der sog. unteren Burg wurden schon während der Ausmauerung aus der Innenseite fortlaufend zugeschüttet, womit man das südwärts abfällige Gelände planiert hat. Die Absicht den unteren Teil der Mauermaße zu überdecken bezeugt auch die Befundsituation der Sonde S 5/06, wo sich das unregelmäßig abgestufte nördliche Mauerhaupt sowie anliegende Schichtenfolge der Planierung zeigen. Ähnliche Belege der beträchtlichen Geländeerhöhung findet man auch beim quadratischen Turm in der Südostecke der sog. unteren Burg. In der Sonde S 11/06 an seiner östlichen Umfassungsmauer legte man eine Mauerhauptabstufung frei, die im Allgemeinen der Oberfläche eines ca. 1,4 m hohen Schichtensystems der Planierung aus der Turmbauzeit entspricht. Chronologisch lassen sich die umfangreichen Gelände- und Bauänderungen bei dem Südrand der sog. unteren Burg nur in eine breite Zeitspanne des 2. und 3. Drittels des 13. Jahrhunderts einordnen (möglicherweise auch auf den Anfang des 14. Jahrhunderts).

Bisherige Kenntnisse der Entwicklung der Keramik sowie auch der ungenügende Zustand der Veröffentlichung der Erkenntnisse der ausgedehnten archäologischen Forschung in der Burg aus dem 20. Jahrhundert ermöglichen nicht den Ausbau der gemauerten Wehrmauer mit weiteren erhaltenen Objekten der frühgotischen Baue tappe der Burg zu synchronisieren. Möglicherweise auch danach, als die Forschungsergebnisse auf entsprechende Weise veröffentlicht sein werden, überdauern die Unsicherheiten bei der Bemühung die Entwicklung der romanischen und frühgotischen Burgbauphasen, und zwar aufgrund der ungenügenden Menge der Stützen für die Festsetzung der relativen und absoluten Chronologie. Es wird daher geboten höchst vorsichtige Formulierungen der vorzulegenden Schlüsse anzuwenden.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Krivoklát (Pürglitz), Bez. Rakovník (Rakonitz), Burg. Gesamtansicht von Südwesten, im linken Bildteil das Gebäude der später verschwundenen sog. neuen Brauerei (Foto D. Kusák, 1950-er oder 1960-er Jahre, Postkarte).

Abb. 2: Krivoklát, Burg. Grundriss der Burg mit Auszeichnung einzelner Bauphasen laut D. Menclová. Schwarz – Konstruktionen der ältesten Phasen. A – sog. obere Burg; B – sog. untere Burg (übernommen aus Menclová 1972, 250, ergänzt).

Abb. 3: Krivoklát, Burg. Ausschnitt aus dem Grundriss der Burg (vgl. Abb. 2). Mit roter Farbe Ausmaß der archäologischen Forschung aus den Jahren 2004–2006 (Sonden ohne Legende s. Abb. 4, 22) und Sonden (S 36, 40) der geologischen Untersuchung der Jahre 1973–1974 ausgezeichnet. Blau – behandelte Wehrmauerabschnitte. A – sog. Burgvogtei; B – quadratischer Turm in der Südwestecke der Burg; C – sog. Hauptmannschaft; D – einstige Brauerei; E – sog. Durchgangsturm (als Grundlage die Aufnahme des Instituts für Geodäsie und Kartografie Prag aus dem J. 1966 im Archiv des Nationalen Denkmalinstituts – regionaler Facharbeitsstelle Mittelböhmens in Prag, Vermessung der Sonden – die Autoren und Zv. Dragoun, Zeichnung Z. Neustupný).

Abb. 4: Krivoklát, Burg. Detailsituation der Sonden bei der Südseite der sog. Hauptmannschaft (Aufnahme – die Autoren, Zeichnung J. Kypka).

Abb. 5: Krivoklát, Burg. Westliche Profile S 2, 5/05. 582 – Felsen; 565–568 – Schichtenfolge aus der Spätbronzezeit; 561, 564 – Erdbewall der frühmittelalterlichen Befestigung (grau); 559, 560, 562, 563, 575–578, 581 – Ausfüllung des Grabens im Körper der frühmittelalterlichen Befestigung, mit der Zwingermaueraufmauerung zusammenhängend; A – Zwingermauerabschnitt, an den Körper der frühmittelalterlichen Befestigung angemauert; B – Niveau der waagerechten Fuge; C – aufgemauerte Zwingermauerabschnitt; D – Wehrmauer (Dokumentierung – die Autoren und L. Holík, Zeichnung J. Kypka).

Abb. 6: Krivoklát, Burg. Östliche Profile S 3, 6/05. 37, 668 – Felsen; 125, 126, 128, 129, 132, 135 – Schichtenfolge aus der Spätbronzezeit; 115, 117, 119–124, 646, 647 – Erdbewall der frühmittelalterlichen Befestigung (grau); 627–629, 630a, 631, 644, 645, 669 – Ausfüllung des Grabens im Körper der frühmittelalterlichen Befestigung, mit der Zwingermaueraufmauerung

zusammenhängend (s. Abb. 5: C); 113, 114 – Sandschicht mit Mörtelstücken – sog. Wehrmauerbauhorizont; A – Zwingermauerabschnitt, an den Körper der frühmittelalterlichen Befestigung angemauert; B – Wehrmauer (Dokumentierung – die Autoren, F. Laval u. L. Holík, Zeichnung J. Kypta). Abb. 7: Křivoklát, Burg. Detail des westlichen Profils S 2/05 mit dem Erdwall der frühmittelalterlichen Befestigung (561). Pfeile zeigen Holzverstärkungsrelikte (Foto Z. Neustupný).

Abb. 8: Křivoklát, Burg. Detail S 3/05 mit Relikten der Holzverstärkung vom Erdwall der frühmittelalterlichen Befestigung (Foto Z. Neustupný).

Abb. 9: Křivoklát, Burg. Grundriss S 3/05. Grau – Relikte der Holzverstärkung des frühmittelalterlichen Befestigungskörpers; A – Strebe Pfeilergrundmauerwerk; B – Wehrmauvorgrund (Dokumentierung – die Autoren, Zeichnung J. Kypta).

Abb. 10: Křivoklát, Burg. Detail vom südlichen Profil S 7/05. A – Zwingermauerbasis; B – Erdwall der frühmittelalterlichen Befestigung; C – Schichtenkomplex aus der Spätbronzezeit (Foto Z. Neustupný).

Abb. 11: Křivoklát, Burg. Detail vom westlichen Profil S 5/06. 560 – Zuschüttung eines mit der Zwingermaueraufmauerung zusammenhängenden Grabens (s. Abb. 5: C); 564 – Erdwall der frühmittelalterlichen Befestigung; 565–568 – Schichtenfolge der Spätbronzezeit; 582 – Felsuntergrund; A – Zwingermauer. Deutlich ist der Farbkontrast zwischen den vorzeitlichen Schichten und dem Erdwall der frühmittelalterlichen Befestigung (Foto Z. Neustupný).

Abb. 12: Křivoklát, Burg. Wehrmauerwand in S 2/05, grau – Erdwall der frühmittelalterlichen Befestigung (Dokumentierung – die Autoren und Zv. Dragoun, Zeichnung Zv. Dragoun und Z. Neustupný).

Abb. 13: Křivoklát, Burg. Wehrmauerwanddetail in S 2/05. Beim Maßstabfuß die Vorgrundkante deutlich, s. Abb. 12 (Foto Z. Neustupný).

Abb. 14: Křivoklát, Burg. Wehrmauerwand in S 3/05. A – unregelmäßige Vorgrundkante; B – Scheidelinie im Grundmauerwerk (Foto und Digitalbearbeitung V. Tůr).

Abb. 15: Křivoklát, Burg. Profile S 4/05 (vgl. Abb. 22). 103 – Felsen; 94–102 – urzeitliche Schichten; 89–93 (möglicherweise auch 86, 88) – Erdwall der frühmittelalterlichen Befestigung (grau); A – südwestlicher Strebe Pfeiler der sog. Hauptmannschaft (Dokumentierung – die Autoren, Zeichnung J. Kypta).

Abb. 16: Křivoklát, Burg. Grundrisse und Profile S 4, 5/06. Grau: im Grundriss – Ringmauer, an Profilen – Steine. 21–29 – Aufschüttung des Planierungsmaterials aus der Wehrmauerbauzeit; 22, 24, 28, 27 – Lehmschichten, mit Menge von Sand und Mörtelstücken – sog. Bauhorizonte aus der Wehrmauerbauzeit; 35 – wohl Ausfüllung des Wehrmauerfundamentsgrabens; 59 – Sandschicht mit Mörtelstücken – sog. Wehrmauerbauhorizont; 61 (vielleicht auch 34) – wahrscheinlich Erdwall der frühmittelalterlichen Befestigung; A, B – Abstufung des Mauerhauptes; C, G – Grenze verschiedener Bindemittelpartien (unten Steine mit Lehm gebunden, in der oberen Partie mit Mörtel, s. Abb. 20); zwischen E und F – lehmgebundenes Mauerwerk; zwischen E und D – liederlich hergestellte Wehrmauerwand, grob ausgestrichener Mörtel aus den Fugen, s. Abb. 19; H – Pfeilervorgrund, s. Abb. 17: A (Dokumentierung – die Autoren und F. Laval, Zeichnung J. Kypta).

Abb. 17: Křivoklát, Burg. Westliches Profil S 4/06. 61 – wohl Erdwall der frühmittelalterlichen Befestigung; A – Fundamentmauerwerk des nachträglich an die Wehrmauer zugebauten Pfeilers; B – Wehrmauer (Dokumentierung – die Autoren und Zv. Dragoun, Zeichnung J. Kypta).

Abb. 18: Křivoklát, Burg. Links – Wehrmauerinnenseite in S 5/06, links Außenwand in S 4/06. A, B – Mauerhauptabstufungen; C, G – Basis des mörtelgebundenen Mauerwerks; Position zwischen D und G – liederlich hergestelltes Wehrmauerhaupt (große Flächen grob ausgestrichenen Mörtels aus den Fugen); zwischen E und F – lehmgebundenes Mauerwerk; F – Vorgrundkante; H – Pfeilergrundmauerwerk, s. Abb. 17: A (Dokumentierung – die Autoren und Zv. Dragoun, Zeichnung J. Kypta).

Abb. 19: Křivoklát, Burg. Wehrmauerwand in S 4/06. Links das Mauerwerk des nachträglich zugebauten Pfeilers deutlich (Foto Z. Neustupný).

Abb. 20: Křivoklát, Burg. Detail vom Fundament der Wehrmauer in S 4/06. Gut deutliche Grenze zwischen den lehm- und mörtelgebundenen Mauerwerkabschnitten, s. Abb. 18: G (Foto Z. Neustupný).

Abb. 21: Grundriss und Profil S 1/06. 106 – wahrscheinlich Erdwall der frühmittelalterlichen Befestigung, im Ostteil der Sonde die Krone eines Mauerwerkstorsos unbekannten Alters (Dokumentierung – die Autoren und Zv. Dragoun, Zeichnung J. Kypta).

Abb. 22: Křivoklát, Burg. Situation der Sonden in der Umgebung des in die Südwestecke der sog. unteren Burg eingebauten quadratischen Turmes. Š 40 – Sonde der geologischen Untersuchung der Jahre 1973–1974. Hellgrau – Ecke des quadratischen Turms, dunkelgrau – Wehrmauertorsi, Punktlinien – abgeschätzter Verlauf der Wehrmauer (als Unterlage die Aufnahme des Instituts für Geodäsie und Kartografie Prag aus dem J. 1966 im Archiv des Nationalen Denkmalsinstituts – der regionalen Facharbeitsstelle Mittelböhmens in Prag, Wehrmauerlinie laut: Durdík 1999, Abb. 638 ergänzt, die Sonden: Vermessung – die Autoren und Zv. Dragoun, Zeichnung J. Kypta).

Abb. 23: Křivoklát, Burg. Freigelegte Partie der Nordwestecke des in die

Südwestecke der Burg eingebauten quadratischen Turms (Dokumentierung und Zeichnung Zv. Dragoun).

Abb. 24: Křivoklát, Burg. Freigelegte Partie der Nordwestecke des in die Südwestecke der Burg eingebauten quadratischen Turms (Foto Z. Neustupný).

Abb. 25: Křivoklát, Burg. Nördliches Profil S 11/06. 10–16 (wohl auch 8, 9) – Planierung; 10 und 12 – Lehmschichten mit großer Menge Sand und Mörtelstücke, für sog. Bauhorizonte der Turmausbauzeit gehalten (Dokumentierung – die Autoren und L. Holík, Zeichnung J. Kypta).

Abb. 26: Křivoklát, Burg. S 11/06, Turmmauerwerkabstufung (Foto Z. Neustupný).

Abb. 27: Křivoklát, Burg. Nördliches Profil S 11/06, Detail. Auszeichnung der Schichten mit deutlichem Sand- und Mörtelinhalt, für sog. Bauhorizonte gehalten, s. Abb. 25 (Foto Z. Neustupný).

Abb. 28: Křivoklát, Burg. Keramikbruchstücke vom frühmittelalterlichen Befestigungskörper (Zeichnung A. Klápštová, J. Kypta).

Abb. 29: Křivoklát, Burg. Keramikbruchstücke aus S 5/06, Funde aus den Schichten 21–23, 27 und 28, dem Planierungskörper beim Wehrmaurausbau entnommen. Buchstaben bezeichnen die Gruppen der Keramik lt. Tab. 1, unbezeichnete Scherben gehören der Gruppe „c“ an (Zeichnung A. Klápštová, J. Kypta).

Abb. 30: Křivoklát, Burg. Links ein Vorratsgefäßtorso von der Oberfläche der frühmittelalterlichen Befestigung, rechts Keramikbruchstücke aus dem mit der Zwingermaueraufmauerung zusammenhängenden Graben. Buchstaben bezeichnen die Gruppen der Keramik lt. Tab. 1, unbezeichnete Scherben gehören der Gruppe „c“ an (Zeichnung A. Klápštová, J. Kypta).

Abb. 31: Křivoklát, Burg. S 11/06, Keramikscherben. Funde aus den Schichten 11, 13, 16 (wohl auch 9), dem Planierungskörper beim Turmausbau entnommen. Buchstaben bezeichnen die Gruppen der Keramik lt. Tab. 1, unbezeichnete Scherben gehören der Gruppe „c“ an (Zeichnung A. Klápštová, J. Kypta).

Abb. 32: Křivoklát, Burg. Südwestecke des Turms in der Ecke der sog. unteren Burg. Neuzeitliche Aufmauerung mit deutlichem Absprung abgetrennt (Foto Z. Neustupný).

Abb. 33: Křivoklát, Burg. Detail der Abb. 32. A – Wehrmauertorso, B – Armatur der Nordwestecke des quadratischen Turms (Foto Z. Neustupný).

Abb. 34: Křivoklát, Burg. Detail der sog. Burgvogtei mit eingemauerten romanischen Fenstern (Foto Z. Neustupný).

Abb. 35: Křivoklát, Burg. Nord-West-Schnitt über die südwestliche Partie der sog. unteren Burg, rechts Ansicht der Ostfassade der sog. Burgvogtei (s. Abb. 3, 22). 1 – Profil der Sonde Š 40 der geologischen Untersuchung aus den Jahren 1973–1974; 2 (gelb) – Schichtenfolge aus der Bronzezeit in S 4/05; 3 (braun) – Erdwall der mittelalterlichen Befestigung; 4 – Wehrmauertorso in S 10/06; 5 (blau) – Wand des quadratischen Turms mit dem Absprung (waagerechte Linie); 6 – Blende vom Untergeschoss eines frühgotischen Baus in der Sonde (Š 36) der geologischen Untersuchung; 7 (hellgrau) – Untergrund (Terrasse); 8 – Felsen; 9 – neuzeitliche Mauer der sog. neuen Brauerei. Die vermutete Felsoberfläche laut Bericht der geologischen Untersuchung (Unterlagen – Dokumentation aus: Libal u. a. 1978; Štěrba-Krausová-Brožek 1974; Durdík 1978, Zeichnung Z. Neustupný).

Abb. 36: Prag, Burg. Situation der früh- und hochmittelalterlichen Befestigung in der Partie des sog. Gusschlofs. 1 – Körper der älteren frühmittelalterlichen Holz-Lehm-Befestigung; 2A – Stirnblende der jüngeren frühmittelalterlichen Befestigung; 2B – Körper (aus Stein bestehend) der jüngeren frühmittelalterlichen Befestigung; 3 – romanische Wehrmauer; 4 – gotische Zwingermauer (übernommen aus: Boháčová 2001, Abb. 45, umgestaltet). Tabelle 1: Křivoklát, Burg. Übersicht der Zahlen von keramischen Fragmenten aus den behandelten Befundsituationen. Keramikgruppen: a – urzeitliche Keramik (Štítary-Gruppe); b – sog. Mittelburgwallkeramik, gewöhnlich graue oder braunschwarze bis schwarze Verfärbung, als Magerungsmittel feiner Quarzsand benutzt; c – verschiedene Scherbenverfärbung (graue, ockerfarbige, braune Töne), Scherbe oft porös, deutlicher Zusatz vom groben Quarzsand als Magerungsmittel (oft auf der Oberfläche deutlich), häufig der sog. Sandwich-Brand; d – auffällig braunschwarze Scherbenfarbe (Oberfläche sowie Kern), oft Glimmerschuppen, feine Modellierungsspuren an der äußeren Scherbenoberfläche; e – im Kern graue Scherbe mit weißlichem Feintonüberzug; f – Scherbe im Kern braunschwarz, innere und äußere Oberfläche in die Ockerfäbe ausgebrannt, ohne grobes Magerungsmittel; g – Gelbockerscherbe, ohne grobes Magerungsmittel, der hochmittelalterlichen Ware ähnlich; h – weißgraue, sehr hart ausgebrannte Scherbe; ch – deutlicher Graphitzusatz; i – hochmittelalterliche Ware, Ocker- oder Braunkockerscherbe, gut ausgebrannt, schwacher Glimmerzusatz möglich; j – metallgraue Scherbe, Reduktionsbrand.

(Übersetzung J. Noll)